کۆمەڵێک لە وتار، لێداون و هەڵسەنگاندنەکانی

هاوڕێ حەسەن قارەمانی

نامیلکەی دووهەم

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

پووشپەڕی ٢٧٢٦ی کوردی = جوولای ٢٠٢٦ی زایینی

سەرچاوە
Serchawe

پێڕست:

بابەتی ساڵی.............. ٢٧٢٤ ..... لاپەڕەی........... ٤

١- پارێزەرانی ژینگە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.....
٢- خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی ساڵی ٢٠٢٤، هیوایەک بۆ ئاشتی و داهاتووی مرۆڤایەتی.....
٣- ناکۆکییەکانی ئێران لەگەڵ ئەمریکا و ئیسرائیل لە سایەی هەڵبژاردنەوەی دۆناڵد ترامپدا.....
٤- سووریە و هاوسەنگی جیهانی، چی لە دوای ئەوە دێت؟.....
٥- سەردەمێکی نوێ بۆ ڕۆژنامەی کوردستان.....
٦- دۆناڵد ترامپ و ئێران، لاپەڕەیەکی نوێ یان دووبارەبوونەوەی ڕابردوو؟.....
٧- هێما نەتەوەیییەکانی کورد لە نەورۆزدا.....

بابەتی ساڵی.............. ٢٧٢٥ ..... لاپەڕەی........... ٣٣

٨- وەڵامێک بۆ نیگەرانیی نووسەران، ئەکادیمیست و ئایدۆلۆژیستەکانی ئێران ٨٠٠ کەسی.....
٩- کۆتاییهاتنی سەردەمی تەقیە بۆ کۆماری ئیسلامی.....
١٠- سێ کۆڵەکەی شوناس و دەسەڵاتی حوکمڕانیی ناوەندی و ناسیۆنالیزمی فارس لە ئێراندا.....
١١- پرسی کورد و گۆڕەپانی نێودەوڵەتی، میراتی دوکتور قاسملوو.....
١٢- ڕەهەندی کوردی لە ڕاپەڕینی ژینادا.....
١٣- کۆماری ئیسلامیی ئێران لە سەردەمی قەیرانەکانەوە بۆ دارمان!.....
١٤- ٢٦ی سەرماوەز ڕۆژی پێشمەرگە، خەباتێک بۆ کەرامەت و ناسنامەی نەتەوەیی.....
١٥- دۆلار بە خێرایی بروسکە و ڕەشەبا بەرەو هەڵاوسانی پڕتاو دەڕوات.....

سەرچاوە
Serchawe

نامیلکەی دووهەم

١٦- نرخی ئازادی و خۆڕاگریی نەتەوەی کورد لە بەرامبەر دەوڵەتی ئێراندا.....

١٧- R2P وەک چوارچێوەیەکی یاسایی نێودەوڵەتی بۆ دۆخی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.....

١٨- ڕۆژاوای کوردستان وەک ئاوێنەیەکی چارەنووسی کورد لە سیستەمی جیهانیدا.....

١٩- ناسیۆنالیزمی کوردی لە ئەودیوی برایەتیی گەلان.....

٢٠- کێ مافی ئەوەی هەیە پێناسەی "ئێمە" بکات؟.....

٢١- ڕۆژهەڵاتی کوردستان و نەزمی هەرێمی؛ گواستنەوە لە ڕەواییەوە بۆ توانای ڕێکخراوەیی.....

٢٢- پێکهێنانی هاوپەیمانیی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان.....

٢٣- عەقڵانییەتی دەوڵەتی فارس و پارچە پارچەبوونی ئایدیۆلۆژیی کورد.....

٢٤- کوردستان و ئازەربایجان؛ بەرەو ئایندەیەکی هاوبەش.....

٢٥- کاتێک شەڕ دەروازەکانی مێژوو بەڕووی پرسی کورد لە ئێراندا دەکاتەوە.....

٢٦- ڕۆژهەڵاتی کوردستان؛ ئەو هاوپەیمانە ستراتیژییەی ئورووپا ناتوانێت پشتگوێی بخات.....

بابەتی ساڵی............... ٢٧٢٦ ..... لاپەڕەی............ ١١٩

٢٧- تەسلیمبوون یان دارمان: بژاردەی ستراتیژیی سنووردارى بەردەستی ئێران.....

٢٨- سازبوونی هاوپەیمانیی کوردستانی وەک پێویستییەکی سیاسی لە نێو تەنگژە بنەڕەتییەکانی ئێراندا.....

٢٩- مانەوەی ڕێژیمی ئێران؛ هەڕەشەیەکی گەورەتر لە چەکی ئەتۆمی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست.....

٣٠- مانەوەی ڕێژیمی ئێران؛ هەڕەشەیەکی گەورەتر لە چەکی ئەتۆمی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست.....

٣١- لە بەرپرسیارێتیی مێژووییەوە بۆ نوێبوونەوەی نەتەوەیی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا.....

٣٢- ئەو نەتەوەیەی هەرگیز کۆماری ئیسلامیی قبووڵ نەکرد.....

٣٣- دکتۆر قاسملوو: سیاسەت، ئابووری و خەباتی نەتەوەیی؛ دوای ٣٧ساڵ هێشتا بیرۆکەکانی دەژین.....

پارێزەرانی ژینگە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

پاراستنی ژینگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، پاراستنی بەشێکی گرنگی فرەچەشنی ئیکۆلۆژیی و کولتووریی جیهانیشە و بە پاڵپشتی کردنی کاری ئەم بەرگریکارانەی ژینگە، ئێمە بەشداری دەکەین لە داهاتوویەکی بەردەوام هەم بۆ مرۆڤ و هەم بۆ سروشت و ژینگە لەم ناوچە جوان بەڵام پڕ شەڕ و ئاڵۆزییەدا.

ژینگەپارێزانی کورد بە بەردەوامی بەرەورووی یەکێک لە گەورەترین ئاستەنگەکان بوونەتەوە. لە کوردستان کە ئیکۆسیستەمی دەوڵەمەند و سامانە سروشتییە ناوازەکان بە قووڵی تێکەڵ بە میراتی کولتووریی کوردن، ژینگەپارێزان نەک هەر بۆ پاراستنی ژینگە، بەڵکوو بۆ پاراستنی شوناسی کولتووری و ناسنامەی کۆمەڵگەیە شەڕ دەکەن.

ڕۆژهەڵاتی کوردستان شوێنی هەمەچەشنی ئیکۆسیستەمەکانە، لە دارستان و ڕێڕەوی ئاوی گەشاوە تا دەگاتە ناوچەی بەرزاییەکان و دیمەنە بیابانییەکان. ئەم سامانە سروشتیانە تەنها بۆ فرەچەشنی بایۆلۆژی گرنگ نین، بەڵکوو بۆ شێوازی ژیانی نەریتی و خۆشبژێویی ئابووری ڕۆژهەڵاتی کوردستان پڕبایەخن.

پارێزەرانی ژینگە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ماندوو نەناسانە کار دەکەن بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەو مەترسیانە و پاراستنی

هەم ژینگە و هەم میراتی فەرهەنگی. هەوڵەکانیان هەموو شتێک لەخۆ دەگرێت: لە ڕێکخستنی دەستپێشخەرییەکانی پاراستنی نێوخۆیی و پەروەردەکردنی کۆمەڵگەکان سەبارەت بە بەردەوامی، هەتا کاریگەری لەسەر سیاسەت و شوێندانان لەسەر گفتوگۆ نێودەوڵەتییەکان سەبارەت بە پاراستنی ژینگە. لەو خەبات و تێکۆشانەشدا زۆرجار ڕووبەڕووی ئاستەنگی گەورە دەبنەوە، لەوانە ناسەقامگیری سیاسی و نەبوونی ئیمکانات، بەڵام پابەندبوون و بوێرییان نیشانەی ڕوونی ئەو باوەڕەیانە کە هەم سروشت و هەم کولتوور شایستەی پاراستنن.

لە ڕاستیدا ئەم خەباتە تەنیا پرسێکی نێوخۆیی نییە و شوێنکاری جیهانیی هەیە. پاراستنی ژینگە گرنگی زۆری هەیە، نەک هەر لە پێناو هاوسەنگی ئیکۆلۆژی، بەڵکوو بۆ خۆشبژێوی و گەشەی ئابووری و کۆمەڵایەتیی درێژخایەنی هەر وڵاتێک. لە جیهانی ئەمڕۆدا، گەلان ڕووبەڕووی ئاڵنگاری گەورە دەبنەوە لە هاوسەنگکردنی گەشەی ئابووری و بەردەوامیی ژینگەیی، ئەمەش بە تایبەتی بۆ کوردستان ڕاستە کە جوانی و فرەچەشنی سروشت بەشێکی دانەبڕاوە لە میراتی کولتووری و مێژوویی ئەو نەتەوەیە.

ئابووریی کوردستان زۆر گرێدراوی سەرچاوە سروشتییەکانە. کشتوکاڵ کە بەشێکی سەرەکیی ئابووریی کوردستانە، پشت بە زەویی بەپیت و ئاوی سازگار دەبەستێت. گەشتیاری، کەرتێکی دیکەی سەرەکیی ئابوورییە کە بوون و گەشەپێدانەکەی پەیوەستە بە پاراستنی شوێنە سروشتی و مێژووییەکان.

بەرپرسیاریەتیی پاراستنی ژینگەی کوردستان لە ئەستۆی هەموو تاک و کۆمەڵگە و ڕێکخراوێکدایە. کردەوەی بەکۆمەڵ و پابەندبوون بە پراکتیزە بەردەوامەکان زۆر گرنگن بۆ بەدەستهێنانی هاوسەنگی لەنێوان گەشەپێدان و پاراستن. کوردستان لە کاتێکدا کە ڕێگای خۆی بەرەو ئایندەیەکی بەردەوام دەبات، دەبێت بنەماکانی بەڕێوەبردنی ژینگە وەک بەردی بناغەی ستراتیژی گەشەپێدانی ئابووری لە باوەش بگرێت. تەنیا لە ڕێگەی ئەم ڕێبازە یەکگرتووەوە ناوچەکە دەتوانێت داهاتوویەکی گەشەسەندوو و خۆڕاگر و تەندروست لە ڕووی ژینگەییەوە بۆ نەوەکانی داهاتوو دەستەبەر بکات.

لێرەدا بە کورتی ئەو هۆکارە تایبەتییانە لە سەر قەوارەی ژینگەی کوردستان دەستنیشان دەکەین:

گرینگیی پاراستنی ژینگە بۆ ئابووریی کوردستان

ژینگە ڕۆڵێکی ناوەندی لە ئابووری وڵاتێکدا لە چەند ئاستێکدا دەگێڕێت. یەکەم: سامانە سروشتییەکان بەشێکی بنەڕەتین لە گەشەسەندنی ئابووری. کشتوکاڵ، سەرچاوە ئاوییەکان، دارستان و کانزاکان بنەمای زۆرێک لە ئابوورییەکان

پێکدەهێنن. کاتێک ئەم سەرچاوانەی بە شێوەیەکی بەردەوام بەکاردەهێنرێن، دەتوانن هۆکار بن لە گەشەسەندنی ئابووریی سەقامگیر و درێژخایەن. لە لایەکی دیکەوە، زیادەڕۆیی لە بەرهەم هەڵگرتن و تێکچوونی ژینگە، دەبێتە هۆی لێکەوتەی ئابووری کارەساتبار، وەک کەمبوونەوەی خاکەکان، لەکەمیدان و پیسبوونی سەرچاوە ئاوییەکان و لەدەستدانی جۆراوجۆری زیندەور، کە ئەمەش لە بەرامبەردا کاریگەری لەسەر کوالیتیی ژیان و ئاسایشی ئابووریی نەوەکانی داهاتوو دەبێت.

پێوەندیدار بە کوردستان دارستان و شاخ و ڕووبارەکانی ناوچەکە نەک هەر لە ڕوانگەی ئیکۆلۆژییەوە گرنگن، بەڵکوو سەرچاوەی بژێوی ژیانی زۆر کەسیشن. گەشتیاری بە تایبەتی توانای ئەوەی هەیە ببێتە سەرچاوەیەکی بەرچاوی داهات بۆ ناوچەکە ئەگەر بە شێوەیەکی بەردەوام پەرەی پێبدرێت. بەڵام بۆ بە دیهێنانی ئەم کارە سەرەتا پێویستە ژینگە بپارێزرێت و دواتر حکوومەت و دەسەڵات پلانی سەردەمیانەی بۆ ئەم مەبەستە هەبێت.

بەرپرسیارێتیی خەڵکی کوردستان:

خەڵکی کوردستان ڕۆڵێکی گرنگیان هەیە لە پاراستنی ژینگەکەیان. بە پاراستنی سروشت دەتوانن دڵنیابن لەوەی نەوەکانی داهاتوو سوود لە سەرچاوەکانی هەرێم وەربگرن. ئەم بەرپرسیارێتییە لە پاراستنی سەرچاوە سروشتییەکان زیاترە؛ هەروەها پەیوەندی بە بنیاتنانی وشیاری و کولتووری بەردەوامییەوە هەیە لە نێوان دانیشتووان. ئەمەش لەوانەیە پەروەردەکردن لەسەر پاراستنی ژینگە، پێشخستنی پراکتیزە کشتوکاڵییە بەردەوامەکان، و پەرەپێدانی پرۆژەکانی بنەمادار بە کۆمەڵگە بە ئامانجی پاراستن و گەڕاندنەوەی ژینگەی سروشتی لەخۆ بگرێت.

پاراستنی ژینگە ئەرکێک نییە کە بتوانرێت بە داهاتوو بسپێردرێت؛ پێویستی بە کردەوەی دەستبەجێ هەیە. بۆیە پێویستە پێکهاتە خۆجێییەکانی کوردستان هەوڵ بدەن بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی کارا بەشداری لە پرسە ژینگەییەکاندا بکەن، چ لەسەر ئاستی تاکەکەسی و چ لەسەر ئاستی بەکۆمەڵ. ئەمەش ڕەنگە بەشداریکردن لە دەستپێشخەرییەکانی چاندنی نەمام، کارکردن لەسەر پرۆژەکانی کەمکردنەوەی پاشەڕۆ و پیسبوون و پێشخستنی بەکارهێنانی وزەی نوێبووەوە لەخۆ بگرێت. بەم کارە خەڵکی کوردستان دەتوانن ڕۆڵی ڕاستەوخۆ لە داڕشتنی داهاتووی هەرێم بە شێوەیەکی بەردەوام بگێڕن.

سیاسەت و بێتوانایی کۆماری ئیسلامی:

سیاسەتی دژی ژینگە و بێتوانایی حکومەت لە کرداردا بۆشاییەکی بەجێهێشتووە کە دەبێت لەلایەن ئەکتەرەکانی دیکەوە پڕ بکرێتەوە، لەوانە دەسەڵاتە نێوخۆییەکان، کۆمەڵگەی مەدەنی و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان. لێرەدایە کە خەڵکی کوردستان

بە دەستپێشخەری بۆ پاراستنی ژینگەکەیان دەتوانێ ڕۆڵێکی چارەنووسساز بگێڕێت، تەنانەت لە غیابی پشتیوانیی حکوومەت. بە هاوکاری لەگەڵ ڕێکخراوە ناحکومییەکان، دامەزراوە ئەکادیمییەکان و ڕێکخراوە ژینگەییەکانی نێودەوڵەتی، دەتوانرێ ستراتیژییەتی کاریگەر بۆ پاراستنی ژینگە دابرێژرێ و جێبەجێ بکەن.

هەوڵی یەکگرتوو بۆ پاراستنی ژینگە:

بۆ بەدەستهێنانی سەرکەوتن لە پاراستنی ژینگەی کوردستان، هەوڵێکی یەکگرتوو لە هەموو سێکتەرەکانی کۆمەڵگەوە پێویستە. پەیوەندی بە دروستکردنی دید و ستراتیژییەکی هاوبەشەوە هەیە کە هەمووان لە تاک هاوڵاتییەوە تا کۆمپانیا و دەسەڵاتە گشتیەکان بەشداری بکەن لە پاراستن و پاراستنی سروشتدا. ئەمەش دەتوانرێت بە پەرەپێدانی پلانی ژینگەیی نێوخۆیی و ناوچەیی کە گرنگی بە گەشەپێدانی بەردەوام دەدات، هەروەها بە پێشخستنی هاوکاری نێوان گرووپە کۆمەڵایەتییە جیاوازەکان بەدەست بهێنرێت.

نیشتمانپەروەری لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان گۆڕانکارییەکی بەرچاوی بەخۆیەوە بینیوە، لە خەباتێکی نەریتی دژ بە ستەمەوە بۆ تێگەیشتنێکی هەمەلایەنەتر و قووڵتر لە بەرپرسیارێتی لە هەموو لایەنەکانی کۆمەڵگە. ئەم گەشەسەندنە لەوەدا دیارە کە ئێستا نیشتمانپەروەری ژینگەپارێزی و پاراستنی کولتووری و وشیاری مێژوویی ئاوێتەی یەکتری دەکات، هەروەها چۆن لە پابەندبوونی نەوەی نوێی ڕەنگ دەداتەوە. فۆرمی هاوچەرخی نیشتمانپەروەری کە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان سەرهەڵدەدات، ئەوە دەردەخات کە خۆشەویستی بۆ نیشتمان هەستێکی فرەلایەنە، بۆ بنیاتنانی داهاتوویەکی بەردەوام و دادپەروەرانە بۆ نەوەکانی داهاتوو.

پەروەردە و وشیاری ژینگەیی:

بۆ بەدەستهێنانی سەرکەوتنی درێژخایەن لە پاراستنی ژینگەدا، وەبەرهێنان لە پەروەردە و وشیاریدا زۆر گرنگە. ئەمەش واتە فێرکردنی خەڵک لە گرنگی پاراستنی ژینگە و پێدانی ئەو ئامراز و لێهاتووییانەی پێویستن بۆ ئەو کارە. نەوەی نوێی تێکۆشەران هێزی بزوێنەری ئەم فۆرمە مۆدێرنەی نیشتمانپەروەرییە. نەوەی نوێی وەک زاراکان، مۆژگانەکان، باجوەرەکان، سامان یاسینەکان، یونس فەیزی و سەدان ناوی جێی شانازیی دیکە، نوێنەرایەتی جۆرێکی نوێ لە سەرکردایەتی و کاریگەری دەکەن. ئەم تاکانە بەها نەریتییەکان لەگەڵ شێوازە مۆدێرنەکان تێکەڵ دەکەن بۆ پێشخستنی نیشتمانپەروەری.

ئەوان سۆشیال میدیا و هونەر و کولتوور بەکاردەهێنن بۆ بڵاوکردنەوەی پەیامەکەیان و بەشداریکردنی بەرفراوانتر.

ئەم نیشتمانپەروەرییە مۆدێرنە توانای دروستکردنی گۆڕانی ئەرێنیی هەیە چ لە نێوخۆ و چ لە دەرەوەی کوردستان. لەسەر ئاستی نیشتمانی دەتوانێت بەشداری بکات لە بنیاتنانی کۆمەڵگەیەکی بەهێزتر و یەکگرتووتر کە مرۆڤەکان ئاگاداری بەرپرسیارێتی خۆیان بن بەرانبەر بە یەکتر و بۆ ژینگە. هەروەها دەتوانێت بەشداری بکات لە بەرەوپێشبردنی ئاشتی و سەقامگیری. لە ئاستی نێودەوڵەتیدا نیشتمانپەروەری مۆدێرن دەتوانێت یارمەتیدەر بێت بۆ وشیارکردنەوەی خەڵک لە دۆخی نالەباری کورد و کۆکردنەوەی پشتیوانی بۆ خەباتی چارەنووس و دادپەروەری.

ئەنجام:

پاراستنی ژینگە تەنیا بابەتی هاوسەنگیی ئیکۆلۆژی نییە؛ بەشێکی بنەڕەتییە لە خۆشگوزەرانی ئابووری و کۆمەڵایەتیی وڵاتێک. بۆ کوردستان، بە سروشتی دەوڵەمەند و کولتوورە ناوازەکەی، پاراستنی ژینگە بۆ داهاتووی ڕۆژهەڵاتی کوردستان یەکلاکەرەوەیە. پاراستنی ژینگەی کوردستان لە هەمان کاتدا بەرەوپێشبردنی گەشەسەندنی ئابووری ئامانجێکی ئاڵۆزە بەڵام بەدیهاتووە.

نموونەی ئەم فۆرمە نوێیەی نیشتمانپەروەری، پەرەسەندنی بزووتنەوەی ژینگەپارێزی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە. چالاکان و ژینگەپارێزان کە لە پێناو پاراستنی سامانە سروشتییەکانی کوردستان و فرەچەشنی زیندوو خەبات دەکەن، ئاگاداری ئەوەن ئایندەیەکی بەردەوام بۆ کوردستان بە مانای گرنگیدان بە ژینگەکەشی دێت. ئەم بزووتنەوەیە نیشانەیەکی ڕوونە بۆ ئەوەی چۆن نیشتمانپەروەری فراوان بووە و بەرپرسیارێتی ژینگەی لەخۆ بگرێت و چۆن ئەم بەرپرسیارێتییە وەک بەشێکی دانەبڕاو لە خۆشەویستی و پاراستنی نیشتمان سەیر دەکرێت.

٢٠ی ڕەزبەری ٢٧٢٤

سەرچاوە
Serchawe

ناکۆکییەکانی ئێران لەگەڵ ئەمریکا لە سایەی هەڵبژاردنەوەی ترامپدا

هەڵبژاردنەوەی دۆناڵد ترامپ بۆ جاری دووهەم بە مانای قۆناغێکی نوێ لە ستراتیژیی "ئەوپەڕی زەخت" بۆ لاوازکردنی توانا سەربازی و ئابوورییەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران دێت. ترامپ لە دەوری یەکەمی سەرکۆمارییەکەیدا بە سەپاندنی سزای توند بە سەر ئێراندا، دابڕاندنی ئابووریی ئەو وڵاتە لە ئابووریی جیهانی و پێشگرتن بە پێشکەوتنی ئێران لە بەرنامە ئەتۆمییەکانی بەرەنگاری کۆماری ئیسلامی بۆوە. هەر لەو قۆناغەدا ئەمریکای ترامپ پاڵپشتی خۆی بۆ ئیسرائیل بەهێزتر کرد و قودسی وەک پایتەختی ئەو وڵاتە بەفەرمی ناسی و باڵوێزخانەکەی بۆ ئەوێ ڕاگواست.

هەڵبژێرانەوەی دۆناڵد ترامپ بۆ دەوری دووهەم لەگەڵ کاردانەوەی جۆراوجۆر، چ لە ئەمریکا و چ لە لە ئاستی جیهانیدا بەرەورووبۆتەوە و باس لە زۆر ئەگەر و ئەمما لە بەڕێوەبەرایەتیی نوێی ئەمریکادا دەکەن. جاری پێشوو ترەمپ لە دەسەڵاتدا بە دارشتنەوەی ڕیشەیی سیاسەتی ئەمریکا پێبەند بوو کە تیایدا گۆڕانکاری لە هەردوو نۆرمەکانی سیاسەتی نێوخۆیی و دەرەوەدا کرد. بەو شێوازە ڕاشکاوانە و زۆرجار بە جدی ئاڵەنگاریی بۆ دامەزراوەکان دروست دەکرد، هاوپەیمانییە جیهانییەکانی دەخستە ژێر پرسیارەوە و ڕێوشوێنی ئابووریی وەهای دەگرتە بەر کە بازاڕەکانی دەهەژاند و بەگژ سیاسەتە بازرگانییە تەقلیدییەکاندا دەچۆوە کە پێدەچێت لە خولی دووەمیشدا، دۆناڵد ترامپ هەر لەسەر ئەم ڕێبازە بەردەوام بێت، بەڵام بە ئیرادەیەکی زیاترەوە.

لە ڕووی ئابوورییەوە، بەردەوامیی چاوەڕوانکراوی دۆناڵد ترامپ لە شەڕە بازرگانییەکان، باج و نەتەوەخوازی دەتوانێت ببێتە هۆی گۆڕانکاریی گەورە بۆ بازاڕە جیهانییەکان و مەترسییەکانی ململانێ بازرگانییەکان زیاتر دەکات. بەم شێوەیە، سەرکۆماریی دۆناڵد ترامپ هەم دەرفەت و هەم مەترسی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتوە کە لێکەوتەی بەرچاوی بۆ ئەمریکا و بۆ داهاتووی ئابووری و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانیش دەبێت.

پێوەندیدار بە ئێران، ترامپ لە خولی یەکەمی سەرۆکایەتییەکەیدا لە ڕێککەوتنی بەرجام هاتەدەرێ و سزای ئابووری توندی بەسەر کۆماری ئیسلامیی ئێراندا سەپاند و هەڵبژێرانەوەی دووبارەی دەکرێ بە مانای قووڵبوونەوەی ئەو ململانێ و گرژییانە دابندرێت. ستراتیژیی ئەوپەڕی زەخت بەرانبەر ئێران و پاڵپشتیی بەهێز لە ئیسرائیل هۆکارگەلێکن کە دەکرێت لەسۆنگەی ئەوانەوە بەمجۆرە باس لە دینامیکی ئەمنی، ئابووری و پەیوەندییە دیپلۆماسییەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بکەین:

پاشخانی مێژوویی دۆناڵد ترامپ و ئێران و ڕێککەوتنی بەرجام

مەبەست و ئامانجی ترامپ لە کشانەوە لە ڕێککەوتنی بەرجام (٢٠١٨) سنووردارکردنی ئێران لە چالاکییە ئەتۆمییەکانی بوو، ئەویش لە ڕێگای هێڵێکی توندی سزادان، گەمارۆ و سنووردارکردنی گشتگیرەوە. ئەم گەمارۆیانە ئێرانی لە بازاڕی دارایی جیهانی دابڕاند، هەناردەی نەوتی سنووردار کرد و گوشاری ئابووریی بەرچاوی لەسەر ئەو وڵاتە دروست کرد. ئامانجێکی دیکەی ئەمریکا لەو ستراتیژییە بریتی بوو لە لاوازکردنی توانا سەربازییەکانی ئێران لە هەمان کاتدا ڕێگریکردن لە پاڵپشتیکردنی میلیشیا و هێزە نیابەتییەکانی وەک حیزبوڵڵا، یاخیبووانی حوسی لە یەمەن و میلیشیاکانی دیکەی لە غەززە و عێراق کە هەمیشە بە هەڕەشە بۆ سەر بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا و ئیسرائیل سەیر کراون.

کاریگەرییەکانی سیاسەتی ئاسایش لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست

ستراتیژیی سیاسەتی ئەمنییەتیی خولی دووەمی دۆناڵد ترامپ پێدەچێت گرنگیدانێکی قووڵتر بە بەرەنگاربوونەوەی هێزە نیابەتییەکان ئێران لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بێت. ئەم گرووپانە کە پەیوەندییەکی نزیکیان لەگەڵ ئێران هەیە و وەک چەکی درێژکراوەی ئەو وڵاتە لە ناوچەکەدا کار دەکەن، بە هەڕەشە بۆ هەردوو وڵاتی ئەمریکا و ئیسرائیل دادەنرێن. پێدەچێت ستراتیژیی کابینەی دووهەمی ترامپ بریتی بێت لە بەردەوامبوون یان زیادکردنی گوشارە ئابووری و سەربازییەکان بۆ سەر ئێران، هەروەها گرتنەبەری ڕێوشوێنی ستراتیژی بە ئامانجی لاوازکردنی ئەو وڵاتە لە ڕێگەی لێدان و هەڵتەکاندنی ئەم هێزە نیابەتییانە. لە پراکتیکدا ستراتیژییەی لەم شێوەیە دەتوانێت بریتی بێت لە زیادکردنی سزاکان،

چڕکردنەوەی ئۆپەراسیۆنە هەواڵگرییەکان و تەنانەت کردەوەی سەربازی دژی سەرکردەکان یان ژێرخانی پەیوەست بەو گرووپانە. ئیدارەی ترامپ بە گرتگیدان بە سنووردارکردنی توانای ئێران بۆ پاڵپشتی و تەیارکردنی هێزە نیابەتییەکانی، هیوادارە کاریگەریی ئەم وڵاتە لەسەر سیاسەتی ئەمنییەتیی ناوچەکە کەم بکاتەوە. گرینگیەکی تایبەت ڕاگرتنی ڕادەستکردنی چەک و پاڵپشتییە داراییەکان بۆ گرووپەکانی وەک حیزبوڵڵایە کە ڕۆڵێکی چارەنووسساز لە کاریگەریی ئێران لە لوبناندا دەگێڕێ و هەڕەشەی ڕاستەوخۆش بۆ ئیسرائیل دروست دەکەن.

کاریگەرییە ئابوورییەکانی

سزاکانی ترامپ دژی ئێران لێکەوتەی ئابووریی بەرچاوی هەبووە، نەک هەر بۆ خودی ئێران بەڵکوو بۆ هاوپەیمانەکانی و تەواوی ناوچەکەش. ئیدارەی ترامپ بە دووبارە سەپاندنەوە و بەهێزکردنی سزاکان دوای کشانەوەی ئەمریکا لە ڕێککەوتنی ئەتۆمیی بەرجام (۲۰۱۸) ئامانجی کەمکردنەوە لە داهاتی نەوت و گازی ئێران بوو کە سەرچاوەی سەرەکی داهاتی ئابووریی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامییە. ئەم گەمارۆیانە بوونە هۆی دابەزینی بەرچاوی هەناردەی نەوتی خاوی ئێران و کێشەی زۆر گەورەی بۆ بودجەی وڵات دروست کرد و کارتێکەریی زۆری لە هەڵاوسانی بەرز و ناسەقامگیری ئابووریی ئێراندا گێڕا. ئەمە بۆ خەڵکی ئێران بووەتە هۆی بەرزبوونەوەی تێچووی ژیان و کەمبوونەوەی دەستڕاگەیشتن بە هەردوو کەلوپەلی ڕۆژانە و دەرمانی گرینگ، کە بووەتە هۆی زیادبوونی نارەزایەتیی کۆمەڵایەتی و بەگژداچوونەوەی نیزامی سیاسیی وڵات. بۆ هاوپەیمانە ناوچەییەکانی ئێرانیش، وەک حیزبوڵڵا لە لوبنان و گرووپە میلیشیا جۆراوجۆرەکان لە عێراق و سووریە و فەلەستین، گەمارۆکان بە مانای قەیرانی ئابووری بۆ ئەوانیشە؛ چونکی ئەم گرووپانە تا ڕادەیەکی زۆر پشتیان بە بودجە و پشتیوانیی ئێران بەستوە.

لەسەر ئاستی جیهانییش، سزاکان کاریگەرییان لەسەر بازاڕەکانی وزە هەیە، بەو پێیەی کەمبوونەوەی ڕادەستکردنی نەوتی ئێران کاریگەریی لەسەر دابینکردنی نەوت و بەمەش نرخی نەوتی خاو هەیە. گەمارۆکان دەبنە هۆی ئەوەی چەند وڵاتێک بەتایبەتی لە ئاسیا پێویستییان بە دۆزینەوەی دابینکەری وزەی بەدیل هەبێت، ئەمەش دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی نرخەکان و زیادبوونی کێبڕکێ لەسەر سەرچاوە نەوتییەکان. لە هەمان کاتدا ئەمریکا سوودی لەوە وەرگرتوە بە زیادکردنی بەرهەمهێنانی نەوتی خۆی و بوون بە فاکتەری گرنگتر لە بازاڕی وزەدا.

ئاسۆی پەیوەندیی دیپلۆماسی و هاوپەیمانیی نێودەوڵەتی

ئەگەر ئەم ستراتیژییە بۆ خولی دووەم بەردەوم بێت، گرژیی پێوەندییەکانی ئەمریکا و ئێران زیاتر دەبن و ئەوەش کار

دەکاتە سەر پێوەندییەکانی ئەمریکا لەگەڵ هاوپەیمانە ئورووپاییەکانی. هەوڵی تاکلایەنەی دۆنالد ترامپ لە قۆناغی یەکەمی سەرکۆمارییەکەیدا تا ڕادەیەک ئەمریکای بەهێزتر کرد و بووە هۆی باشکردنی پەیوەندییەکانی ئیسرائیل لەگەڵ هەندێک لە وڵاتانی کەنداو وەک ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی و سعودیە، کە ئەوانیش ئێران بە هەڕەشە بۆ سەر خۆیان دەبینن. بۆ ڕێککەوتنەکانی ئەبراهام ڕەنگدانەوەی ئەم پێکهاتە نوێیەی هاوپەیمانێتییە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و نیشان دەدات کە چۆن هەوڵی دوولایەنەی دۆنالد ترامپ کاریگەریی لەسەر پەیوەندییەکانی ناوچەکە هەبووە.

ئەنجام:

خولی دووەم بۆ دۆنالد ترامپ بە مانای قووڵبوونەوەی ئەو ململانێ و گرژییانە دەبێت کە تایبەتمەندیی خولی یەکەمی ترامپ بوون. دەوری دووهەمی سەرۆکایەتیی ترامپ دەتوانێت ئاڵنگاریی ئابووری هەم بۆ ئێران و هەم بۆ ناوچەکە بەگشتی بهێنێتە ئاراوە. سزاکانی ترامپ پێشتر کاریگەریی وێرانکەریان لەسەر ئابووری ئێران هەبووە و بووەتە هۆی هەڵاوسانی بەرز و لاوازبوونی تمەن و دروستکردنی ئاستەنگ بۆ ئێران بۆ هەناردەکردنی نەوت. بەڵام گوشارە ئابوورییەکان بۆ سەر ئێران دەتوانێت ئاکامێکی پێشبینینەکراویشی هەبێت، وەک زیادبوونی گرژییە نێوخۆییەکان و ئەگەری سەرهەڵدانەوەی ناڕەزایەتییە جەماوەرییەکان لەدژی کۆماری ئیسلامی.

٤ی سەرماوەزی ٢٧٢٤

سووریە و هاوسەنگی جیهانی، چی لە دوای ئەوە دێت؟

لە ماوەی یەک دەیەی ڕابردوودا سووریە بە تۆڕێکی ئاڵۆزی ململانێ و بەرژەوەندییەکاندا تێپەڕ بووە، کە چەندین ئەکتەری ناوچەیی و جیهانی ڕۆڵی سەرەکی تێدا دەگێڕن. ڕووداوەکانی چەند ڕۆژی ڕابردوو جارێکی دیکە ڕۆشنایی خستە سەر داهاتووی نادیار و ئەگەری دووبارە داڕشتنەوەی هاوسەنگی هێز.

سووریە لە ساڵی ٢٠١١ەوە تووشی قەیرانێکی درێژخایەن بووە، کە ناڕەزایەتییەکان بە خێرایی پەرەی سەند و شەڕی ناوخۆی لێکەوتەوە. ئەم ململانێیە گەشەی کرد و بوو بە یارییەکی شەترەنجی ژێئۆپۆلەتیکی بۆ زلهێزەکان و ئەکتەرە ناوچەییەکان. هەرچەندە ڕژێمی ئەسەد توانیویەتی کۆنترۆڵی بەشێکی زۆری وڵات بە دەستەوە بگرێ، بەڵام تا ئێستا دۆخەکە ناجێگیرە. دارمانی ئابووری و شکستی سەربازی و نائارامی کۆمەڵایەتی ڕژێمی لاواز کردووە و ئێستا دەرگای گۆڕانکاری نوێ دەکاتەوە.

هۆکاری گۆڕانکارییەکانی ئەم دواییە:

بۆ تێگەیشتن لە هۆکاری گۆڕانکارییەکانی ئەم دواییە دەتوانین لایەنی ناوەندیی دۆخەکە شی بکەینەوە:

پێگەی لاوازی ئێران و حیزبوڵڵای لوبنان:

یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی ئەم پێشهاتەی ئەم دواییە تێکچوونی پێگەی ئێران لە سووریەیە. لە ساڵانی ڕابردوودا ئیسرائیل هێرشەکانی بۆ سەر ئامانجە ئێرانییەکان لە سووریە چڕتر کردووەتەوە و زیانێکی بەرچاوی بە سپای پاسداران و حیزبوڵڵای لوبنان گەیاندووە. لاوازبوونی نفوزی ئێران بۆشایی دەسەڵاتی دروست کردووە کە هێزەکانی ئۆپۆزسیۆن هەوڵی ئیستغلالکردنی دەدەن.

جگە لەوەش، کێشە ناوخۆییەکانی ئێران و پەرەسەندنی دژایەتیی بوونی ئێران لە ناوچەکەدا، توانای دەسەڵاتی لە سووریە زیاتر لاواز کردووە.

تەماحە ستراتیژیەکانی تورکیە:

تورکیە ڕۆڵێکی چارەنووسسازی لە ململانێکاندا گێڕاوە، بەتایبەتی لەڕێگەی بوونی سەربازییەوە لە باکووری سووریە و پاڵپشتیکردن لە هەندێک گرووپی ئۆپۆزسیۆن. تورکیە پرسی کورد وەک ئەولەویەتی ئاسایشی نەتەوەیی چاو لێ دەکات و چەندین جار دەستێوەردانی کردووە بۆ ئەوەی هێزە کوردییەکان نەتوانن هەرێمێکی ئۆتۆنۆم بەدرێژایی سنوورەکە دابمەزرێنن. گۆڕانکارییەکانی ئەم دواییە وایکردووە تورکیە هەوڵەکانی بۆ دەستەبەرکردنی بەرژەوەندییەکانی لە ناوچەکەدا چڕتر بکاتەوە. هەروەها تەماحەکانی تورکیە بەهۆی ئەو ترسانەوەیە کە لاوازبوونی ئێران و حیزبوڵڵای لوبنان ببێتە هۆی زیادبوونی نفوزی کورد، ئەمەش شتێکە کە ئەنقەرە بە هەر نرخێک بێت دەیەوێت ڕێگری لێبکات.

ستراتیژی ئیسرائیل بۆ ئاسایشی هەرێم:

ئیسرائیل ستراتیژیەکی ڕوونی لە سووریە هەیە، ئەویش ڕێگریکردنە لە ئامادەبوونی سەربازی ئێران و دروستکردنی ناوچەیەکی پارێزراو بۆ خۆپاراستن لە هەڕەشەکانی حیزبوڵڵای لوبنان و گرووپەکانی دیکەی سەر بە ڕژێمی ئێران. ئیسرائیل بە پەلاماردانی سیستماتیکی ئامانجەکانی ئێران و حیزبوڵڵای لوبنان هەوڵی داوە کە ڕێگری بکات لە دروستکردنی "ڕێڕەوی وشکانی" لە ڕێگەی عێراق و سووریە بۆ لوبنان.

ئەم ستراتیژە ڕەهەندی سیاسیشی هەیە. ئیسرائیل تیشکی خستۆتە سەر ڕۆڵی پۆتانسێلی کورد وەک هاوپەیمانێک لە

ناوچەکەدا، ئەمەش پەیوەندییەکانی نێوان تورکیە، سووریە و ئێرانی زیاتر ئاڵۆزتر کردووە.

کەمبوونەوەی توانای ڕووسیە:

تێوەگلانی سەربازی و ئابووریی ڕووسیە لە سووریەدا ڕۆڵی سەرەکی بووە بۆ ئەوەی ڕێژیمی ئەسەد لە دەسەڵاتدا بمێنێتەوە. بەڵام تێوەگلانی ڕووسیە لە شەڕی ئۆکرایندا، توانای درێژەدان بە پشتیوانییەکانی بە هەمان ڕادە کەم کردووەتەوە. سەرەڕای ئەمەش، ڕووسیە لە ڕێگەی دەستپێشخەرییە دیپلۆماسییەکان و سەربازیی هەڵبژێردراوە و هەوڵ دەدات هاوسەنگیەکە بپارێزێت بۆ ئەوەی ڕێگری لە دارمانی تەواوەتی ڕێژیمەکە بکات.

خاڵە لاوازەکانی ڕێژیمی سووریە:

ڕێژیمی ئەسەد ڕووبەڕووی کۆمەڵێک ئاڵنگاری دەبێتەوە کە زیاتر دەستی بەسەر دەسەڵاتدا لاواز دەکات:

دارمانی ئابوری: ئابووری سووریە لە دارمان دایە، بەرزبوونەوەی هەڵاوسان و کەمیی کاڵای سەرەتایی و بەرزبوونەوەی ڕێژەی هەژاریی.

ماندوێتی سەربازی: سپای سووریە دوای چەندین ساڵ شەڕ زۆر لاواز بووە و بەدەست کەمی مۆراڵ و کەمیی سەرچاوەکانەوە دەناڵێنێت.

نارەزایەتییە ناوخۆییەکان: ناڕازیبوون لەناو ریزەکانی ڕێژیم پەرەی سەندووە و مەترسیی ڕاستەقینەی دووبەرەکی و یاخیبوون لە ئارادایە.

سەرکەوتنە نوێیەکانی ئۆپۆزسیۆن:

ئۆپۆزسیۆنی سووریە کە پێشتر پەرش و بڵاو و ناڕێکخراو بوو، ئێستا توانای هێزەکانی خۆی نیشان دەدات. ئەمەش وایکردووە کە لە بەرەکانی شەڕدا لێوارێکیان هەبێت، بەتایبەتی لەو ناوچانەی کە بوونی ڕێژیم و ئێران تیایدا لاوازن. کورد لە سووریە ڕۆڵێکی چارەنووسساز لە دینامیکی ئێستادا دەگێڕێت. کورد لە باکووری سووریە خۆبەڕێوەبەریی دیفاکتۆی دامەزراندووە، بەڵام ئایندەی نادیارە و وابەستەی چۆنیەتی پەرەسەندنی هاوسەنگی هێزە.

پشتیوانی ئەمریکا و ڕۆژئاوا:

بوونی ئەمریکا لە باکووری سووریە بۆ پاراستنی کورد لە هێرشەکانی تورکیە و سووریە زۆر پێویستە. واشنتۆن کورد وەک هاوپەیمانێکی گرنگ لە شەڕی دژی داعش بۆ بەرەنگاربوونەوەی نفوزی ئێران دەبینێت.

ئاڵنگاری و دەرفەتەکان:

کورد لەبەردەم هاوسەنگییەکی ناسکدایە لەنێوان پاراستنی پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئەمریکا و پێشگرتن لە ڕووبەڕوو بوونەوەی ڕاستەوخۆ لەگەڵ تورکیە. شوێنی ستراتیژییان وایان لێدەکات ببێتە یاریزانێکی پۆتانسێل لە دانوستانەکانی ئاشتی داهاتوودا، بەڵام دەمێنێتەوە ئایا دەتوانن گەرەنتی درێژخایەن بۆ سەربەخۆیی خۆیان دەستەبەر بکەن یان نا؟

سیناریۆیەکانی داهاتوو و پێشهاتە ئەگەرییەکان:

پێشبینیکردنی پێشهاتەکانی داهاتوو لە سووریە ئەستەمە، بەڵام هەندێک سیناریۆ زیاتر ئەگەری دەرکەوتنیان هەیە:

سیناریۆی یەکەم: بەردەوامی پارچە پارچە بوون:

ئەگەر هیچ ئەکتەرێک لە چەسپاندنی دەسەڵاتدا سەرکەوتوو نەبێت، ڕەنگە سووریە وەک وڵاتێکی پارچەپارچە کراو بمێنێتەوە کە ناوچەی جیاواز لەژێر کۆنترۆڵی ئەکتەرە جیاوازەکاندا بێت.

سیناریۆی دووەم: داڕمانی ڕژێم:

ئەگەر ڕژێمی ئەسەد ڕووخا، ڕەنگە ببێتە هۆی بۆشایی دەسەڵات و قۆناغێکی نوێی ململانێ لە نێوان و گرووپەکان بۆ کۆنترۆڵکردنی.

سیناریۆی سێیەم: یەکلاییکردنەوەیەکی دانوستاندن:

ڕەنگە ڕێککەوتنی ئاشتی بەهاوکاری نێودەوڵەتی ئەگەرێک بێت، بەڵام ئەمە پێویستی بەوەیە هەموو لایەنەکان ئامادەبن

سازش بکەن، کە تا ئێستا قورس بووە.

ئەنجام:

سووریە لە قۆناغێکی چارەنووسسازدایە و ئایندەی وڵات نەک تەنها لە لایەن هێزە ناوخۆییەکانەوە، بەڵکو لە لایەن کۆمەڵێک ئەکتەری بیانی کە بەرژەوەندی جیاوازیان هەیە ئاڵۆزو نادیارە. دەرئەنجامەکە تا ڕادەیەکی زۆر بەندە بەوەوە کە ئەکتەرە جیاوازەکان - چ ناوخۆیی و چ نێودەوڵەتی - دەتوانن خۆیان لەگەڵ واقیعی سیاسی و سەربازی نوێدا بگونجێنن.

ئەم قۆناغە بۆ کورد زۆر گرینگە. داهاتوویان پەیوەستە بەوەی کە تا چەندە دەتوانن بە سەرکەوتوویی لە دیمەنی ژێئۆپۆلەتیکیدا بڕۆن و هاوپەیمانییە ستراتیژییەکان مسۆگەر بکەن. هەوڵی کورد بۆ خۆبەڕێوەبەری و دانپێدانان، لە مێژە بەشێک بووە لەو ململانێیە، بەڵام ئێستا دەرفەتەکانی کاریگەری خستنە سەر بارودۆخەکەی گەورەتر بووە. لە هەمان کاتدا مەترسییەکان زۆر بەرچاون، بەتایبەتی بە لەبەرچاوگرتنی دژایەتیی ئەکتەرە ناوچەییەکان بۆ ئۆتۆنۆمی کورد.

کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی ڕۆڵێکی سەرەکی لەم پرۆسەیەدا هەیە. لە ڕێگەی دەستپێشخەری دیپلۆماسی و پشتیوانی مرۆیی و فشاری سیاسییەوە دەتوانێت بەشداری بکات لە دروستکردنی زەمینە بۆ ئاشتییەکی بەردەوام .

٢٢ی سەرماوەزی ٢٧٢٤

سەردەمێکی نوێ بۆ ڕۆژنامەی کوردستان

ڕۆژنامەی کوردستان لە گۆڕەپانێکدایە، کە پێشکەوتنی تەکنەلۆژی و نەریتی ڕۆژنامەنووسی تێیدا کۆدەبنەوە. ئەم سەردەمە نوێیە بەو مانایەیە کە ڕۆژنامە دەبێت داهێنانەکان لە دیجیتاڵکردن و ئامرازە تەکنەلۆژییەکان لە باوەش بگرێت، نەوەی Z و ڕۆژنامەنووسانی گەنجی دیکە ڕۆڵێکی گرینگ دەگێڕن لەم گواستنەوەیەدا، چونکە ئەوان خاوەنی لێهاتوویی تەکنیکی و داهێنەری پێویستن بۆ پەرەپێدانی فۆرماتە دیجیتاڵییە نوێیەکان و سەرقاڵکردنی خوێنەران بە شێوەیەک کە پێشتر نەدەکرا.

لە جیهانێکدا کە بە گەشەسەندنی خێرای دیجیتاڵی و گۆڕان تایبەتمەندە، میدیای تەقلیدی ڕووبەڕووی ئاستەنگی گەورە دەبێتەوە لە پاراستنی پەیوەندییەکانیان. بۆ ڕۆژنامەی کوردستان کە سەردەمانێک پلاتفۆرمی ناوەندی بوو بۆ نوخبەی سیاسی و ڕۆشنبیری کوردستان ڕۆژهەلات، تەنیا ڕاپۆرتکردن نییە لەسەر ئێستا بەڵکو خۆگونجاندنە لەگەڵیدا.

ماوەی چەند دەیە ڕۆژنامەی کوردستان دەنگێکی گرنگە لە کوردستان، بەڵام ئێستا ڕووبەڕووی گواستنەوەیەکی ڕەخنەگرانە بۆ سەردەمی دیجیتاڵی بووەتەوە. ئەمەش بە واتای پاراستنی ناسنامەی گۆڤارەکە و لە هەمان کاتدا جێبەجێکردنی ئەو

داواکاری و دەرفەتانەی کە سەردەمی دیجیتاڵی دەیهێنێت. ڕێگای پێشەوە هەم بە ئاڵنگاری چاوەڕواننەکراو و هەم تێڕوانینە بەنرخەکان هێڵکاری کراوە، ئەمەش وایکردووە مۆدێرنکردنەکە ببێتە گەشتێکی فێرکاری.

تەرکیزێکی ستراتیژی بریتییە لە پەرەپێدانی شێواز و فۆرماتێکی نوێی کارکردن کە نەک تەنها بەشداریکردنی خوێنەر بەهێزتر دەکات بەڵکو ڕۆژنامەی کوردستان وەک نموونەیەک لە ڕۆژنامەگەری دیجیتاڵیدا جێگیر دەکات. بە تێکەڵکردنی تەکنەلۆژیا داهێنەرەکان، بەهێزکردنی شوێنپێی دیجیتاڵی خۆی لە هەمان کاتدا ڕاستگۆیی لەگەڵ بەها تەقلیدییەکانیدا، ڕۆژنامەکە دەرفەتێکی هەیە بۆ بەردەوامبوون لە بوون بە سەرچاوەیەکی متمانەپێکراو بۆ زانیاری بۆ هەردوو نەوەی ئێستا و داهاتوو.

مۆدێرنیزاسیۆن تەنیا پێویستییەک نییە، بەڵکوو دەرفەتێکە بۆ پێناسەکردنەوەی ڕۆڵی ڕۆژنامە کوردستان. ڕۆژنامەکە بە دیدێکی ستراتیژی و توانای ئامێزگرتنی گۆڕانکاری، دەتوانێت وەک دەنگێکی بەهێز و سەرچاوەی ئیلهام لە دیمەنی میدیادا بمێنێتەوە.

بۆ ڕۆژنامەی کوردستان، کە دەنگێکی گرنگە لە کوردستان ئەمانە خاڵە سەرەکییەکانن کە دەبێت باسیان لێ بکرێت:

گواستنەوە لە نەریتەوە بۆ دیجیتاڵکردن:

دیمەنی میدیایی ئەمڕۆدا کە بە خێرایی دەگۆڕێت، دیجیتاڵکردن ئیتر ڕێگەی ڕەوتێکی نییە، بەڵکو پێویستییەکی حاشا هەڵنەگرە. خوێنەرانی مۆدێرن داوای دەستڕاگەیشتنێکی دەستبەجێ و بەردەوام بە هەواڵ و شیکاری دەکەن، زۆرجار لە کاتی ڕاستەقینەدا و لەسەر چەندین پلاتفۆرم. ئەم گۆڕانکارییە بەو مانایەیە کە میدیای تەقلیدی دەبێت شێوازی کارکردنیان پێناسە بکاتەوە بۆ ئەوەی پەیوەندیدار بمێنێتەوە. بۆ ڕۆژنامەی کوردستان ئەمە بە مانای دارشتنەوەی بەرفراوان و گونجاندن لەگەڵ واقیعێکی دیجیتاڵی دێت.

یەکخستنی ئامرازە دیجیتاڵییەکان لە تەواوی ڕەوتی کاردا هەنگاوێکی چارەنووسسازە. لە ڕێکخستنی بەرهەمهێنانی بابەتەوە تا باشکردنی دابەشکردنی ناوەڕۆک، دیجیتاڵکردن بە واتای دەرفەتێکە بۆ ئەوەی نەک تەنها خێراتر بگاتە خوێنەران، بەڵکو بۆ پێشکەشکردنی ئەزموونی کەسی زیاتر.

بەڵام دیجیتاڵکردن تەنها پەیوەندی بە تەکنەلۆژیاوە نییە - مەسەلەی بەهێزکردن و ڕەنگدانەوەی متمانە و ناوبانگی

ڕۆژنامەکەشە. ئامادەیی دیجیتاڵی سەرکەوتوو پێویستی بە ناوەڕۆکێکی کوالیتی بەرز هەیە کە لەگەڵ بەها سەرەکییەکانی گۆڤارەکەدا بمێنێتەوە، لە هەمان کاتدا خۆی لەگەڵ پێداویستی و چاوەڕوانییەکانی نەوەی نوێدا بگونجێنێت. ڕۆژنامەی کوردستان بە کەمایەتی دان بە داهێنان بەبێ ئەوەی سازش لەسەر یەکپارچەیی ڕۆژنامەگەری بکات، دەتوانێت پردێک لە نێوان مێژووی شانازی خۆی و ئایندەی دیجیتاڵیدا دروست بکات.

ئەم گواستنەوەیە پرۆسەیەکی چالاکە بەڵام پێویستە. ڕۆژنامەی کوردستان بە ئامێزگرتنی دیجیتاڵیزەکردن، نەک هەر دەتوانێت داواکارییەکانی سەردەم بەدی بهێنێت بەڵکو پێگەی خۆی وەک دەنگێکی پێشەنگ لە جیهانی هەواڵەکاندا چەسپێنێت، ئامادەیە بۆ گەشتکردن بەو گۆڕانکاریانەی کە داهاتوو دەیهێنێت..

گەشتکردن بە بۆشایی نەوەکان:

یەکێک لە ئاستەنگە چاوەڕواننەکراوەکان مامەڵەکردن بووە لەگەڵ هەمەجۆریی نەوەکان . لەگەڵ ئەو ڕۆژنامەنووسە دێرینەکانی کە لە دامەزراندنیەوە لەگەڵ ڕۆژنامەکەدا بوون و ڕۆژنامەنووسانی گەنجی نەوەی Z کە ئێستا ڕۆڵێکی ناوەندییان گرتۆتە ئەستۆ، هاوسەنگییەکی ورد پێویستە. ڕۆژنامەنووسە دێرینەکانی بەشداری ئەزموونی چوارچێوەی مێژوویی دەکەن، لە کاتێکدا نەوەی گەنج داهێنەری و شارەزایی تەکنیکی دەهێنێت. بە دروستکردنی ژینگەیەکی کارکردن کە هەردوو گرووپەکە هەست بە بیستراو و ڕێزگرتن بکەن، سوود لە خاڵە بەهێزە جیاوازەکانیان وەربگرین.

یەکێک لە ئاستەنگە چاوەڕواننەکراوەکان بەڵام بەرچاوەکان لە پیشەسازی میدیای ئەمڕۆدا مامەڵەکردنە لەگەڵ هەمەجۆریی نەوەکان. بۆ ڕۆژنامەی کوردستان ئەمە بە مانای هاوسەنگکردنی بەشداری ڕۆژنامەنووسە دێرینەکانی بەئەزموون، کە هەر لە سەرەتای ڕۆژنامەکەوە بوونیان هەیە، لەگەڵ نەوەی Z زی داهێنەر و شارەزای تەکنەلۆژیا، هەر گرووپێک خاڵی بەهێزی بە نرخ دەهێنێت، بەڵام دیدگا و شێوازی کارکردنی جیاوازیان پێویستی بە وردبینی هەیە و یەکگرتنی ڕێزدار.

ڕۆژنامەنووسانی دێرین تێگەیشتنێکی قووڵ لە چوارچێوەی مێژوویی ڕۆژنامەکە و میراتی ڕۆژنامەنووسی لەگەڵ خۆیان دەهێنن. ئەزموونەکانیان هەستێکی بەردەوامی و متمانەپێکراوی دروست دەکەن کە پێویستە بۆ پاراستنی متمانەی خوێنەر. لە هەمان کاتدا نەوەی گەنج وزەیەکی تازە و داهێنان و لێهاتوویی تەکنیکی پێشکەش دەکات کە داهێنان و گونجاندن لەگەڵ سەردەمی دیجیتاڵیدا دەباتە پێشەوە.

کلیلی سەرکەوتووانەی بەڕێوەبردنی ئەم جیاوازییانە لە دروستکردنی ژینگەیەکی کارکردندایە کە هەردوو گرووپەکە هەست

بکەن کە بیستراون و بەهایان هەیە. بە پێشخستنی پەیوەندی کراوە و هاندانی ڕاهێنەرایەتی، دەتوانرێت پرد لە نێوان ئەزموون و داهێناندا دروست بکرێت. ڕۆژنامەنووسە دێرینەکان دەتوانن تێڕوانین و نەریتەکانیان بەیەکەوە باس بکەن، لە کاتێکدا گەنجەکان بەشداری دیدگای نوێ و لێهاتوویی دیجیتاڵی دەکەن.

ئەم هاوکارییە نەوەکان نەک هەر ئاڵنگارییە نییە بەڵکو دەرفەتێکە. ڕۆژنامەی کوردستان بە کەڵک وەرگرتن لە خاڵە بەهێزەکانی هەردوو گروپەکە دەتوانێت ژوورێکی هەواڵی دینامیکی و سەلمێنەری داهاتوو پەرەپێبدات کە کوالیتی ڕۆژنامەگەری لەگەڵ داهێنانی تەکنەلۆژی تێکەڵ بکات. دەرئەنجامەکەی ڕۆژنامەیەکی مۆدێرنە کە بە سەرکەوتوویی باشترینەکانی نەریت و داهێنان تێکەڵ دەکات.

هاوسەنگی نێوان تەکنەلۆژیا و مرۆڤایەتی:

لە سەردەمێکدا کە تەکنەلۆژیا شۆڕشێک لە جیهانی ڕۆژنامەگەریدا دەکات، گێڕانەوەی چیرۆکەکان کە مرۆڤەکان دەجووڵێنن و کاریگەرییان لەسەر دروست دەکات. سەرەڕای ئەو ئەگەرە زەبەلاحانەی کە ئامراز و پلاتفۆرمە دیجیتاڵییەکان پێشکەشی دەکەن، ڕۆژنامەگەری مەترسی لەدەستدانی ڕۆحی خۆی هەیە ئەگەر لایەنی مرۆیی لەدەست بدات. تەکنەلۆژیا ئامرازێکی بەهێزە، بەڵام ئەوە دیدگا و هاوسۆزی و توانای تێگەیشتن و ڕەنگدانەوەی کۆمەڵگای ڕۆژنامەنووسانە کە ڕۆژنامەگەری مانادار دەکات.

ڕۆژنامەی کوردستان دەرفەتێکی هەیە بۆ کەڵک وەرگرتن لە هەمەجۆریی نەوەکان بۆ بەهێزکردنی کوالیتی ڕۆژنامەنووسیی خۆی. بە دروستکردنی کلتوری کارکردنی گشتگیر کە هەردوو ڕۆژنامەنووسە دێرینەکانی بە ئەزموون و نەوەی گەنج و تەکنەلۆژیا پاڵنەر هەست بە بەشداریکردن دەکەن. ڕۆژنامەنووسانی بەتەمەن کۆنتێکستی مێژوویی دەوڵەمەند و یەکپارچەیی ڕۆژنامەنووسی پێشکەش دەکەن، لە کاتێکدا نەوەی گەنج داهێنان و شارەزایی تەکنیکی و تێگەیشتن لە پلاتفۆرمە نوێیەکان دەهێنێت کە بەکارهێنانی هەواڵەکانی ئەمڕۆ.

بۆ بنیاتنانی ئەم هاوکارییە، پێشخستنی پەیوەندی و هاوکاری کراوە زۆر گرنگە. لە ڕێگەی ڕاهێنەرایەتییەوە، ڕۆژنامەنووسە دێرینەکانی دەتوانن ئەزموون و بەها ڕۆژنامەنووسییەکانیان بەیەکەوە باس بکەن، لە کاتێکدا گەنجەکان دەتوانن بەشداری لە تێڕوانینەکاندا بکەن سەبارەت بەوەی کە چۆن دەتوانرێت تەکنەلۆژیای نوێ و فۆرمات دیجیتاڵی بەکاربهێنرێت بۆ گەیشتن و بەشداریکردنی بینەرێکی فراوانتر. هاوسەنگی لە نێوان نەریت و داهێناندا تیمێکی سەرنوسەری دینامیکی و پێشکەوتوو دروست دەکات.

ئایندەی ڕۆژنامەگەری لە توانای ئامێزگرتنی گۆڕاندایە بەبێ ئەوەی دڵی لەدەست بدات. ڕۆژنامەی کوردستان بە بەهادان بە هەم پێشکەوتنی تەکنەلۆژی و هەم چیرۆکی مرۆڤایەتی، دەتوانێت بەردەوام بێت لە دەنگێکی بەهێز و متمانەپێکراو، نەک هەر ڕاپۆرت لەسەر جیهان بەڵکو دەستی لێبدات.

بنیاتنانی داهاتوو لەسەر بنەمای میرات:

مێژوو سەرچاوەیەکی بە نرخە بۆ دارشتنی داهاتوو و ڕۆژنامەنووسانی دێرین لە ڕۆژنامەی کوردستان هەڵگری سەرەکی ئەم میراتەن. تێگەیشتنی قووڵیان لە گرنگی مێژوویی ڕۆژنامەکە و بنەما ڕۆژنامەنووسییەکان بناغەیەکی تۆکمە پێشکەش دەکەن بۆ ئەوەی لەسەری بنیات بنێن. بە ڕۆڵگێڕان وەک ڕاهێنەر، دەتوانن ئەم زانیاری و ئەزموونە بە نرخە بگوازنەوە بۆ هاوکارە گەنجەکان.

ڕۆڵی ڕۆژنامەنووسانی دێرین زۆر لەوە زیاترە کە بەڕێوەبەری مێژوویی بوون؛ هەروەها پارێزەری بەها سەرەکییەکانی ڕۆژنامەکەن. بە پابەندبوون بەم بەهایانە دڵنیا دەبنەوە لەوەی ڕۆژنامەی کوردستان نەک هەر ڕەوتەکان پەیڕەو دەکات بەڵکو بەردەوامە لە پێشکەشکردنی ڕۆژنامەگەریی کوالیتی بەرز کە ڕەگ و ڕیشەی لە دەستپاکی و متمانەدا هەیە. لە هەمان کاتدا ئەزموونەکەیان توانایەکی پێدەبەخشێت کە ڕووداوەکانی ئەمڕۆ بخەنە چوارچێوەیەکی مێژوویی فراوانترەوە، ئەمەش تێگەیشتن بۆ خوێنەران قووڵتر دەکاتەوە.

نەوەی گەنجی ڕۆژنامەنووسان، بە داهێنان و لێهاتوویی تەکنیکی خۆیان، دەتوانن بەشداری دیدگا و داهێنانی نوێ بکەن. بەڵام بۆ ئەوەی تواناکانیان بە تەواوی بقۆزنەوە، پردێک لە نێوان نەوەکاندا پێویستە. بە دروستکردنی ژینگەیەکی کارکردن کە ڕاهێنەرایەتی و فێربوون بەشێکی سەرەکی بێت، سەرنوسەران دەتوانن باشترینەکانی نەریت و داهێنان تێکەڵ بکەن. ڕۆژنامەنووسە دێرینەکان دەتوانن ئیلهامبەخش بن و ڕێنمایی بکەن، لە کاتێکدا گەنجەکان بیرۆکە و ئامرازی نوێ دەهێنن بۆ بەرەنگاربوونەوەی گۆڕانی بەکارهێنانی میدیا.

فێربوون لە مێژوو واتە ڕێزگرتن لە ڕابردوو بەبێ ئەوەی پابەند بیت پێیەوە. ڕۆژنامەی کوردستان بە میراتێک وەک پلاتفۆرمێکی سەقامگیر، دەتوانێت بەردەوام بێت لە گەشەکردن و داهێنان و وەک دەنگێکی پێشەنگ لە جیهانێکی ئاڵۆز و دیجیتاڵیدا بمێنێتەوە.

کردنەوەی توانای نەوەی نوێ: Z

نەوەی Z بە لێهاتوویی دیجیتاڵی و بیرکردنەوەی داهێنەرانەی خۆی، شۆڕشێکی گەورەی لە شێوازەکانی کارکردن لە بواری ڕۆژنامەگەریدا کردووە. لە ڕۆژنامەی کوردستاندا، ئەم نەوەیە گەنجە بووەتە هێزێکی بزوێنەری داهێنان، بەتایبەتی بە ناساندنی بیرۆکە و پرۆسەی کار کە هاوتەریبن لەگەڵ دیمەنی تەکنەلۆژی ئەمڕۆ. بەشدارییەکانیان نەک هەر شێوازی کارکردنی گۆڤارەکەی نوێکردووەتەوە، بەڵکو دەرگای بەرووی شێوازی نوێی سەرقاڵکردنی خوێنەرانیشدا کردووەتەوە.

بەشێکی گرنگی ئەم گۆڕانکارییە دەرفەت دەدات بە ڕۆژنامەنووسانی گەنج کە ڕاستەوخۆ بیرۆکەکانیان بخەنە بەردەم بەڕێوەبەرایەتی. ئەم متمانەیە بە تێڕوانینەکانیان، بەتایبەتی لە بوارەکانی وەک سۆشیال میدیا و فۆرماتە دیجیتاڵییە نوێیەکان، کولتوورێکی کارکردنی دینامیکی و کراوە دروست دەکات. بە خستنەڕووی دیدگاکەیان لە بڕیاردان، گۆڤارەکە دەتوانێت لە پێشەنگی پەرەپێدانی ناوەڕۆکدا بێت کە سەرنجی بینەر لە جیهانێکی دیجیتاڵیدا بگرێت و بیهێڵێتەوە.

ئەو ئازادییە داهێنەرانەی کە بە نەوەی Z دراوە، تەنیا بەکارهێنانی تەکنەلۆژیای نوێ نییە، بەڵکو تاقیکردنەوەی شێوازی نوێی چیرۆکگێڕان.

ڕۆژنامەی کوردستان بە گوێگرتن و بەهادان بە تێڕوانینەکانی نەوەی گەنج دەتوانێت بەردەوام بێت لە پەرەپێدان و بەهێزکردنی ڕۆڵی خۆی وەک دەنگێکی پێشەنگ و داهێنەر لە جیهانێکی میدیایی هەمیشە گۆڕاودا.

ڕۆژنامەی کوردستان ئایندەیەک کە لەسەر داهێنان بنیات نراوە:

لە کاتێکدا ڕۆژنامەی کوردستان چاوی لە پێشەوەیە، ڕوونە کە داهاتووەکەی لەسەر تێکەڵەیەکی هاوسەنگ لە ڕۆژنامەگەری کوالیتی و داهێنانی تەکنەلۆژی وەستاوە. بۆ ئەوەی داواکارییە هاوچەرخەکان بەدی بهێنرێت، ستراتیژێک پێویستە کە نەک تەنها سەرنجی لەسەر ناوەڕۆکی ڕۆژنامەنووسی بێت، بەڵکو لەسەر ئەو پێشکەوتنە تەکنەلۆژی و کولتوورییەکانیش لە دیمەنی میدیایی ئەمڕۆ.

بەشێکی سەرەکی ئەم ستراتیژە ڕاهێنان و پەرەپێدانی بەردەوامە. بۆ ئەوەی لە کێبڕکێدا بمێنێتەوە، پێویستە هەردوو ڕۆژنامەنووس و ستافی تەکنیکی دەستیان بە ڕاهێنانی بەردەوام بگات. ئەمەش نەک تەنها تێگەیشتن لە ئامراز و پلاتفۆرمە

نوێیەکان، بەڵکو فێربوونی بەکارهێنانی داهێنەرانە و کاریگەرانە. ڕۆژنامەی کوردستان بە وەبەرهێنان لە لێهاتوویی ستافەکەیدا دەتوانێت دڵنیابێت لەوەی کە ئامادەن بۆ ڕۆیشتن بە گەشەسەندنی خێرای تەکنەلۆجی و کەڵکوەرگرتن لە دەرفەتەکانی بە تەواوی.

لە دەرەوەی پێشکەوتنە تەکنەلۆژییەکان، گۆڤارەکە دەبێت لە ڕووی کولتووریشەوە پەیوەندیدار بمێنێتەوە. ڕۆژنامەی کوردستان بە گرنگیدان بە پرسە هەنووکەییەکان کە کاریگەرییان لەسەر دانیشتوانی کورد هەیە، چ لە ئاستی ناوخۆیی و چ لە ئاستی نێودەوڵەتیدا، دەتوانێت ڕۆڵی خۆی وەک دەنگێکی متمانە پێکراو بۆ کۆمەڵگاکەی قووڵتر بکاتەوە. ئەمەش پێویستی بەوەیە ڕۆژنامەکە ڕەنگدانەوەی هەبێت و سەرقاڵی ئەو پرس و چیرۆکانە بێت کە زۆر گرنگن بۆ خوێنەرانی. پەیوەندی ڕۆشنبیری نەک هەر پەیوەندی ڕۆژنامەکە بەهێز دەکات، بەڵکو یارمەتیدەرە بۆ دروستکردنی پردی نێوان نەوەکان و ڕوانگە.

داڕشتنی داهاتوو بە هاوسەنگی و یەکپارچەیی:

ڕۆژنامەی کوردستان لە کاتێکی وروژێنەر بەڵام پڕ ئاڵنگاریدایە. بە وەرگرتنی گۆڕانکاری لە هەمان کاتدا دەستگرتن بە میراتەکەیەوە..

تێکەڵکردنی تەکنەلۆژیا و داهێنان لە بواری ڕۆژنامەگەریدا زۆر گرنگە بۆ گونجاندن لەگەڵ جیهانێکی میدیایی کە هەمیشە لە گۆڕاندایە. ئەوە تەنها بەکارهێنانی پلاتفۆرم و ئامرازی نوێ نییە، بەڵکو پەرەپێدانی ڕێگەی داهێنەرانە بۆ سەرقاڵکردنی خوێنەران و گەیاندنی هەواڵەکان بە شێوەیەک کە دەنگدانەوەی لەگەڵ سەردەمدا هەبێت. لە هەمان کاتدا، ئەم داهێنانە هەمیشە دەبێت لە یەکپارچەیی ڕۆژنامەنووسیدا زەمینەسازی بکرێت - بەردی بناغەیەک کە دڵنیای دەدات ڕۆژنامەی کوردستان وەک دەنگێکی باوەڕپێکراو بۆ خەڵک دەمێنێتەوە.

میرات و پەیوەندی کولتووری گۆڤارەکە هێزەکەیەتی و پێویستە بەردەوام بێت لە ئاگادارکردنەوەی ناوەڕۆک و تۆنەکەی. ڕۆژنامەی کوردستان بە ڕاستگۆیی لەگەڵ ڕەگ و ڕیشەی خۆی، دەتوانێت پەیوەندیی خۆی وەک سەکۆیەک بۆ چیرۆک و خەبات و پێشکەوتنی کۆمەڵگا بپارێزێت. ئەم ڕێزگرتنە بۆ مێژوو کە لەگەڵ دیدێکی پێشکەوتوودا تێکەڵ کراوە، ڕێگە بە گۆڤارەکە دەدات باشترینەکانی نەریت و داهێنان تێکەڵ بکات.

ناميلكەی دووهەم

لەم سـەردەمە وروژێـنەرەدا ڕۆژنـامەی کوردستان توانـای ئەوەی هەیە کە زۆر زیـاتر لە ڕۆژنـامەیەک بێت. دەتوانێت ببێتە دەنگێکی پێشەنگ کە نەک تەنها ڕەنگدانەوەی واقیع بێت بەڵکو ئیلهامبەخش بێت بۆ گۆڕانکاری.

١٨ی بەفرانباری ٢٧٢٤

سەرچاوە
Serchawe

دۆناڵد ترامپ و ئێران، لاپەڕەیەکی نوێ یان دووبارەبوونەوەی ڕابردوو؟

لە ٤ی فێوریيە ٢٠٢٥، دۆناڵد ترەمپ، سەرۆکی ئەمریکا سیاسەتی "ئەوپەڕی زەختی" خۆی بەرامبەر ئێران دەست پێ کردەوە، ئەویش بە واژۆکردنی فەرمانی جێبەجێکردن سزا ئابوورییەکانی لە دژی ئێران و هاوکات لەگەڵ ئەوە دەرگای وتووێژیشی لەگەڵ ئێران ئاوەڵا کردوە.

ترەمپ جەختی لەوە کردەوە کە "مەحاڵە ئێران بتوانێت چەکی ئەتۆمیی هەبێت" و هیواشی دەربڕی کە بتوانرێت لەگەڵ ئێران ڕێکبکەوێت. هاوکات هۆشداریشی دا کە ئەمریکا مافی خۆیەتی ڕێگری لە فرۆشتنی نەوتی ئێران بە وڵاتانی دیکە بکات و هەڕەشەی کرد بێتوو ئێران هەوڵی هێرشکردنە سەری بدات لێکەوتەی وێرانکەری لێدەکەوێتەوە. ئەم گۆڕانکارییە لە بەرامبەردا ئێرانی ناچار کردوە بڕاردە ستراتیژییەکانی خۆی لەبەرچاو بگرێت. دەمێنێتەوە بزانین ئایا ئەم پێشهاتە تەعبیر لە لاپەڕەیەکی نوێ دەکات لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا و ئێراندا، یان تەنیا دووبارەبوونەوەی دانوستانە گرژەکانی سەردەمی خولی یەکەمی دۆناڵد ترامپە.

لێرەدا بە کورتی ئەو هۆکارە تایبەتییانە لەسەر دۆناڵد ترامپ و ئێران لاپەڕەیەکی نوێ یان دووبارەبوونەوەی ڕابردوو دەستنیشان دەکەین؟

سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر بە ئێران لە خولی یەکەمی ترەمپدا

لە ماوەی یەکەم خولی سەرۆکایەتی ترامپدا کۆمەڵێک ڕێوشوێنی توند جێبەجێ کرا کە داینامیکی نێوان ئەمریکا و ئێرانی گۆڕی. لە مانگی مای ساڵی ٢٠١٨، ترەمپ ئەمریکای لە پلانی کاری گشتگیری هاوبەش ڕێککەوتننامەی بەرجا (JCPOA) کشایەوە کە بە ڕێککەوتنی ئێران ناو دەبرێت و سزاکانی سەرلەنوێ سەپاندەوە کە پێشتر بەپێی ڕێککەوتنەکە هەڵگیرابوون. دۆناڵد ترامپ و ئیدارەکەی ڕەخنەیان لە ڕێککەوتنەکە گرت و بە ناتەواویان زانی بۆ ڕێگریکردن لە پەرەپێدانی چەکی ئەتۆمی ئێران، هەروەها بۆ ڕاگرتنی بەرنامەی مووشەکیی وڵات و پشتیوانی لە تاقمە تیرۆریستییەکانی ناوچەکە.

پاشان "هەڵمەتی"ئەوپەڕی گوشار" ئامانجی ئەوە بوو ئێران ناچار بکات بچێتە نێو ڕێککەوتنێکی نوێ کە هەم بەرنامەی وزەی ئەتۆمی وڵاتەکە و هەم کاروچالاکییە ناوچەییەکانی بخاتە ڕوو. سزا ئابوورییەکان کە بەرهەمهێنانی نەوتی ئێران و کەرتە سەرەکییەکانی دیکەی کردە ئامانج، بووە هۆی دابەزینی ئابووری لە ئێران و کەمبوونەوەی هەناردەکردنی نەوتی ئەو وڵاتە، کە یەکێک لە ئامانجە سەرەکییەکانی ئەمریکا بوو.

وەڵامدانەوەی ئێران و دەرئەنجامە نێوخۆییەکان:

وەڵامدانەوەی ئێران بۆ سیاسەتی ئەمریکا، چڕبوونەوەی وردە وردەی چالاکییە ئەتۆمییەکانی بوو، کە بریتی بوو لە تێپەڕاندنی سنووری ڕێککەوتن لەسەر پیتاندنی یۆرانیۆم و سنووردارکردنی دەستڕاگەیشتن بۆ پشکنەرانی ئاژانسی نێودەوڵەتی وزەی ئەتۆمی. ئەمەش لە چوارچێوەی نائارامی نێوخۆییدا ڕووی دا، کە دابەزینی ئابووری کە لە ئەنجامی گەمارۆکانەوە هاتە ئاراوە، نارەزایەتی و ناسەقامگیریی سیاسی زیاتری لێکەوتەوە.

سەرەڕای هێڵی توندی ئەمریکا، سەرکردایەتیی ئێران لە نێویاندا عەلی خامنەیی، ڕێبەری ئینقلابی ئیسلامیی ئێران، سەرلەنوێ چاویان لە ستراتیجی خۆی بەرامبەر واشنتۆن کردەوە. سیاسەتمەدارانی ئێران، وەک عەباس عیراقچی وەزیری دەرەوەی ئێران، ئامادەیی خۆیان بۆ تاوتوێکردنی پرسی ئەتۆمی دەربڕی و جەختیان لەوە کردەوە کە ئێران فەتوای مەزهەبی هەیە کە پەرەپێدانی چەکی ئەتۆمی قەدەغە دەکات. ئەم گۆڕانکارییە لە هەڵوێستدا دەکرێت وەک نیشانەیەک سەیر بکرێت کە سەرکردایەتی ئێران بە تایبەت لە ژێر ڕۆشنایی گوشارە ناوخۆیی و نێودەوڵەتییەکان زیاتر مەیلی بۆ بەدواداچوونی دانوستان هەیە نەک بەردەوامی ڕووبەڕووبوونەوە.

داینامیکی ناوچەیی و نێودەوڵەتی

هەروەها زەمینەی ناوچەیی گۆڕانکارییەکی بەرچاوی بەسەردا هاتوە، نفوزی ئێران لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کەمی کردوە، بەتایبەت دوای لەدەستدانی هاوپەیمانە سەرەکییەکانی وەک ڕژێمی بەشار ئەسەد لە سوریا لە کۆتاییەکانی ساڵی ٢٠٢٤.
لە هەمان کاتدا سیاسەتی نێودەوڵەتییش گۆڕانکاریی بەسەردا هاتوە. گەڕانەوەی ئەمریکا بۆ سیاسەتی "ئەوپەڕی گوشار" لە دژی ئێران و زیادکردنی گەمارۆکانی سەر نەوتی ئەم وڵاتە، کێشە ئابوورییەکانی ئێرانی قووڵتر کردووەتەوە. زلهێزەکانی ئەوروپا کە پێشتر زیاتر مەیلیان هەبووە بۆ پشتیوانی لە وتوویژ لەگەڵ ئێران، ئێستا هۆشدارییان داوە لە گەڕاندنەوەی سزاکانی نەتەوە یەکگرتووەکان ئەگەر ڕێککەوتنێکی نوێ نەکرێت. ئەم گۆشەگیرییە دیپلۆماسییە بارودۆخی ئێران زیاتر خراپتر دەکات.

ئاڵنگارییەکان و دەرفەتەکان بۆ ڕێککەوتنێکی نوێ

سەرەڕای زیادبوونی گوشارەکان لەسەر ئێران و گۆڕانی هەلومەرجی جیۆپۆلەتیکی، هەم ئاڵنگاری و هەم دەرفەت بۆ ڕێککەوتنی نوێ لە نێوان ئەمریکا و ئێراندا هەیە. یەکێک لە ئاستەنگە گەورەکان، بێمتمانەیی مێژوویی نێوان ئەو دوو وڵاتیە، کە دانوستانەکان ئاڵۆزتر دەکات. بێمتمانەیی لەمێژینەی ئێران بە مەبەستی ئەمریکا و گومان بوونی واشنتۆن لە تەماحە ئەتۆمییەکانی تاران، دەتوانێ بەربەست بخاتە بەردەم بەرەوپێشچوونی دانوستانەکان. هەروەها هۆکارە سیاسییە نێوخۆییەکان ڕۆڵێکی چارەنووسساز دەگێڕن. لە هەردوو وڵاتی ئەمەریکا و ئێران، کوتلەی سیاسی هەن کە دژایەتی ئیمتیازەکان دەکەن، ئەمەش ڕەنگە ببێتە هۆی خاوبوونەوەی دانوستانەکان.

ئاڵنگاریکی دیکەی بەرچاو، کاریگەری ئەکتەرە دەرەکییەکانی وەک ئیسرائیل و سعودیە، کە ئێران وەک هەڕەشەیەکی ناوچەیی سەیر دەکەن و ڕەنگە هەوڵی کاریگەری لەسەر سیاسەتی ئەمریکا بدەن بۆ ڕێگریکردن لە ڕێککەوتنێک کە پێیانوایە سوودی بۆ ئێران دەبێت.

ئەنجام:

لە کۆتاییدا پرسیارێک کە ئایا ئەمریکا و ئێران دەتوانن بگەنە ڕێککەوتنێکی نوێ کە کۆتایی بەو ململانێیە لەمێژینە بهێنێت و پەیوەندییە دیپلۆماسییەکان بگەڕێنێتەوە، لە ڕادەبەدەر ئاڵۆزە و پێشبینیکردنی قورسە. چەند هۆکارێک هەن کە

دێنە گۆڕەپانەکەوە و پرۆسەکە هەم چالاک و هەم پێشبینی نەکراو دەکەن. پەیوەندییەکانی نێوان هەردوو وڵات بە بێمتمانەییەکی قووڵی ڕەگداکوتاوە کە لە ماوەی چەند دەیەیەکدا پەرەی سەندووە. ئەم بێمتمانەییە بەربەستێکی بەرچاوە لەبەردەم دانوستانەکاندا، بەو پێیەی هەردوولا گومانیان هەیە لە نیازی لایەنی بەرامبەر و ئامانجە درێژخایەنەکان. زۆرجار ئێران سیاسەتەکانی ئەمریکا بە ئیمپریالیستی و دەستێوەردانگەرانە دەروانێت، لە کاتێکدا ئەمریکا ئێران وەک هێزێکی ناسەقامگیرکەر لە ناوچەکەدا دەبینێت و هەڕەشە لە ئاسایشی ناوچەکە و نۆرمەکانی نێودەوڵەتی دەکات.

جگە لەوەش، دانوستانەکان بەهۆی هۆکارە سیاسییە نێوخۆییەکانی هەردوولا ئاڵۆز دەبن. لە ئەمریکا دژایەتی توندی کوتلە سیاسییەکان هەیە کە ئیمتیازدان بە ئێران بە خیانەت و مەترسی ئەمنی دەزانن، بە تایبەت کاتێک باس لە بەرنامەی ئەتۆمی ئەو وڵاتە و چالاکییەکانی ناوچەکە دەکرێت.

٢٩ی ڕێبەندانی ٢٧٢٤

هێما نەتەوەییەکانی کورد لە نەورۆزدا

هێما نەتەوەییەکانی کورد - ئاڵا، سروودی نەتەوەیی و جلوبەرگی نەریتیی ئێمە - مانایەکی قووڵیان بۆ خەڵکی کوردستان هەیە، بۆیە ئەو لایەنانەی خەبات دەکەن بۆ پاراستن و بەرگریکردن لەم هێمایانە، پشتیوانیی خەڵکیان هەیە، بەو پێیەی نوێنەرایەتیی هەستی بەکۆمەڵی سەربەخۆیی دەکەن.

نەورۆزی کوردەواری هەر جەژنێک نیە؛ هێمای خۆڕاگری و یەکریزی و ئیرادەی گەلە. جەژنی نەورۆز ڕەگ و ریشەی قووڵی لە مێژووی کورددا هەیە و گەشەی کردوە و بووەتە بەشێکی سەرەکیی ناسنامەی ئەم نەتەوەیە. نەورۆز بۆ زۆرێک لە کوردانی جیهان بیرهێنەرەوەی تێکۆشانیان بۆ ئازادی و چارەی خۆنووسینە. کورد لە ڕێگای ئاهەنگی نەورۆزەوە مێژوو و کولتوور و باوەڕی هاوبەشی خۆی لە داهاتوودا دەردەخات و ئەم جەژنە دەکاتە هێمایەکی بەهێزی یەکریزی و ئیرادەی جەماوەری؛ ئەم هێمایانە نەک تەنیا نوێنەرایەتیی میراتە مێژوویی و کولتوورییەکانی کورد دەکەن، بەڵکوو نیشاندەری خەباتێکی بەردەوام بۆ دانپێدانان و ئازادین.

ئاڵا بە ڕەنگی گەشاوە و خۆری درەوشاوەی لە ناوەندا، هێمای هیوا و بوێری و بەدواداچوونی سەربەخۆییە. سروودی نەتەوەیی کە لە بۆنە و کۆبوونەوەکاندا دەوترێتەوە، دەنگ دەدات بە خەبات و کۆڵنەدانی نەوەکان. جلوبەرگی نەریتیی

ئێمە کە دەوڵەمەندە بە ڕەنگ و نەخشی مێژوویی، هێزی کولتووری و خۆڕاگریمان بیر دێنێتەوە.

لە کوردستاندا ئەم هێمایانە نەک هەر لە ڕوانگەی کولتوورییەوە گرنگن، بەڵکوو لە ڕوانگەی سیاسییشەوە گرنگن. ئەو لایەن و حیزبانەی کە بۆ بەرگریکردن و ڕێزگرتن لەم ڕەمزانە دەوەستنەوە، پشتیوانیی گەلیان لەپشتە. لە لایەکی تریشەوە ئەوانەی گرنگیی ئەو هێمایانە پشتگوێ دەخەن، بەزەحمەت متمانەی خەڵک بەدەست دەهێنن، چونکە زیان لە بەشێکی بنەڕەتیی ناسنامەی کوردایەتی دەدەن. بە واتایەکی دی ناسیۆنالیزم لای نەتەوەی کورد تەنیا سنووری سیاسی نییە، بەڵکوو پاراستنی میراتێکە کە نەوەکان خەباتیان بۆ کردووە، بۆیە هێما نەتەوەییەکانمان تەنیا نیشانەی مێژوو نین، بەڵکوو بەڵگەی زیندوو بۆ یەکریز و بوونمان وەک نەتەوەیەکە.

نەورۆز وەک فاکتەری یەکگرتوویی:

سیمبولە نەتەوەییەکانی هەر نەتەوەیەک وەک ئاڵا، سروودی نەتەوەیی، جلوبەرگی نەریتی و... ڕۆڵێکی چارەنووسساز لە دروستکردنی هەستی کۆمەڵایەتیدا دەگێڕن، ئەم هێمایانە ناسنامەیەکی گشتین. نەورۆزیش یەکێکە لە کۆڵەکەکانی ئەم ناسنامەیە و وەک خاڵی گردبوونەوەیەک، تاک بە تاکی ئەم نەتەوەیە لە ناوچەی جیاجیا و بە ڕوانگەی جیاوازی سیاسییەوە لە دەوری یەکتر کۆ دەکاتەوە. لەگەڵ ئەوەش لە کاتی بەڕێوەچوونی ئاهەنگی نەورۆزدا گۆرانیی نەریتی دەوترێتەوە، شێعر دەخوێنرێتەوە، چیرۆکی مێژوو و بەرخۆدانی نەتەوەی کورد هاوبەش دەکرێت، بۆیە نەورۆز دەرفەت و لەڕاستیدا ئامرازێکە بۆ گواستنەوەی میراتی کولتووری بۆ نەوە نوێیەکان و پتەوکردنی پێوەندیی نێوان تاکەکان.

بەهای سیمبۆلیکی سیاسی:

لە ماوەی سەدەی بیست تا سەدەی بیستویەک، بەڕێوەچوونی نەورۆز لە تورکیە، ئێران، سووریە و عێراق زۆرجار پێشی پێ گیراوە و تەنانەت سەرکوت کراوە، بەڵام سەرەڕای ئەمەش نەورۆز وەک هێمای خۆڕاگری و ئیرادەی جەماوەری بەرز ڕاگیراوە. گردبوونەوە لە دەوری ئەم نەریتە دەرفەتێک بە کورد دەبەخشێت کە ئیرادە و هێزی خۆی لە بەرامبەر سەرکوتکەران و پێشێلکەرانی مافەکانیدا بسەپێنێ، ئەمە تەنیا لە کوردستاندا قەتیس نەماوەتەوە و لە هەموو شوێنێکی ئەم جیهانە کوردی تێدا بێ، ئاهەنگی نەورۆز دەگیرێ.

نەورۆز و ئیرادەی گەل:

ئیرادەی گەل لە ئاهەنگگێڕانی نەورۆزدا لە ڕێگەی بەشداریی بەکۆمەڵی خەڵک دەردەکەوێت. سەرەڕای چەندین ساڵ لە ستەم و هەوڵدان بۆ قەدەغەکردنی ئەو ئاهەنگە، کورد وەک نیشانەی ئیرادەی نەبڕاوەی خۆی بۆ بوون و دیاریکردنی داهاتووی خۆی بەردەوام بووە لە گرتنی ئاهەنگی نەورۆز.

دەکرێ نەورۆز لە چەند ڕوانگەیەکەوە شی بکرێتەوە: مێژوویی، کۆمەڵایەتی، سیاسی و کولتووری. لە ڕووی مێژووییەوە درێژەپێدەری نەریتێکی زۆر کۆنە کە بەدرێژایی سەدەکان مانای نوێی وەرگرتووە. لە ڕووی کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە نەورۆز ڕۆژێکە کە کورد یەکڕیزی و خۆڕاگریی خۆی بەرامبەر بە دەسەڵاتە ستەمکارەکان دەردەخات و ئەمەیە کە نیشاندەری ئیرادەی ئەم نەتەوەیە لە ئەمڕۆیدا کە بەرەورووی چەندان سیاسەتی سەرکوتکارانە دەبێتەوە. لە ڕووی ڕۆشنبیرییەوە نەورۆز وەک ئامرازێک بۆ بەهێزکردن و بڵاوکردنەوەی ناسنامەی کوردایەتی و کوردستانیبوون کاردەکات.

نەورۆز هەڵگری هێمایەکی بەهێزە کە کورد یەکدەخات بەبێگوێدانە هێڵە دابەشکەرەکانی ناوخۆ. ئاهەنگی نەورۆز نەوە جیاوازەکان کۆدەکاتەوە و هەستی هاوبەشی سەربەخۆیی دروست دەکات. کورد بە ئاهەنگی نەورۆز جێگای خۆی لە جیهاندا و مافی بوونی خۆی وەک گەلێک پتەوتر دەکاتەوە.

ئەنجام:

نەورۆز یەکێکە لە هێما هەرە بەرچاوەکانی یەکگرتوویی و ئیرادەی جەماوەریی کورد، بە هاوئاهەنگی و یەکگرتن، کۆبوونەوە لە دەوری ئەم نەریتە، مێژوو و کولتووری خۆی دەپارێزێت و لە هەمان کاتدا حەسرەتی ئازادی و بەدەستەوەگرتنی چارەنووسی خۆی دەردەبڕێت. نەورۆز تەنها جەژن نییە بەڵکوو دەرکەوتنێکی بەهێزی شوناسێکی نەتەوەییە کە سەرەڕای هەموو ئاڵنگارییە مێژوویی و سیاسییەکان بەردەوامە؛ هەر ئەمەشە خاڵی سەرەکیی جیاکەرەوەی نەورۆزی کوردستان لەگەڵ ئەو نەتەوانەی تر وا ئەم بۆنەیە بەرز ڕادەگرن.

وەک وترا نەورۆز لەنێو کورددا تەنیا جەژن نییە، بەڵکوو هێمایەکی بەهێزی خەباتی بەردەوامی نەتەوەیەکە بۆ دەستەبەرکردنی مافە نەتەوەییەکانی خۆی؛ نەورۆز لە کوردستاندا ڕۆڵێکی ناوەندی و سەرەکی و گرنگ دەگێڕێت لە بەهێزکردنی ناسنامەی کوردی و گەیاندنی هەستی پێکەوەیی و هیوا بۆ داهاتوو.

٢٧ی ڕەشەمەی ٢٧٢٤

بابەتی ساڵی ٢٧٢٥

وەڵامێک بۆ نیگەرانیی نووسەران، ئەکادیمیست و ئایدۆلۆژیستەکانی ئێران ٨٠٠ کەسی

نیگەرانیی بەناو نووسەران و ئەکادیمیست و ئایدۆلۆژیستەکانی ئێران ٨٠٠ کەسی ، سەبارەت بەو شتەی کە پێی دەڵێن "هەڵوەشاندنەوەی نەتەوەیی"واژۆیان لەسەر کردوە، شتێکی قووڵتر ئاشکرا دەکات: ئامادەنەبوون بۆ قبووڵکردنی ئەو واقیعە فرەنەتەوەییەی ئێران! لەبری ئەوەی ئەم فرەییە بناسن، کە بەردەوامن لە چەسپاندنی بیرۆکەی "ئاسنامەی ئێرانی"ی یەکگرتوو و یەکسان، کە هاوواتای نەتەوە و کولتوور و زمانی فارسییە. بیرۆکەیەکە لە سیاسەتێکی سەد ساڵەی ئاسیمیلەکردنەوە لەدایک بووە و ئامانجی سڕینەوەی ئەو فرەچەشنییە کولتووری و زمانەوانییەی کە لە وڵاتدا هەیە.

ئێران وڵاتێکە بە فرەچەشنی نەتەوەیی و کولتووری گەورە تایبەتمەندە، کە چەندین نەتەوەی وەک کورد، بەلووچ، تورک و عەرەب پێکەوە بەشێکی بەرچاو لە دانیشتووانەکەی پێکدەهێنن. سەرەڕای ئەم موزایکە دەوڵەمەندە، دەوڵەتی ئێران لە

مێــژوودا پەیــڕەوی لە فــۆرمێکی دەوڵەتــسازی کــردوە کە لەســەر بنەمــای ناســیۆنالیزمی تــاک کولتــووری دامەزراوە. ئەم ئایدۆلۆژیایە لەسەر بنەمای نۆرمێکی فارسی دامەزراو ، کە کولتوور و زمانی فارسی نەک هەر لایەنگری کراوە، بەڵکوو وەک تاکە فۆرمی ڕەوای شوناسی نەتەوەیی دامەزراوەیی کراوە.

دەرئەنجامێکی ناوەندی ئەم سیاسەتە پەراوێزخستنی سیستماتیکی زمان و کولتوورە غەیرە فارسییەکانە. دەوڵەت لە ڕێگەی سیاسەتی زمان و سیستەمی پەروەردە و ڕێکخستنی ڕاگەیاندن و قەدەغەکردنی فەرهەنگییەوە، ئینکاری فرەچەشنی نەتەوەیی کەمینەکــان کــردوە کە بە ئــازادیی دەربــڕین و پەرەپێــدان و پاراســتنی تایبەتمەنــدییە کولتــووری و زمانەوانییەکانیــان. نمــوونەیەکی ڕوون مــامەڵەکردنە لەگەڵ نەورۆز، ئەو سەری ساڵەی نەریتییە کە کوردان ئاهەنگیــان بــۆ دەگێــڕن. نەورۆزی خاکیپۆشان تەختی خەیاڵیی شۆڤێنیستانی ناوەندگەرای ئێرانی وە لەرزە هێنــا ، ســەرەڕای ئەوەی ئەم جەژنە ڕەگ و ڕیشەی قــووڵی مێژوویــی و کولتــووری هەیە، بەڵام زۆرجــار ئاهەنگەکــان بە سنووردارکردن و چــاودێری و تەنــانەت هەنــدێکجاریش تونــدوتیژی لەلایەن دەوڵەتەوە بەرەوڕوو دەبــنەوە. نەورۆز بــۆ کــورد نەک هەر بەهــایەکی کولتــووری هەیە بەڵکــو ئەرکێکی سیاسی و شوناس دروستکەری هەیە – هێمای بەرخۆدان و هیوا و پێکەوەبوون.

کەواتە نکۆڵیکردن لە مافە کولتوورییەکان لە ئێراندا تەنیا دەربڕینی چەوساندنەوەی کەمینەکــان نیە، بەڵکــو پێشێلکردنی قــووڵتری مــافە ســەرەتاییەکانی مرۆڤە. کاتێــک تــاک و گــروپەکــان لە مــافی قســەکردن بە زمانەکەیــان و ئــاهەنگگێڕان بــۆ جەژنەکانیان و دەربڕینی ناسنامەی خۆیان بێبەش دەکرێن، کەرامەت و پێگەی ئەوان وەک هــاووڵاتییەکی تەواو تێکدەچێت. لە چوارچێوەیەکی وەهادا شەڕی مافە کولتوورییەکانیش دەبێتە شەڕی یەکسانی و دیموکراسی و کەرامەتی مرۆڤایەتی.

لەبەر ڕۆشــنایی ئەم ئاڵنگارییــانە بــۆ ئەم ٨٠٠ کەســە ئایدۆلۆژیســتەکانی ئێــران ئەم ترســە نە لە دیموکراسییە و نە عەقڵانییە - کۆنەپەرستانە و لە بنەڕەتدا نادیموکراسییەکە باس دەکەین.

سیاسەتی فەرهەنگیی دەوڵەتی ئێران

سیاســەتی فەرهەنگی دەوڵەتــی ئێــران لە ســەردەمی بنەمــاڵەی پەهــلەوی و کۆمــاری ئیســلامیدا چارەســەری مەســەلەی کــورد و نەتەوە ژێــر دەســتەکانی دیکەی ئێــران نەبــوو ، کە تەنیــا کولتــووری فارســی و زمــانی فارســی وەک نــۆرمێکی باڵادەست دامەزراوەیی کراون. لە سەردەمی شانشینی پەهلەویدا هەوڵێکی زۆر بۆ بەهێزکردنی شوناسی فارسی درا، ئەمەش بەو مانــایە بــوو کە نەتەوەکــانی دیکە و زمانەکانیــان وەک کــوردی، ئــازەری و عەرەبــی پەراوێــز خــران. ئەم پرۆســەی یەکســانکردنی

کولتووری دوای شۆڕشی ئیسلامی ساڵی ١٩٧٩ بەردەوام بوو، کە ڕێژیمی نوێ زیاتر جەختی لە کولتوور و ئایدۆلۆژیای فارسی وەک پایەی یەکگرتوویی نەتەوە کردەوە.

نموونەیەکی ڕوونی ئەم سیاسەتە ماددەی ١٥ی دەستووری ئێرانە کە لە ڕووی تیۆرییەوە ڕێگە بە خوێندن بە زمانی دایکی بۆ کەمینە نەتەوەییەکان دەدات. بەڵام بەکردەوە ئەم مافە کاریگەرییەکی ئەوتۆی نەبووە. قوتابخانەکان تەنیا بە زمانی فارسی خوێندن پێشکەش دەکەن و فێرکردن بە زمانەکانی دیکە نییە. ئەمەش ژینگەیەک دروست دەکات کە گروپە غەیرە فارسەکان هەست بە دوورخستنەوە بکەن و مافە زمانەوانی و کولتوورییەکانیان لێ زەوت بکرێت.

زاراوەی "زمانی خۆماڵی" کە زۆرجار بۆ وەسفکردنی زمانە غەیرە فارسییەکان بەکاردێت، لەلایەن دەوڵەتەوە بۆ بێرێزیکردن بەو زمانانە و بچووککردنەوەی پێگەی ئەوان بەکاردەهێنرێت. ئەم سیاسەتە زمانییە هەستی نامۆبوون و دوورخستنەوە لە نێو کەمینە نەتەوەییەکان بەهێزتر دەکات، کە زمان و دەربڕینە کولتوورییەکانیان دانیان پێدا نەنرێت و ڕێزیان لێ نەگیرێت.

سیاسەتە فەرهەنگییەکانی ئێران، بە بێدەنگکردن و سەرکوتکردنی فرەچەشنی زمان و کولتوورەکان، نەک هەر مافە بنەڕەتییەکانی مرۆڤ پێشێل دەکەن بەڵکوو ڕێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکانی مافی کولتووری و پاراستنی کەمینەکانیش پێشێل دەکەن. ئەم پراکتیزەیە بەشدارە لە قووڵکردنەوەی دابەشبوونە کۆمەڵایەتییەکان و دروستکردنی ناسنامەیەکی نەتەوەیی گشتگیر و هەمەچەشن قورس دەکات.

نەورۆز وەک بەرخۆدانی کولتووری

نەورۆز وەک یەکێک لە کۆنترین و بەرچاوترین نەریتەکان لە ناسنامەی کورددا جێگایەکی تایبەتی هەیە. بۆ کورد نەورۆز زیاترە لە ئاهەنگێکی سەری ساڵ؛ هێمای بەرخۆدان و هیوا و مانەوەی کولتوورییە. ئەو ئاهەنگە کە سەرەتای بەهار و سەردەمی نوێبوونەوەیە، ڕەگ و ڕیشەی قووڵی لە مێژووی کورددا داکوتاوە ونەورۆز دەرکەوتەی ئازادی و خەبات بۆ کورد.

لە وڵاتانی وەک ئێران، تورکیە، سوریە و عێراق کە کورد کەوتۆتە بەر چەوسانەوەی سیستماتیک، نەورۆز بووەتە دەربڕینی خۆڕاگری کولتووری و سیاسی. هەرچەند ئەو ئاهەنگە بەشێکە لە نەریتی کوردی، بەڵام زۆرجار لەگەڵ دژایەتی ئەو دەوڵەتانە بەرەوروو بووەتەوە کە وەک سەرچاوەیەکی پۆتانسێلی جیابوونەوە یان ناسەقامگیری سەیری دەکەن. بۆ نموونە دەوڵەتی ئێران لە مێژە هەوڵی پەراوێزخستن و شەیتانکردنی ئاهەنگی نەورۆز دەدات بە وەسفکردنی بە چالاکییەکی

"جیاخوازی" کە زۆرجار ڕێوشوێنی سەرکوتگەرانەی وەک قەدەغەکردن لەگەڵدایە. گوتاری دەوڵەت کە دەربڕینە کولتوورییە کوردییەکان وەک هەڕەشەیەک بۆ سەر یەکێتی نەتەوەیی نیشان دەدات، ستراتیژێکی هۆشیارانەیە بۆ شەرعیەتدان بە ڕێوشوێنە سیاسی و سەربازییەکان دژ بە کورد و نەریتەکانی.

سەرەڕای ئەم سەرکوتکردنە، نەورۆز بەردەوامە وەک شوێنێکی ناوەندی بۆ کورد بۆ دەربڕینی ناسنامەی کولتووری خۆی و دەرفەتێکە بۆ کۆکردنەوە بۆ مافەکانی. ئاهەنگەکە وەک جۆرێک لە بەرخۆدانی کولتووری کار دەکات، کە کورد نەک هەر نەریتی خۆی دەپارێزێت بەڵکو ئاڵنگاری کۆنترۆڵی دەوڵەتیش دەکات بەسەر دەربڕینی کولتووری خۆیدا. نەورۆز لە ڕێگەی ئەم بەرخۆدانەوە بۆتە ئامرازێکی بەهێز بۆ پاراستن و بەهێزکردنی شوناسی کورد، سەرەڕای ئەو ئاڵنگاری سیاسی و کۆمەڵایەتی کە کورد ڕووبەڕووی دەبێتەوە.

مافی زمانی وەک مافی مرۆڤ

مافی زمانی لە ئاستی نێودەوڵەتیدا وەک ئازادییەکی بنەڕەتی بۆ تاک و کۆمەڵگە بە ڕەسمی ناسراوە. بەپێی بەیاننامەکانی یونسکۆ و نەتەوە یەکگرتووەکان، مافێکە کە مرۆڤ بە زمانی دایکی پەروەردە وەربگرێت، زمانی خۆی لە چوارچێوەی گشتیدا بەکاربهێنێت و نوێنەرایەتی کولتووری لە میدیاکاندا هەبێت. ئەم مافانە بۆ پێشخستنی یەکسانی و پاراستنی فرەچەشنی کولتووری زۆر گرنگن. زمان نەک هەر وەک ئامرازێکی پەیوەندیکردن کاردەکات بەڵکو وەک هەڵگری ناسنامە و مێژوو و بەهاکانیش کاردەکات. کاتێک ئەم مافانە بێبەش دەکرێن، نەک هەر بە مانای لەدەستدانی هەمەجۆریی زمانەوانی، بەڵکوو بە مانای لەدەستدانی بەهێزکردنی کولتووری و سیاسیش دێت.

لێرەدا مرۆڤەکان زۆرجار ڕووبەڕووی هەڵاواردنی زمانەوانی دەبنەوە لە شێوەی ناتوانن دەستیان بە خوێندن بە زمانی زگماکی خۆیان بگات و زۆرجاریش بێ نوێنەرایەتی لە دەزگا حکومییەکان و میدیاکاندا دەمێننەوە. ئەم جۆرە جیاکارییە نەک هەر دابەشبوونە کۆمەڵایەتییەکان بەهێزتر دەکات، بەڵکو پەراوێزخستنی سیاسی ئەم پێکهاتانە قووڵتر دەکاتەوە. کاتێک مافی دەربڕینی بە زمانی خۆی بە مرۆڤەکان نەدرێت، هەستکردن بە نەبینراوبوون دروست دەبێت، ئەمەش دەبێتە هۆی زیادبوونی وەدەرنانی کولتووری.

ئەم نکۆڵیکردنە لە مافە زمانەوانیەکان بنەما سەرەکییەکانی دیموکراسی تێکدەدات. دیموکراسی کارا پێویستی بەوەیە کە هەموو هاووڵاتیان بەبێ گوێدانە پاشخان و زمان، مافی یەکسانیان هەبێت بۆ بەشداریکردن لە ژیانی گشتیدا و دەنگیان ببیسترێت. بە پاراستنی مافە زمانەوانییەکان دەتوانین پێکهاتەیەکی کۆمەڵایەتی دادپەروەرتر و گشتگیرتر دەستەبەر

سەرچاوە
Serchawe

بکەین کە هەموو تاکەکان بتوانن ئازادانە و یەکسانی خۆیان دەرببڕن.

بێدەنگی فیکری کولتووری خیانەتە

بێدەنگی فیکریی کولتووری لە ئێراندا یەکێک لە لایەنە کارەساتبارەکانی ئەو ناوەندگەراییە کولتوورییەیە کە تایبەتمەندی وڵاتەکەیە لە ئێراندا. لە سەردەمێکدا کە ئازادی ڕادەربڕین و مافی مرۆڤ دەبێ بەردی بناغەی گوتاری گشتی بێت، زۆرێک لەوانەی بەرپرسن لە دارشتن و پاراستنی کولتوور - نووسەران، هونەرمەندان و ئەکادیمیستەکان - بێدەنگ بوون یان تەنانەت بەشداریکردنیان لە شەرعیەتدان بە سیاسەتی تاک زمانە و تاک کولتووری هەڵبژاردووە. ئەم دیاردەیە بە تایبەتی کاتێک ماڵوێرانکەر و وێرانکەر دەبێت کە ئەم تاکانە کە بە شێوەیەکی نەریتی بانگەشەیان بۆ دادپەروەری و ئازادی کردووە، لەبری ئەوە هێڵی دەوڵەت بەهێز دەکەن بە نکۆڵیکردن یان پشتگوێخستنی ماف و کولتوورەکانی گرووپە کەمینەکان.

ئەم خیانەتە فیکرییە لەو بەهایانەی کە زانستە مرۆییەکان و زانستە کۆمەڵایەتییەکان بە شێوەیەکی نەریتی بڕیارە لە پێناویدا بوەستن، تەنیا بابەتی دڵسۆزی چەواشەکارانە نییە بۆ دەوڵەتێکی ستەمکار، بەڵکو بەربەستێکی جدییە لەبەردەم گەشەیەکی کۆمەڵایەتی دادپەروەرانە و فرەییخوازانە. نموونەی ئەمەش کاتێکە کە بەشێک لە نوخبەی ڕۆشنبیری ڕەخنە لە داواکاریی کەمینە نەتەوەییەکان دەگرن بۆ مافە ڕۆشنبیری و زمانەوانییەکان و ئەم داواکاریانە بە "پێشێلکاری نەتەوەیی" ناودەبەن یان تۆمەتباریان دەکەن بە "هێزی دابەشکەر". ئەم ڕیتۆریکە کەشێکی ئایدیۆلۆژی بەهێزتر دەکات کە تێیدا فرەچەشنی کولتووری وەک هێزێک نابینرێت، بەڵکو وەک هەڕەشەیەک بۆ سەر یەکێتی نەتەوەیی سەیر دەکرێت.

بەم پێیە بێدەنگی فیکریی فەرهەنگی لە ئێراندا تەنیا قسە نەکردن نییە، بەڵکو بەشداری چالاکانە لە ئینکاری مافە سەرەتاییەکانی مرۆڤی کەمینە نەتەوەیی و کولتوورییەکان. ئەمەش نەک هەر ڕێگری لە دیالۆگێکی ڕاستەقینە لەسەر دادپەروەری کولتووری دەکات، بەڵکو ڕێگری دەکات لە گەشەسەندنی کۆمەڵگایەک کە کراوە و گشتگیر و ڕێزگرتن لە دەربڕینە کولتوورییە هەمەچەشنەکانی.

بەرخۆدان و ناسنامە و داهاتوو

سەرەڕای دەیان ساڵ لە چەوساندنەوە و پەراوێزخستن، نەوەی گەنج لە کوردستان ئامادەییەکی بەرچاویان بۆ وەرگرتنەوە و پاراستنی شوناسی کولتووری و زمانەوانی خۆیان نیشانداوە. گەنجانی کورد لە ڕێگەی پلاتفۆرمە دیجیتاڵییەکان و پرۆژە

ڕۆشنبیرییەکانەوە فەزای بەهێزکردن و دەربڕینی کولتووری خۆیان، سەرەڕای ئەو ئاڵنگارییانەی کە ڕووبەڕوویان دەبێتەوە، ڕەخساندووە. گەنجان بە تایبەتی پابەندن بە زیندووکردنەوەی زمانەکەیان، بە دوورکەوتنەوە لە وشەی فارسی و پێداگری لەسەر قسەکردن بە زمانی کوردی لە هەردوو چوارچێوەی تایبەت و گشتیدا.

گەنجان لە کوردستان بە دووپاتکردنەوە و پاراستنی شوناسی خۆیان هەوڵ دەدەن شوێنێک بۆ خۆیان دروست بکەن کە مافە کولتووری و زمانەوانییەکانیان بناسرێت و ڕێزی لێ بگیرێت. ئێران لەجیاتی نکۆڵی لەو فرەچەشنییە، پێویستە هەوڵی ئەوە بدات کە وەک سەرچاوەی هێز، وەک ڕێگایەک بۆ گەشەسەندنێکی کۆمەڵایەتی دادپەروەرتر و ئاشتییانەتت لە باوەشی بگرێت و بناسێت.

بۆ بنیاتنانی ئایندەیەکی دیموکراسی پێویستە وڵات هەمەچەشنی وەک دەرفەتێک ببینێت نەک وەک هەڕەشەیەک. ئێران بە پشتیوانی و پاراستنی مافە فەرهەنگییەکانی هەموو هاووڵاتیانی خۆی، بە کوردیشەوە، دەتوانێت کۆمەڵگایەکی گشتگیرتر دروست بکات، کە هەموو گرووپە نەتەوەیی و کولتوورییەکان بە هاوئاهەنگی و ڕێزگرتن لە مافەکانی یەکتر پێکەوە بژین.

ئەنجام:

بەردەوامی ڕەتکردنەوەی سیستەمی دەوڵەتی ئێران و نووسەران و ئەکادیمیست و ئایدۆلۆژیستەکانی ئێران لە داننان بە مافە فەرهەنگی و زمانەوانییەکانی دانیشتووانی هەمەچەشنەکەی، نەک هەر جۆرێک لە ناسیۆنالیزمی پاوانخوازانە، بەڵکو پێشێلکردنی ڕەگێکی قووڵی مافە سەرەتاییەکانی مرۆڤیش پێکدەهێنێت. لەو چوارچێوەیەشدا نەورۆز دەبێتە زیاتر لە جەژن - گوزارشتە لە بەرخۆدانی کولتووری و شوناس و داخوازی بوون. ئاهەنگی نەورۆزی کوردەکان ئەوە نیشان دەدات کە چۆن پراکتیکە کولتوورییەکان دەتوانن وەک ئامرازێکی بەهێز بۆ پرسیارکردن لە پێکهاتە دەسەڵاتە هەژموونییەکان و زیندووکردنەوەی یادەوەرییە بەکۆمەڵەکان خزمەت بکەن.

بە پێچەوانەی ئەوەی کە هەندێک لە لایەنگرانی ناسنامەی یەکسانی ئێرانی بانگەشەی بۆ دەکەن، ئەوە فرەچەشنی نییە کە هەڕەشە لە یەکێتی نەتەوەیی دەکات – بەڵکو ئینکارییەکەیەتی. ئێران نەتەوەیەکی یەکگرتوو نییە، بەڵکووڵاتێکی فرەنەتەوەییە کە زمان و کولتوورە جیاوازەکان لە چوارچێوەیەکی جیۆپۆلەتیکی هاوبەشدا پێکەوە دەژین. داننان بەم هەمەچەشنییە مەترسی نییە - مەرجێکی پێشوەختەیە بۆ پێکەوەژیانی بەردەوام، یەکگرتوویی کۆمەڵایەتی و دیموکراسیکردنی ڕاستەقینە.

کاردانەوەکانی بازنەی ناوەندگەرایی و شۆڤێنیستەکان، لەوانەش نامەی کراوەی نزیکەی ٨٠٠ تاک، ترسێکی ڕەگداکوتاو شۆڤێنیستەکان ئاشکرا دەکات. بەڵام فرەنەتەوەییە و زمان کولتوورییەکانی خەڵک نییە کە سەقامگیریی ئێران تێکدەدەن- ئەوە بێتوانایی دەوڵەتە و شۆڤێنیستەکان ئێران لە ڕەنگدانەوەی دانیشتوانی هەمەچەشنەکەی ئێران تێکدەدەن.

٢١ی خاکەلێوەی ٢٧٢٥

کۆتاییهاتنی سەردەمی تەقیە بۆ کۆماری ئیسلامی

پاشەکشەکانی ئەم دواییەی خامنەیی ناخ و نێوەرۆکی ڕێژیمێک ئاشکرا دەکات کە چیتر ناتوانێت بۆ مانەوەی پشت بە ستراتیژیی تەقلیدیی خۆی "تەقیە"، واتە بێدەنگی و خۆماتکردنی ستراتیژیی و خۆدزینەوەی تاکتیکی ببەستێت. دەیان ساڵە ڕێژیم بۆ لادان لە هەردوو فشاری ناوخۆیی و نێودەوڵەتی بە لێهاتوویی لە ناڕوونی و ئیمتیازاتی کاتی کەڵک وەردەگرێت، بەڵام وێدەچێ ئەمە کۆتایی هاتبێ و ئەمڕۆ واقیع قەیرانێکی قووڵتر ئاشکرا دەکات.

دۆخەکە گەیشتووەتە ئاستێک کە چیتر بێدەنگیی ستراتیژی ناتوانێت دارمانی نێوخۆیی سیستەمەکە داپۆشێ. داخوازییەکانی خەڵک بۆ ئازادی و دادپەروەری و کەرامەت لەدژی ڕێژیم بەهێزتر دەبن. هەر هەوڵێک بۆ خۆدزینەوە چیتر وەک هێز یان دیپلۆماسی ژیرانە لێکنادرێتەوە، بەڵکوو وەک نیشانەی لاوازی و ترس خۆیا دەبن. لەو شوێنەی کە پێشتر خامنەیی توانی لە ڕێگەی بێدەنگی و دووفاقەی سیاسەت و جووڵانەوە کات بکڕێت، ئێستا واقیع داوای وەڵام و کردەیەکی ڕوون و ئاشکرای لێ دەکا و ڕێژیم چیتر ناتوانێت بیگەیەنێت.

خامنەیی لەدوای گرتنەدەستی جڵەوی کۆماری ئیسلامی (١٣٦٨) ڕێژیم ئێران تووشی زنجیرەیەک قەیران و شکستی پەیتاپەیتا بووە. لە ماوەی چوار دەیە حوکمڕانیدا، سیاسەتەکانی خامنەیی هیچ گەشە و سەقامگیرییەکی درێژخایەنی لێ

نەکەوتۆتەوە، بەڵکوو بەردەوام بەرەو داکشانی ئابووری، سیاسی و کۆمەڵایەتی بووە. ڕووداوە ژیئۆپۆلیتیکییەکانی ئەم دواییە، بەتایبەتی دوای ٧ی ئۆکتۆبر و گەڕانەوەی دۆناڵد ترامپ بۆ کۆشکی سپی، لاوازییە ستراتیژییەکانی ڕێژیمی زیاتر ئاشکرا کردوە. بناغە ئایدیۆلۆژییەکانی نیزامی ئیسلامی بە تێپەڕبوونی کات دەسەڵات و شەرعییەتی خۆیان لەلایەن خەڵکی ئەم وڵاتەوە لە دەست داوە و زیاتر پێگەی ئەو ڕێژیمەی دارماندوە. شیکردنەوەی دۆخی ئێستای ڕێژیم و پاشەکشە پراگماتیکەکانی خامنەیی و ئەو دەرفەت و ئاڵنگارییانەی کە ئەم واقیعە نوێیە دروستی دەکات، دەتوانین لەم چەند خاڵە بنەڕەتییەدا باسیان بکەین.

ناڕوونی لە ستراتیژیی خامنەییدا

دوای دەیان ساڵ لە دەستێوەردانەکانی ناوچەیی، کە تێیدا ئێران بە سەرکردایەتیی خامنەیی چالاکانە پشتیوانیی لە گرووپەکانی وەک حەماس، حیزبوڵڵا و حوسییەکان کردووە، ڕێژیم ڕووبەڕووی جۆرێکی نوێی ئاڵنگاری بۆتەوە، ئەویش ستراتیژییەکی بەهێز و یەکلاکەرەوەی ئەمریکییە کە بە ئاشکرا ئامانجەکەی سنووردارکردنی توانای ئەتۆمیی ئێران و مووشەکەکانی ئەم وڵاتەیە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا.

کاتێک دۆناڵد ترامپ وەک سەرۆک کۆمار دەست بەکار بوو، گوشارەکان لەسەر ئێران زۆر توندتر بوون. ئیدارەی ترامپ هەڵبژاردەیەکی دووانەیی خستە بەردەم ڕێژیمی ئێران، یان تەسلیمبوون و گەڕانەوە بۆ سەر مێزی دانوستان لەسەر مەرجەکانی ئەمریکا، یان مەترسی پەرەسەندنی بەرەو ململانێیەکی سەربازی کە بۆ ئاکامەکەی بۆ ڕێژیم وێرانکەر بێت. لەسەرەتادا خامنەیی هەوڵی دا ڕیتۆریکی هێز و نەگۆڕیی خۆی بە ئامانجی پاراستنی شکۆی ڕێژیم و ڕاگرتنی گوشاری زیاتر بپارێزێت، بەڵام واقیعە سیاسیەکان گۆڕانی گەورەی بەسەردا هاتوە لەو کاتەوە کە ئەمریکا قاسم سولەیمانی ، یەکێک لە کەسایەتییە کاریگەرەکانی ڕێژێمی کوشت.

خامنەیی دوای ئەم شۆکە ناچار بوو بە شێوەیەکی نادیارتر بە ستراتیژیی خۆیدا بچێتەوە. سەرەڕای لێدوانە گشتییە بەردەوامەکان سەبارەت بە هەرگیز خۆنەدان بە داواکارییەکانی ئەمریکا، ڕێژیم بە کردەوە قبوڵ کردوە و تووێژ ناڕاستەوخۆ و ڕاستەوخۆش لەگەڵ ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی بکات. بێگومان ئەم گۆڕانکارییە پراگماتیکییە لە ژێر ڕووبەری "تەقیە"دا ڕووی داوە، بنەمایەک کە ڕێگە بە بێدەنگیی ستراتیژی یان بەلاڕێدابردن بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی ڕێژیم لە ژینگەیەکی دوژمنکارانەدا دەدات. بۆیە ستراتیژی خامنەیی بە دووانەیەک دەناسرێتەوە، لە هەڵوێستێکی گشتیی سەرپێچیکردن، لە کاتێکدا هێڵێکی نەرمتر و گونجاوتر لە ڕووی تاکتیکییەوە لە پشت پەردەوە پەیرەو

دەکرێت. ئەم ستراتیژییە، چ بە مەبەست و چ پێویست، بووەتە بەردی بناغەی ستراتیژی مانەوەی ڕێژیم لە سەردەمی زیادبوونی گوشارە نێودەوڵەتییەکان.

هەڵوەرینی ئایدیۆلۆژی و دارمانی ئابووری

کۆماری ئیسلامی لە نێوەڕاستی قەیرانێکی قووڵدایە. بەدرێژایی دەیان ساڵ، بناغە ئایدیۆلۆژییەکانی ڕێژیم وردە وردە لاواز بوون و گرینگتر لەوەش ئابووریی وڵات کەوتۆتە دۆخی چەقبەستوو و دارمانەوە. سزا نێودەوڵەتییەکان بە تایبەتی لە لایەن ئەمریکا و هاوپەیمانەکانیەوە، ئابووریی ئێرانی بە تەواوی پەک خستوە و کێشەکانی پێشوەختە و بنگەییش وەک گەندەڵیی بەربلاو، ناکارامەیی و خراپ بەڕێوەبردنی سیاسیی دۆخەکەی قەیراناویتر کردوە. ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی کە واقعی ڕۆژانە بۆ خەڵکی وڵات بریتی بێت لە هەلاوسانی بەربلاو، بێکاریی بەکۆمەڵ و قەیرانی دراو و دنیایەک لێکەوتە لەسەر ژیان و بەڕێوەچوونیان.

لەم دۆخە مەترسیدارەدا، ڕێککەوتنێکی کاتی لەگەڵ ئەمریکا و زلهێزەکانی ئورووپا دەتوانێت هەناسەیەکی کاتی بە ڕێژێمەکە بدات. کۆماری ئیسلامی لە ڕێگای ڕێککەوتنێکی لەو شێوەیە هیوادارە دەستی بگات بە سەروەت و سامان، سووککردنی سزا ئابوورییەکان و دەستپێکردنەوەی هەناردەکردنی نەوت، هەموو ئەمانەش هۆکاری چارەنووسسازن بۆ ئەوەی پشوویەکی بێتەوەبەر.

لە بنەڕەتدا و بەپێی پاشخانی مێژوویی ئەم ڕیژیمە هەڵوەرینی ئایدیۆلۆژی و دارمانی سیستماتیکی ئابووری هەر دەمێننەوە و پەرەش دەستێنن. بۆیە لەم چوارچێوەیەدا هەر ڕێککەوتنێکی کاتی لەگەڵ ئەمریکا و زلهێزەکانی ئووروپا تەنیا پشوویەکی تاکتیکیە بۆ ئەو ڕێژێمە.

ئاڵنگاری و دەرفەتەکانی بەردەم ئۆپۆزسیۆن

گۆڕانی واقیعی جیهانی بە ڕوونی نیشانی داوە کە سەرەڕای دووبارەبوونەوەی ڕیتۆریکەکانی جیهان سەبارەت بە مافەکانی مرۆڤ، ئۆپۆزسیۆنی ڕێژێمی ئێران چیتر ناتوانن پشت بە دەستێوەردانی دەرەکی ببەستن. ئەمەش هەم ئاڵنگاری و هەم دەرفەتی نوێ بۆ بزووتنەوە سیاسی و مەدەنییەکان لە وڵاتدا دەخوڵقێنێت. تێڕوانینێکی چارەنووسساز ئەوەیە کە ئایندەی گۆڕانی دیموکراتیک لە ئێراندا دەبێ بە پلەی یەکەم لە ناوەوە، لە ڕێگەی هێز و کاری ستراتژیی ئۆپۆزیسیۆن و دژبەرانی ڕێژیم لە نێوخۆی چەغماغەکەی لێ بدرێت.

بۆیە ئۆپۆزسیۆن پێویستی بە پەیڕەوکردنی دوو ستراتیژیی هەماهەنگ هەیە:

یەکەم؛ یەکگرتوویی نێوخۆیی پێویستە. توانای پرد هەڵبەستن لە نێوان جیاوازی و جۆراوجۆرییەکان و ڕێگری لە دابەشبوونە ئایدیۆلۆژی و ڕێکخراوەییەکان و بنیاتنانی بەرەیەکی گشتگیر و فراوان کە بتوانێت گرووپە کۆمەڵایەتییە جیاوازەکان لە ژێر دیدێکی هاوبەشدا یەک بخات. تەنها بە تێپەڕاندنی دابەشکارییە مێژووییەکان دەتوانرێت بزووتنەوەکە وەک هێزێکی کاریگەر و باوەڕپێکراو بۆ گۆڕانکاری سەرهەڵبدات.

دووەم؛ ئۆپۆزسیۆن دەبێت سەرنجی لەسەر ڕێکخستنی جەماوەریی درێژخایەن بێت. ئەمەش بە واتای وەبەرهێنان لە پێکهاتە بەهێزەکانی بنەڕەتی و پەرەپێدانی فۆڕمی نەرم و نیان و فرەڕەهەندی ناڕەزایەتی و بەرخۆدان کە تەنانەت لە ژێر زیادبوونی سەرکوتکردنیشدا بتوانن خۆیان لەگەڵیدا بگونجێنن و گەشە بکەن. ستراتیژییەک کە ڕێکخستنی نێوخۆیی و چالاکیی دیجیتاڵی و بەرخۆدانی مەدەنی تێکەڵ بە یەکتر بکات و بتوانێت خۆڕاگری و تێکۆشانەکە بەهێز بکات.

جگە لەمەش، ئۆپۆزسیۆن دەبێ دیدگایەکی ڕوون و جێگیری بۆ داهاتووی ئێران و گەلانی ئەم وڵاتە بخاتەڕوو، نەزمێکی دیموکراسی کە هەم هیوا بە خەڵک ببەخشێ و هەم بۆ بەدیهێنانی ئەو داهاتووە تێبکۆشن و بەشیان پێوەی هەبێت. دیدگایەکی لەو جۆرە دەتوانێت وەک هێزێکی موگناتیسی وزەی خەباتگێڕیی پێکهاتەکانی ئەم وڵاتە یەکبخات و ڕێژیم ناچار بە پاشەکشە و کۆڵدان بکات. بە کورتی ئۆپۆزسیۆن لەبەردەم دەرفەتێکی مێژوویی‌دایە، ئەویش دانانی بناغەی ئێرانێکی ئازاد و دیموکراتیک لە ڕێگەی هێزی نێوخۆیی و خەباتی هەمەلایەنەوە و پێکەوەیی و بەردەوام.

ئەنجام

پاشەکشەکانی خامنەیی و ستراتیژییەکانی مانەوەی کاتیی ڕێژیم، دەربڕی قەیرانی قووڵی پێکهاتەییە لە کۆماری ئیسلامیدا. بێهیوایی و بێمتمانەیی خەڵک لە دەسەڵات، قەیرانی ئابووریی هەوسارنەکراو، پەرەسەندنی ناڕەزایەتیی کۆمەڵایەتی و هەڵوەرینی ئایدیۆلۆژی، بەردەوامیی درێژماوەی ڕێژیمیان خستووەتە مەترسییەوە لەم قۆناغەدا خەبات و ئازادیخوازیی گەلانی ئێران لە دۆخ و گۆڕەپانێکی چارەنووسسازدایە. ئۆپۆزسیۆن دەرفەتێکی مێژوویی لە بەردەمدایە بۆ ئەوەی دەسکەوتە تاکتیکییە کاتیەکانی ڕێژیم بکاتە خەسارێکی ستراتیژیی یەکلاکەرەوە. بزووتنەوەی بەرخۆدان بە گرنگیدان بە یەکیەتیی نێوخۆیی و دروستکردنی هاوپەیمانیی فراوان و بەرفراوانکردنی بزووتنەوەی جەماوەری، دەتوانێت گوشارەکان لەسەر دەسەڵات کە لە ئێستادا لاواز بووە، چڕتر بکاتەوە.

لە کاتێکدا ڕژێم لە ڕێگەی ئیمتیازاتی دیپلۆماسی و پاشەکشەی تاکتیکییەوە هەوڵی کڕینی کات دەدات، پێویستە بزووتنەوە مەدەنی و نارەزایەتییە گشتییەکان گەشەیان پێ بدرێ و ڕژێمی پێ بخرێتە تەنگانەوە. بەتایبەت کە قەیرانی دۆخی نێوخۆی ڕژێم گەیشتووەتە ئاستێک کە تەنانەت چاکسازیی بەڕواڵەت یان ئیمتیازە کاتییەکانیش ناتوانن قووڵایی ڕاستەقینەی قەیرانەکان بشارنەوە.

بۆیە بزووتنەوەی ئازادیخوازی لە ئێران لە قۆناغێکی مێژووییدا وەستاوە و ئەو سەردەمە کۆتایی هاتوە لە "تەقییە" دەیتوانی وەک ستراتیژی مانەوە کار بکات. ئێستا شکان و لاوازییەکانی دەسەڵات پتر لە هەر کاتێک ئاشکرا بووە و ئەوە جیهان دەیبینێت، بۆیە کاتی ڕابوون و یەکخستنی هێزە بۆ تێکەوەپێچانی تۆماری ئەم ڕژێمە دیکتاتۆر و سەرکوتگەرە.

٢٠ی بانەمەڕی ٢٧٢٥

سێ کۆڵەکەی شوناس و دەسەڵاتی حوکمڕانیی ناوەندی و ناسیۆنالیزمی فارس لە ئێراندا

کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەیان ساڵە خەبات و خۆڕاگریی خۆی لە دژی دەسەڵاتە ناوەندگەراکانی ئێران درێژە پێداوە. خەباتێک کە ڕەگ و ڕیشەی قووڵی لە توخمەکانی شوناس، بوون و چارەنووسدا هەیەو تەنیا پەیوەندی بە کۆنترۆڵی خاکەوە یان کاردانەوە بەرامبەر بە پێشێلکارییەکانی دەوڵەت نیە، بەڵکو پەیوەندی بە گەلێکەوە هەیە کە بەرگری لە مافە بنەڕەتییەکانی خۆی دەکات. ئەو بەرگرییە لە بەرامبەر حکوومەتێکی داپڵۆسێنەر لەسەر بنەمای ناسیۆنالیزمی فارس بووە کە بە شێوەیەکی سیستماتیک هەوڵی داوە بوونی بەکۆمەڵیان ڕەت بکاتەوە. بەم پێیە خەبات و بەرگریی چەکداریی کورد لە خۆیدا تاکەڕێگای ئەو نەتەوەیە بۆ دەستخستنی مافە سیاسی و کولتووری و مرۆییە ڕەواکانی بووە.

لە بەرامبەر ئەم پاشخانەدایە کە بانگەوازە دووبارەبووەکانی حکوومەت و ناسیۆنالیستی ئێرانی بۆ داماڵینی چەک لە بزووتنەوە سیاسییەکانی کورد، لە ڕووی ئەخلاقییەوە بەتاڵ دەبنەوە.

ئەم بانگەوازانە لەسەر سێ کۆڵەکە و ئیدیعا دامەزراون:

یەکەم، ئەوەی کە خەباتی چەکداری لە شەڕی ئازادیدا ئامرازێکی ڕەوا نیە.

دووهەم: ئەوە کە کورد مافی بەرگری بەکۆمەڵی لە خۆی نیە، مافێک کە دەوڵەتی ئێران لەجێدا بۆ بوونی خۆی تەرخان بە ڕەوا دەزانێ.
سێهەم: ئەوەکە کورد نەتەوە نین کە مێژوو و سوبژێکتیڤ و داهاتووی سیاسیی خۆی هەبێت.

ئەم سێ گریمانەیەش نەک لێکجیاواز بەڵکوو تەندراوی یەکترن، واتە: نکۆڵیکردن لە ناسنامەی کورد، نکۆڵیکردن لە مافەکان و دەربڕینی سیاسیی ئەمانە بە بەرگریکردن کورد سەرهەڵدەدات. بێگومان هەتا ئەوکاتەش کە حکوومەتی ناوەندیی پێداگری لەسەر ڕەتکردنەوەی دانان بە بوونی بەکۆمەڵ و مافی چارەنووسی کورد بکات، خەباتی سیاسی و بەرگریی چەکداری کورد بۆ ئازادی لای بزووتنەوەی سیاسیی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەمێنێتەوە. لەبەر ڕۆشنایی ئەم ئاڵنگارییانە سێ دیوی ئینکاری بنەڕەتی دەوڵەت و ناسیۆنالیزمی فارس ئێرانی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا باس دەکەین.

چوارچێوەی مێژوویی:

خەباتی کورد لە ئێران دەبێ لە چوارچێوەیەکی مێژووییدا ببینین کە بە هۆی چەوساندنەوەی کورد لە لایەن دەوڵەت، قۆرخکاری، توندوتیژی و پەراوێزخستنی کولتووری لەلایەک و خەبات بۆ ماف و سەروەرییە سیاسییەکانی خۆی بووە. دوای شۆڕشی ئیسلامیی ١٣٥٧، دەسەڵاتی ناوەندگەرای کۆماری ئیسلامیی و ناسیۆنالیزمی فارس ئێرانی دیسانەکەش لەسەر ئەم پێناسەیە خۆی بەڕۆژ کردووە کە هەرجۆرە مافخوازییەکی گەلانی ئێران بە هەڕەشەیەک بۆ سەر یەکگرتوویی حاکمییەتی سیاسی لیکبدرێتەوە.

لەو کاتەوە کۆماری ئیسلامی بە قەدەغەکردنی زمانی کوردی لە سیستەمی پەروەردە و داخستنی دامەزراوە فەرهەنگییەکان و قەدەغەکردنی حیزب و بزووتنەوە سیاسییەکان کە نوێنەرایەتی خەبات و بەرژەوەندییەکانی کورد دەکەن، بە شێوەیەکی سیستماتیک کۆنترۆڵی خۆی بەسەر ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا بەهێزتر کرد. ئەمەش وای کردوە خۆڕاگریی کورد لەنێوان بەرگریی چەکداری و خۆڕێکخستنی مەدەنی و خەباتی جەماوەریدا وێنا ببێت.

کۆماری ئیسلامی لە ڕێگەی سیستمی یاسایی سەپێندراو، عەمەلیاتی نیزامی و ئەمنییەتی و هەروەها پێشگرت بە پەرەسەندن لە لایەک و لە لایەکی دیکە لەدواکەوتوویدا ڕاگرتنی ئابووریی کوردستانەوە، ستەمێکی پێکهاتەیی لە دژی گەلی کورد دامەزراند. ئەم واقیعە مێژووییە پێمان دەڵێ خەبات و بەرگریی کورد دەرەنجامی ڕادیکالیزمی گوتاری یان ئایدیۆلۆژییەکی تایبەت نیە، بەڵکوو کاردانەوە بە سیاسەتی نکۆڵیکردن لە پرسی کورد و سەرکوتی ئەو نەتەوەیە لە لایەن ناوەندەوە بووە و خۆڕاگرییەکەش پێویستییەک بۆ پاراستنی زمان، شوناس و کەرامەتی مرۆڤ کورد بووە.

گوتاری کۆماری ئیسلامی و ناسیۆنالیزمی فارس

گوتاری کۆماری ئیسلامی و ناسیۆنالیزمی فارس بەرامبەر بە کورد لەسەر سێ کۆڵەکەی یەکتر بەهێزکەر پێناسە دەکرێ کە ئامانجیان بردنەژێر پرسیاری شەرعییەتی خەباتی کورد و پاساوهێنانەوە بۆ سیاسەتی سەرکوت بە هۆی تاران دژی کوردستان بووە.

یەک لە دژایەتییەکانی کۆماری ئیسلامی پێوەندیی بە سروشتی خەباتی چەکداریی کوردەوە هەیە. بەرگریی چەکداریی کورد زۆرجار لەلایەن ناسیۆنالیستە ئێرانییەکانەوە بە هۆکاری ناسەقامگیری تەبلیغی بۆ دەکرێ. بەڵام ئەم ئیدیعایە واقعی سیاسی و بنەڕەتی کوردستان پشتگوێ دەخات کە بزووتنەوەی سیاسیی کورد هەموو ئامرازەکانی بۆ چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد بەکار هێنا، بەڵام ئەوە حکوومەتی ناوەندی بوو کە نەیبیست و باوەڕی پێی نەبوو. بێگومان کاتێک فەزای سیاسی داخرا و شەڕت بەسەردا سەپا، سروشتییە کە بەرخۆدانی چەکداری دەبێتە ئامرازێک بۆ مانەوە، نەک ئامانجێک بۆ خەبات.

دووهەم بابەت پەیوەندی بە مافی بەرگریکردنەوە هەیە کە حکوومەتی ئێران بە بەردەوامی خەبات و بەرگریی چەکداری کورد بە کردەوەی تێرۆریستی و هەوڵدان بۆ جیاخوازی داناوە، ئەویش لە کاتێکدا کە هەموو سیاسەتی خۆی لە کوردستان لەسەر بنەمای قۆرخکاری، سەرکوت و کوشتوبڕ و ئیعدام و تێرۆر بووە. سروشتییە ئەمەش نەزمێکی ناهاوسەنگ دروست دەکات کە تێیدا دەوڵەت شەرعییەت بە خۆی دەدا و سەرکوت و توندوتیژی دژی بزووتنەوەی کورد بە مافی خۆی دەزانێ و هاوکات بەرگریی کورد لە خۆی بە کارێکی ئەهریمەنی و تێرۆر دادەنێت.

سێیەم بابەت کە بنچینەییشە حاشاکردنە لە بوونی کورد وەک نەتەوە. ڕێژیم نکۆڵی لە ناسنامەی کورد دەکا و هەموو ماف و داواکانی کورد بۆ سەروەریخوازیی سیاسی و دەستەبەری مافە مەدەنی و کولتوورییەکانی بە ئەمنییەتی دەکرێن. بەوەش شەرعییەت بۆ هەر چەشنە سیاسەتێکی تواندنەوە و دوژمنکارانە دادەتاشرێن.

خەبات بۆ ئازادی

خەباتی کورد لە ئێراندا لە بنەڕەتدا خەبات بۆ ئازادییە. خەبات بۆ پاراستن و وەرگرتنەوەی ناسنامەیەک کە لە مێژە بە شێوەیەکی سیستماتیکی سڕدراوەتەوە، سەرکوت کراوە و نەبیندراوە. خەباتی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بۆ یەکسانی و

دادپەروەری لە پێناو مافی بوون وەک نەتەوەیەکی شوناسخوازی خاوەن مافە، ئەویش لە وڵاتێکدا کە لە قوتابخانەکاندا زمانەکەی قەدەغە کراوە، کولتوورەکەی بۆ تاڵان دەستی تێ براوە، مێژووەکەی شێوێندراوە. سروشتییە لەم چوارچێوەیەدا خەبات بۆ ئازادی نەک هەر سیاسی، بەڵکوو دەبێتە شەڕێک بۆ بەرگریکردن لە ناسنامە و شوناسی نەتەوەیی. خەباتی کورد، لە نێوەڕۆکی خۆیدا بۆ کەرامەت و دادپەروەری بووە و بۆ کورد لە ئێران هەرگیز چەک هەڵبژاردەی یەکەم نەبووە، بەڵکوو دوا ڕێگا و تاکە ئامراز بووە بۆ بەرگریکردن لە خۆی ئەویش لە کاتێکدا هەموو ڕێگاکانی بە ڕوودا داخراون.

ناسیۆنالیزمی فارس وەک پێکهاتە و هەژموونی

ناسیۆنالیزمی فارس لە ئێران وەک پێکهاتەیەکی هەژموونیخواز کار دەکات و لەودا شوناسی فارسی کراوە بە تاکە نۆرم و ئایدیاڵ. لەم سیستەمەدا زمان و مێژوو و یادەوەریی بەکۆمەڵی کورد نەک هەر نابیندرێ و حاشای لێ دەکرێت، بەڵکوو ڕاستەوخۆ سیستماتیک و لە ڕێگەی ئامرازەکانی دەسەڵاتەوە دەیەوێت هەموو فرەچەشنییەک لە پێناو یەکدەستکردن و تواندنەوەی جۆراوجۆرییە زمانی، هۆوییەتی و کولتوورییەکان لە شوناس و زمان و کولتووری نەتەوەی سەردەستدا بسڕێتەوە. ئەم پێکهاتەیە هەڵگری لۆژیکێکە کە تەعبیر لە کۆلۆنیالیزمی مۆدێرن دەکات، وەک چۆن لە کۆنتێکستە کلاسیکەکانی کۆلۆنیالیزمدا دەسەڵاتێکی ناوەندی ئەم ئەرکەی لەسەر شانە، لەم حاڵەتەدا "تاران" کە بە سیاسەتی سیستماتیک بۆ ئاسمیلەکردن و ملکەچبوونی جۆراوجۆرییە غەیرە فارسەکان، دەسەڵاتدارەتی و باڵادەستییەکەی مسۆگەر دەکات. بەم پێیە خەباتی کورد نابێتە تەنیا پرسێکی سیاسیی کەمینە، بەڵکو دەبێتە خەبات دژی نەزمێکی کۆلۆنیالیزمی نێوخۆییشە کە شوناس و مافی دیاریکردنی داهاتوو و شوێن و پێگەی ئەوی لە مێژوودا لێ زەوت کردوە.

پرسی توندوتیژیی ڕەوا

پرسی شەرعیەتی توندوتیژی لە سروشتدا هەم ئەخلاقی و هەم فەلسەفییە. فەیلەسوفانی وەک هانا ئارێنت و فرانتز فانۆن بە شێوەی جۆراوجۆر تیشکیان خستۆتە سەر ئەوەی کە توندوتیژی لە هەندێک چوارچێوەدا نەک وەک وێرانکەر، بەڵکوو یێک وەک کردەوەیەکی وجوودی بیبیندرێ لەلایەن ئەو کەسانەی مافە سەرەتاییەکانیان زەوت کراوە. فانۆن باس لەوە دەکات هەندێک جار توندوتیژی تاکە زمانە کە ستەملێکراوەکان دەتوانن بەکاری بهێنن بۆ وەرگرتنەوەی کەرامەتی مرۆیی خۆیان. کاتێک گەلێک لە دادپەروەری بێبەش دەکرێ، کاتێک زمان و ناسنامە و مافە سەرەتاییەکانی لەلایەن دەوڵەتەوە سەرکوت دەکرێن، بەرگری تەنانەت لە فۆرمی چەکداریدا نابێتە هەڵبژاردن، بەڵکوو دەبێتە پێویستییەک و دەبێتە دەربڕینی ڕێزگرتن لە خۆی و هۆکاری مانەوەی. بێگومان ئەو ڕۆژە کە دەسەڵاتی تاران و ناسیۆنالیزمی فارس دان بە مافە بەکۆمەڵەکانی کورد وەک نەتەوە دابنێ و کورد مافی خۆبەڕێوەبەریی هەبێ و هێزە سەرکوتکەرەکانی ناوەند لە کوردستان

بکشێنەوە، سروشتی خەبات و بەرگریی کوردیش گۆڕانکاریی بەسەردا دێ.

لەپێناو پێکەوەژیاندا

پێکەوەژیـانی ئاشـتییانە و ئارەزوومەنـدانە لە ئێـران دەبێ لەسـەر بنەمـای دانپێـدانان بە مـافی وەکیەک و بنەڕەتـی مـافی چارەی خۆنووسین بنیات بنرێت. یەکێک لە بەدیلەکانی بەرهەست بۆ ئەو مەبەسرەش هێنانەکایەی سیستەمی فیدرالییە، کە تیایدا مافی نەتەوەیی هەموو نەتەوە جیاوازەکان لەوانەش کورد، مافی بەڕێوەبردنی کاروباری نێوخۆیی هەمـوو پێکهاتەکـان دەستەبەر بـووبێ. فیـدراڵیزم بە مانـای دابەشبوون نیە، بەڵکو فـۆرمێکی نـوێی یەکیەتییـی ئارەزوومەنـدانەیە، فۆرمێک کە لەسەر بنەمای ڕێزگرتنی یەکتر و فرەچەشنی کولتـووری و بەرپرسیارێتی هاوبەشە کە هەتـا ئێستا دەسەڵاتی ناوەندی لە تاران حاشای لێ کردوە و دژایەتیی دەکات.

دەرەنجام

خەباتی چەکداری بۆ خۆی ئامانج نیە، بەڵکوو دەرئەنجامی داخستنی هەموو دەرگاکانی ترە لەلایەن دەسەڵاتی ناوەندییەوە. سێ ئینکاری گوتـاری دەوڵەت و ناسیۆنالیستی فارسی-ئێرانی لە مێژووی هاوچەرخی ئەم وڵاتەدا وەک ئـامرازێکی ئایـدیۆلۆژی بۆ بەردەوامی ستەمکاریی کاریان کردوە و بە شێوەیەکی سیستماتیک حاشای لە مێـژوو و ناسنامە و مافەکـانی کـورد کردوە. سروشـتییە لەو دۆخەدا خەبـات و خـۆڕاگری وەک پێویستییەک و ئەرکێکی ئەخلاقـی دەبێـتە وەڵامێکـی حەتمـی، نەک لەبەر ئەوەی کورد بەدوای شەڕدا دەگەڕێت، بەڵکوو لەو سۆنگەیەوە کە ئەوە ناوەنـدە پەیـامی ئاشتی و چارەسەریی سیاسیی ڕەت کردووەتەوە.

٢٠ی جۆزەردانی ٢٧٢٥

پرسی کورد و گۆڕەپانی نێودەوڵەتی، میراتی دوکتور قاسملوو

پرسی کورد لە مێژە ئاڵنگارییەکی ئاڵۆز و فرەلایەن لە هەردوو چوارچێوەی ناوچەیی و نێودەوڵەتیدا بووە. کورد وەک یەکێک لە گەورەترین نەتەوەکانی جیهان کە دەوڵەتێکی نەتەوەیی تایبەت بە خۆی نیە، خۆی لە دۆخێکی بەردەوامی پەراوێزخستنی سیاسی و چەوساندنەوەی کولتووریدا بینیوەتەوە، بەتایبەتی لە وڵاتانی وەک ئێران، عێراق، تورکیە و سووریە. ئەم دۆخە نەتەنیا پرسی ئۆتۆنۆمیی خاک نەبووە، بەڵکوو لەسەر مافە بنەڕەتییەکانی مرۆڤ و مافی ناسنامە و زمان و بەشداریی سیاسییش بووە. لەم خەباتەدا دوکتور قاسملوو ڕۆڵی ناوەندیی بینیوە. ژیان و کار و مەرگی تراژیدیی ئەو هەم ئەگەر و هەم سنوورداربوونی بزووتنەوەی کورد لە چوارچێوەیەکی نێودەوڵەتیدا دەردەخەن.

دوکتور قاسملوو هەر سیاسەتمەدار نەبوو، بەڵکو ئابووریناس و ئەکادیمیسیەنێک بە بناغەیەکی قووڵی هزری لە نەریتی فیکریی ئەورووپا بوو. ئەو لە ڕێگەی پەروەردە و پابەندبوونی سیاسییەوە توانی شیکاریی زانستی لەگەڵ کاری دیپلۆماسیی پراکتیکیدا تێکەڵ بکات. دوکتور قاسملوو وەک ڕێبەری حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئێراندا و بۆ چارەسەری دیموکراسیانەی پرسی کوردجەختی لەسەر پێویستیی ئۆتۆنۆمی، دانان بە فرەیی و ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئێراندا دەکردەوە. بەرنامەی سیاسیی قاسملوو ئایدۆلۆژیای سۆسیال دیموکراسی لەگەڵ ناسیۆنالیزمی کوردی یەک خست و یەکێک بوو لەوسەرکردانەی لە گرنگی تێکەڵکردنی خەبات بۆ مافە نەتەوەییەکان

لەگەڵ مافە گشتگیرەکانی مرۆڤ و شەرعیەتی نێودەوڵەتی تێگەیشتبوو. بە قسەکردن بە چەند زمانێک و بەشداریکردن لە کۆڕ و کۆڕبەندە نێودەوڵەتییەکان، یارمەتیدەر بوو بۆ بەنێودەوڵەتیکردنی پرسی کورد و کارەکانی دەریخست کە دەکرێت خەباتی نەتەوەیی لەگەڵ دیالۆگی ئاشتیانە و ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ تێکەڵ بکرێت.

هەوڵەکانی قاسملوو بۆ گەیاندنی پرسی کورد بۆ گۆڕەپانی نێودەوڵەتی بەشێکی گرنگی میراتەکەیەتی. ئەو لە گرنگیی پشتیوانی جیهانی و گفتوگۆی نێوان کولتوورەکان تێگەیشت و چالاکانە هەوڵی کۆکردنەوەی بیروڕای نێودەوڵەتی لە ڕێگەی پەیوەندی لەگەڵ دامەزراوە ئەوروپییەکان و جیهانی ئەکادیمی و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤدا دەدا. هەوڵەکانی ئەو دەرخەری ئەوەیە کە خەباتی کورد تەنیا پرسێکی ناوچەیی نیە، بەڵکوو ڕەنگدانەوەی خەباتێکی بەرفراوانتری جیهانییە بۆ دادپەروەری و یەکسانی و چارەنووسی نەتەوەیی.

بەڵام ژیان و کاری سیاسی قاسملوو، تێگەیشتنێکی قووڵتر لە چۆنیەتیی داڕشتنی پرسی کورد پێشکەش دەکات، نەک تەنیا وەک خەمێکی نەتەوەیی، بەڵکوو وەک بەشێک لە خەباتێکی جیهانی بۆ مافەکانی مرۆڤ، چارەنووس و وتوویژی نێوان کولتوورەکان. میراتی سیاسی و فیکریی قاسملوو لە پێوەندی لەگەڵ ڕەهەندی نێودەوڵەتیی پرسی کورد و بیرکردنەوە لە بەردەوامی پەیوەندییەکەی لە دیمەنی سیاسیی ئەمڕۆدا.

دوکتور قاسملوو وەک ئەکتەرێکی نێودەوڵەتی

دوکتور قاسملوو لە مێژووی سیاسیی کورددا پێگەیەکی تایبەتی هەیە، نەک هەر وەک ڕێبەری حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، بەڵکوو بیرمەندانە و یەکگرتوو، بەدواداچوونی چارەنووسی نەتەوەیی لەگەڵ پابەندبوونێکی قووڵی تێکەڵ بە بەها گشتگیرەکانی وەک مافی مرۆڤ، دێموکراسی و پێکەوەژیانی ئاشتیانە کردوە. دیدگا سیاسییەکەی بە کۆکردنەوەیەک لە نێوان ناسیۆنالیزمی کوردی و قەناعەتێکی سۆسیال دیموکراتیکی یەکسانی و فرەیی و ڕێزگرتن لە مافی تاکدا تایبەتمەند بوو.
دوکتور قاسملوو هەر لە سەرەتاوە درکی بەوە کرد کە پرسی کورد ناتوانرێت لە چوارچێوەی بەرفراوانی سیاسەتی جیهانی دابڕێ. لە ڕێگەی بەشداریی کارا لە کۆنفرانسە نێودەوڵەتییەکان و وتوویژ لەگەڵ بڕیاردەرانی ئەورووپی و هاوکاری لەگەڵ کۆمەڵگەی ئەکادیمی و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ دەنگی خەباتی کوردی لە ئاستی نێودەوڵەتیدا بەر کردەوە. زمانزانیی دوکتور قاسملوو و شارەزایی بە سەر چەندین زمانی بیانیی وەک فارسی، عەرەبی، فەرەنسی، چیک و ئینگلیزیی وای کردبوو وەک دیپلۆماتکار و ناوبژیوانێک لە نێوان داواکارییەکانی گەلی کورد و نۆرم و چاوەڕوانییەکانی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیدا مامەڵە بکات. ئەمەش یارمەتیدەر بوو بۆ جێگیرکردنی پرسی کورد لە گوتارێکی فراوانتر سەبارەت بە مافەکانی کەمینەکان و دادپەروەری نێوان دەوڵەتەکاندا.

دوکتور قاسملوو هەر لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا بانگەشە بۆ مۆدێلێک دەکرد کە تیایدا جیهانگیری و دیپلۆماسی نێودەوڵەتی بە هەڕەشە بۆ سەر شوناسە نێوخۆییەکان دانەنرێت، بەڵکوو وەک ئامرازێکی پۆتانسێلی بۆ ناسینەوە و پاراستنی ئەو شوناسانە ببینرێت. ئەم دیدە کە تێیدا سەربەخۆیی نێوخۆیی و هاوپشتی جیهانی کارلێک دەکەن نەک کێبڕکێ، دەیکاتە بیرمەندێکی سیاسی پێش سەردەمی خۆی. لە سەردەمێکدا کە زۆرێک لە بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکان بە هۆی گشتگیری ئایدیۆلۆژی یان ستراتیژی شەڕانگێزانەوە دەجووڵێن، دوکتور قاسملوو نوێنەرایەتی ئەڵتەرناتیڤێکی دەکرد: ڕێگایەکی ئاشتیانە، گشتگیر و مافخوازانە بۆ چارەنووس.

دوکتور قاسملوو یەکێک بوو لە کەسایەتییە هەرە بەرچاوەکانی مێژووی بزووتنەوەی مۆدێرنی کوردی، نەک هەر وەک ڕێبەرێکی سیاسی، بەڵکو وەک ڕووناکبیر و ئەکادیمی. بەشداریی لە کایە سیاسییەکان و ئاوێتەکردنیان بە شیکاریی زانستی دەستەبەری زۆر دەسکەوتی کردوە کە ئێستا وەک میراتێک بۆ بزووتنەوەی سیاسیی کوردن. جیهانی بیرۆکەکانی قاسملوو بەو شتە تایبەتمەند بوو کە بە حەق دەتوانین پێی بڵێین "پراگماتیزمی بنەمادار" و هاوسەنگیی نێوان ئایدیالیزم و ڕیالیزمی سیاسی. قاسملوو بانگەشەی بۆ دیالۆگ و دیپلۆماسیەت و دانوستان دەکرد وەک ئامرازێک بۆ گەیشتن بە ئامانجە درێژخایەنەکانی وەک سەروەری و دادپەروەری کۆمەڵایەتی و ڕزگاری نەتەوەیی.

بیرۆکەکانی دوکتور قاسملوو تێکەڵەیەک لە ڕزگاریخوازیی نەتەوەیی و شەرعیەتی نێودەوڵەتییە و باوەڕی بە ڕۆڵی پەروەردە لە ڕزگاریی کۆمەڵایەتیدا و جەختکردنەوە لەسەر پلاندانانی سیاسی درێژخایەن، تێڕوانینێکن کە هێشتا دەتوانن ڕێنوێنیی بزووتنەوەی کورد بکەن. لە سەردەمێکدا کە پرسی کورد بەهۆی ناسەقامگیریی ژێئۆپۆلەتیکی و سەرکوتی دەوڵەت بە ئاکام نەگەیشتوە، .ستراتیژیی قاسملوو لەسەر بنەمای پلاندانانی درێژخایەن بوو نەک ڕێتۆریکی پۆپۆلیستی یان بەرخۆدانی کاردانەوە. بەڵام لێکدانەوەی دووبارەی میتۆدی قاسملوو پێویستی بە گونجاندن لەگەڵ بارودۆخی هاوچەرخ هەیە. ئەمەش بە واتای دانانی بە گرنگی دروستکردنی هاوپەیمانیی فراوان، نەک تەنیا لە نێو کورد و لە چوارچێوەی جوگرافیای جیاوازدا، بەڵکوو لەگەڵ گرووپە چەوساوەکانی تر و ئەکتەرەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و دامەزراوە نێودەوڵەتییەکان. لە هەمان کاتدا، خەبات دەبێت ڕەگ و ڕیشەی قووڵی لە واقیعە ڕۆژانەکان و یادەوەرییە بەکۆمەڵەکانی ئەو پێکهاتانەدا بمێنێتەوە کە بەنیازە نوێنەرایەتیی بکات. بە یەکخستنی ئەزموونی نێوخۆیی لەگەڵ وشیاریی جیهانی، دەکرێت میراتی قاسملوو لە ئایدیاڵێکی مێژووییەوە بگۆڕدرێت بۆ سەرچاوەیەکی ستراتیژی لە پراکتیکی سیاسیی هاوچەرخدا. میتۆدی قاسملوو دەکرێ دابڕێژرێتەوە و ئەم نەخشەڕێگایە دەبێتە گرنگی دروستکردنی هاوپەیمانی و سوودوەرگرتن لە دامەزراوە نێودەوڵەتییەکان.

میراتی سیاسی دوکتور قاسملوو ئەوەمان بیردەخاتەوە کە هەر بزووتنەوەیەکی نەتەوەیی کە بەستێنی نێودەوڵەتی خۆی

پشتگوێ بخات، مەترسیی پەراوێزخستنی لەسەرە. ئایندەی پرسی کورد نەک تەنیا لەسەر کۆکردنەوەی سیاسی نێوخۆیی، بەڵکو لەسەر توانای خستنەڕووی داواکارییەکی دادپەروەریشە کە جیهان ناتوانێت پشتگوێی بخات.

ڕەهەندی نێودەوڵەتی وەک فەرمانێکی ستراتیژی، میراتی سیاسی و فیکری دوکتور قاسملوویە، بیرهێنانەوەیەکی بەهێز لە گرنگی تێکەڵکردنی ڕەهەندی نێودەوڵەتی لە بزووتنەوە ڕزگاریخوازە نەتەوەییەکان پێشکەش دەکات. بەم پێیە داهاتووی پرسی کورد تەنیا بە کۆکردنەوەی جەماوەری، خەباتی چەکداری یان دانوستانی سیاسی لەسەر ئاستی نەتەوەیی دیاری ناکرێ، بەڵکوو بە توانای ئاگادارکردنەوەی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لەو نادادپەروەرییە کە کورد لە چەند دەوڵەتێکدا تا ئێستاش ڕووبەڕووی دەبنەوە. قاسملوو هەر لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا ئەمەی ناسی، کاتێک جەختی لەسەر گرنگیی کەناڵە دیپلۆماسییەکان، پەیوەندیی میدیایی، بەشداریکردن لە کۆنفرانسە نێودەوڵەتییەکان و ئاڵوگۆڕی کولتووری وەک ئامرازێکی ستراتیژی بۆ خستنەڕووی داواکارییەکانی کورد بە شێوەیەک کە جیهان ناتوانێ پشتگوێی بخات، کرد.

کەواتە بەڕێوەبردن و پەرەپێدانی زیاتری میراتی قاسملوو بە واتای دارشتنی خەباتی کورد بەو مێتۆدە دێت کە لە ئاستی نێوخۆیی و جیهانیدا هەم لەگەڵ دڵ و هەم لەگەڵ عەقڵ قسە بکات، ا. واتە دروستکردنی پرد لە نێوان ئەزموونی گەلان، لە نێوان بزووتنەوە و دامەزراوەکان، لە نێوان مێژوو و داهاتوودا. بزووتنەوەی کوردی دەبێ هاوتەریب لەگەڵ دیدگای قاسملوو، نەک تەنیا بۆ مافەکانی گەلێک، بەڵکوو بۆ خواستێکی گشتگیر بۆ دادپەروەری و فرەیی و کەرامەتی مرۆڤایەتی بێتە دەنگ.

٢٤ی گەلاوێژی ٢٧٢٥

سەرچاوە
Serchawe

ڕەهەندی کوردی لە ڕاپەڕینی ژینادا

١٦ی سپێتامبر ٢٠٢٥ سێ ساڵ بەسەر شەهیدکرانی ژینا ئەمینی بە دەستی هێزە سەرکوتکەرەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران تێپەڕی. شەهیدکرانی ژینا وەرچەرخانێکی مێژووییە لە ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتیی کوردستان و ئێراندا و، هێمایەکی نوێی بەرخۆدانی بە جیهان بەخشی. دروشمی "ژن، ژیان، ئازادی" هەر زوو بوو بە هێمایەکی هاوبەشی خۆڕاگری، نەک تەنیا بەرانبەر بە چەوساندنەوەی جێندەری کۆماری ئیسلامی، بەڵکوو بۆ پێکهاتە پاوانخوازانەی بەرفراوانی کۆماری ئیسلامی. درووشمەکە گشتگیر دەرکەوت و لەگەڵ ژنان لە سەرتاسەری ئێران قسەی دەکرد. بەڵام گەشتەکەی لە کوردستانەوە بۆ ئێران تیشک دەخاتە سەر دینامیییەکی ئاڵۆزتر، پرۆسەیەک کە تێیدا ئەزموونێکی تایبەت گۆڕدرا بۆ سیمبولێکی گشتگیر لە مەترسی لەدەستدانی مانا ڕەسەنەکەیدا.

"ژن، ژیان، ئازادی" بەرهەمێکی خۆبەخۆی ڕاپەڕین نیە، بەڵکوو سەرچاوەی خۆی لە بزووتنەوەی سیاسیی کوردەوە هەیە، کە لەمێژە ڕزگاریی ژنان بە دانەبڕاو لە ڕزگاری نەتەوەیی دادەنرێت. ژنی کورد لە مێژوودا دوو بارگرانی هەڵگرتوە، وەک ژنێکی ملکەچی نۆرمەکانی پیاوسالاری و وەک کوردێک لە مافە نەتەوەیی و کولتوورییەکان بێبەش بووە. بەڵام کاتێک ئەم درووشمە لە چوارچێوەیەکی بەرفراوانتری ئێراندا وەرگیرا و دووبارە لێکدانەوەی بۆ کرا، کورت کرایەوە بۆ دروشمێکی فێمینیستیی گشتی کە ڕەهەندی نیشتمانییەکەی لە پاشخانەکەیدا کاڵ بۆوە. ئەمەش ڕەنگدانەوەی میکانیزمێکی

دووبارەبووەوەیە لە مێژووی مۆدێرنی ئێراندا کە پرسی کورد نابینێ و پەراوێزی دەخات، ئەویش ڕێگەی گشتگیری ئایینی، یان ئینتێرناسیۆنالیزمی سۆسیالیستی، یان گوتاری مەدەنیی لیبراڵ.

دروشمی "ژن، ژیان، ئازادی" بووەتە ڕەمزی ئەم ڕاپەڕینە. ئەو دروشمە کە لە بنەڕەتدا ڕەگ و ڕیشەی قووڵی لە خەباتی سیاسیی کورددا داکوتاوە، لە چوارچێوەی ئێراندا بووە دروشمێکی گشتی بۆ مافەکانی مرۆڤ و یەکسانیی ڕەگەزی. ڕزگاریی ژن لە کوردستان هەرگیز ناتوانرێت بە جیا لە پرسی نەتەوەیی بێت. جیاکردنەوەی ئەم کایەیانە بە شێوەیەکی کاریگەر شەرعییەت بە هێژموونی فارس دەدات و نکۆڵی لە چەوساندنەوەی دووانەی ژنانی کورد دەکات، چ وەک ژن و چ وەک ئەندامی نەتەوەیەکی حاشالێکراوی سەرکوتکراو.

ساڵرۆژی ڕاپەڕینی ژینا زیاتر لە ڕۆژێک بۆ یادکردنەوەی ڕاپەڕینێکی جەماوەری دژ بە کۆماری ئیسلامیی ئێرانە. هەروەها پەنجەرەیەکی شیکاری بۆ دەسەڵاتی سیاسیی دروشم و هێماکان دابین دەکات. دروشمی "ژن، ژیان، ئازادی" هەڵگری کاراکتەری دووانەیە و لە سەرنجراکێشییەکەیدا گشتگیرە، بەڵام لە گرنگیيە مێژوویی و سیاسییەکەیدا تایبەتمەندە. بۆیەشە بۆ ژنان لە سەرانسەری ئێراندا و بۆتە هێمای خۆڕاگری، بەڵام بۆ کورد دەربڕینێکی وجوودیانەی خەباتێکی نەتەوەیی و کولتووریش پێکدەهێنێت .ساڵیادی ڕاپەڕینی ژینا دووانەی دروشممان بیردەخاتەوە. "ژن، ژیان، ئازادی" هەم گشتگیرە و هەم تایبەتە. ڕەنگە لەگەڵ هەموو ژنانی ئێراندا قسە بکات، بەڵام بۆ کورد مانایەکی دیاریکراوی مێژوویی و سیاسیشی هەڵگرتوە. نکۆڵیکردن لەم جیاوازییە، بەرهەمهێنانەوەی نەزمێکی سەد ساڵەی نەبینینە کە تێیدا خەباتی وجوودیی کورد لە پرسێکی پەراوێزدا کورت دەکرێتەوە. هەروەها تێنەگەیشتنە لە پەیامی سەرەکی بزووتنەوەی کورد، کە ڕزگاریی ژن و ڕزگاری نەتەوەیی بە شێوەیەکی دانەبڕاو بەیەکەوە گرێ دراون. نکۆڵیکردن لەو دووانەیە کردەوەیەکی بێلایەن نیە، بەڵکوو بەرهەمهێنانەوەی نەزمێکی لەمێژینەی نەبینینە، کە تێیدا خەباتی کورد بە شێوەیەکی سیستماتیک لە پەراوێزدا کورت دەکرێتەوە.

بەم پێیە دروشم نەک تەنیا دەربڕینی هیوا، بەڵکوو دەبێتە ئامرازێک بۆ شیکردنەوەی پەیوەندییەکانی دەسەڵاتی نێوان ناوەند و پەراوێز، لە نێوان هێژموونیی فارس و پەراوێزخستنی کورد. دەتوانین بە تیشک خستنەسەر خاڵە سەرەکییەکانی "ڕەهەندی کوردی لە ڕاپەڕینی ژینا ئەمینی" دەست پێ بکەین. دووفاقی دروشم "گشتگیر و تایبەت" گشتگیربوونی "ژن، ژیان، ئازادی" لە زمانە ڕوونەکەیدایە سەبارەت بە کەرامەتی مرۆڤ. قسە لەگەڵ هەموو ئەو ژنانە دەکات کە لەژێر پێکهاتەی پیاوسالاری و تاکڕەوەکاندا دەژین. هیچ گەلێک، هیچ ئایینێک، هیچ نەتەوەیەک لە دەرەوەی ئەم ئەزموونە نیە. بۆ ژنانی ئێرانی بەڕەچەڵەک فارس، ئەو دروشمە بوو بە ڕەمزێکی یەکگرتوو بۆ بەرەنگاربوونەوەی جیاکاری و

کـۆنترۆڵکردنی ڕەگەزی کە لە سیاسـەتی کۆمـاری ئیسـلامیدا پەرەی سـەندوە. بەڵام دروشـمەکە ڕەهەنـدێکی تـایبەت و تایبەتیشی هەیە و بۆ کـورد و بەتـایبەت ژنـانی کـورد، ماناکەی لە خەبـاتێکی سەدە ساڵەی دانپێدانان و چارەنووس و مانەوەدا داکوتاوە.

میکانیزمی نەبینین کاتێکە دروشمەکە بە زمانی ئۆپۆزیسیۆنی فارسی دەگوترێتەوە و سەرلەنوێ لێک دەدرێتەوە کە تەنیا سەبارەت بە ڕزگاریی ڕەگەزییە، لەکاتێکدا ڕەگ و ڕیشە نەتەوەییەکانی بێدەنگ دەکرێن. ئەمەش درێژەپێدەری نەزمێکی کۆنی دەسەڵاتە، کە ئەزموون و قوربانیدانی کورد لە گێڕانەوەیەکی گەورەتری ئێرانیدا تێکەڵ دەکرێن ، بەڵام هەمیشە بەو مەرجەی ئیدیعای نەتەوەیی تایبەتیـان بسڕدرێتەوە. ئەمەش بەڕێکەوت نیە، بەڵکوو میکـانیزمی دەسەڵاتە. ئۆپۆزیسیۆنی ئێـران بە کورتکردنەوەی خەبـاتی کـورد بـۆ "مەسەلەی ژن لەنێو ئەوانی دیکەدا"، هەم دەتـوانێ هـاودەنگی نیشـان بـدات و هەمیش لە هەمان کاتدا خۆی لە داننـان بە شەرعییەتی پرسی نەتەوەیی کورد بەدوور بگرێت. بەم شێوەیە هێماگەرایی گشتگیر دەبێتە درێژەپێدەری پڕاکتیکێکی مێژوویی نەبینین.

ڕزگاریی ژنان و ڕزگاری نیشتمانی وەک ئەوەی لەیەکتردا تێکەڵاو بوون، ڕەهەندێکی دیکەی ئەو باسەیە. بـزووتنەوەی کورد بە ڕوونـی باسـی لەوە کـردوە کە پرسی ڕزگـاریخوازیی ژنـان لە خەبـاتی نەتەوەیـی ئەوان جیا نـابێتەوە. ژنـی کـورد هەم هەڵگری فەرهەنگ و زمانە، هەم ئەکتەرە لە ڕزگاری سیاسیدا. بـۆیە ژێردەستەییەکەی دوو هێنـدەیە، بەشێکی پیاوسـالاری، بەشێکی کۆلۆنیالی. تێگەیشتن لە "ژن، ژیـان، ئـازادی" تەنیـا لە ڕووی ڕەگەزییەوە مەترسیی کەمکردنەوەی ئەم ئـاڵۆزییەی هەیە. ئازادی لای ژنانی کورد تەنیا ئازادیی ئەوە نیە کە بە ئارەزووی خۆیان جلوبەرگ لەبەر بکەن یان بەشداری لە ژیانی گشتیدا بکەن. دەبێ هەروەها ئازادیی قسەکردنە بە زمـانی خۆیـان، فێرکردنی منداڵەکانیان بە زمـانی کـوردی، خۆڕێکخستن لە ڕووی سیاسییەوە، بەبێ ئەوەی وەک جودایخواز نـاوزەد بکرێت، بەکورتی وەک کوردبوونیـان هەبێت. لە ڕووی مێژووییەوە بـزووتنەوەی کـورد هەرگیز ڕزگـاریی ژنـانی لە پرسی نەتەوەیی جیا نەکردۆتەوە. هەر لە چلەکانی سەدەی ڕابردوودا، لە پێوەنـدی لەگەڵ دامەزرانـدنی کۆمـاری کوردسـتان لە مەهابـاد، ژنـان چالاکـانە لە کـاری سیاسیدا بەشدار بـوون. حیزبـی دێمـوکراتی کوردسـتان هەر لە سـەرەتاوە جەختـی لەوە کـردوە کە پەروەردە و بەشـداریی کـۆمەڵایەتی و ڕزگـاری ژنـان بـۆ مۆدێرنیزاسیۆن و مـانەوەی میللەت پێویسـتن. لە کوردسـتانی ئەمڕۆدا، چ باسی بەشـەکانی ئێـران، عێراقـی، سووریە یـان تورکیە بکەین، بەشداریی ژنان لە خەباتدا بووەتە بەردی بناغە. بۆیە جێگای سەرنجە کە ئۆپۆزیسیۆنی ئێران بە دابڕانی پرسی ژنان لە پرسی نەتەوەیی، بە دیفاکتۆ نەزمێکی دەسەڵات بەرهەم دەهێنێتەوە کە تێیدا ژێردەستەیی کورد نەبینراو دەکرێت.

سیاسەتی هێماکان لە دەوڵەتە فرەنەتەوەییەکانیش باسێکی دیکەیە. ڕاپەڕینی ژینا و دروشمەکانی ئەو ڕۆڵە ناوەندییە نیشان دەدەن کە هێماکان لە دەوڵەتە فرەنەتەوەییەکانی وەک ئێراندا دەیگێڕن. ئەو هێمایانەی کە گشتگیر دەردەکەون، لە ڕاستیدا دەتوانن بە شێوەیەکی هێژموونانە کار بکەن بە داپۆشینی ناهاوسەنگییەکان. ژنانی فارس کاتێک باس لە "ژن، ژیان، ئازادی" دەکەن، لە پێگەیەکی دەسەڵاتی زۆرینەیەوە ئەو کارە دەکەن، هەرچەندە خۆیان لە ڕیزبەندی ڕەگەزیدا ژێردەستەن. ژنانی کورد کاتێک هەمان دروشم بەکاردەهێنن، لە دوو ژێردەستەیی ژن و نەتەوەییەوە، ئەو کارە دەکەن. بۆیە شیکاری دووانەیی دروشمەکە ئەوە نیشان دەدات کە چۆن خەبات بۆ یەکسانی لە ئێراندا مەترسیی ئەوە هەیە ببێتە خەبات بۆ هێندێک لە ژنان، لەکاتێکدا ژنانی دیکە بە ژێردەستەیی دەمێننەوە. گوتاری فێمینیست، ئەگەر بەڕاشکاوی دان بە پرسی کورددا نەنێت، مەترسی ئەوە هەیە ببێتە ئامرازێک بۆ بەردەوامی هێژموونی نەک ڕزگاری. ئێران دەوڵەتێکی فرە نەتەوەییە، بەڵام خۆ وێناکردنی فەرمی لەسەر هێژموونێکی فارسی دامەزراوە و زمان و فەرهەنگ و دەسەڵاتی سیاسیی فارسەکان زاڵن.

ئێستا با باس لە "ژن، ژیان، ئازادی" و پرسی کورد بکەین. ساڵیادی ڕاپەڕینی ژینا ئەوەمان بیر دەخاتەوە کە دروشمەکان هەرگیز بێلایەن نین. "ژن، ژیان، ئازادی" دروشمێکە کە هەم دەتوانێت یەک بگرێت و هەم بشارێتەوە. ژنان لە ئێران لە بەرەنگاربوونەوەی ستەمی پیاوسالاریدا یەک دەخات، بەڵام ڕەهەندە نەتەوەیی و کۆلۆنیالیزمەکانی ئەزموونی ژنانی کوردیش دەشارێتەوە. نکۆڵیکردن لەم جیاوازییە، بەرهەمهێنانەوەی ڕیزبەندییەکی سەد ساڵەی نەبینینە کە تێیدا بوونی کورد لە مێژووی ئێراندا بۆ تێبینییەکی ژێرەوە کورت دەکرێتەوە. هەروەها تێنەگەیشتنە لە پەیامی ناوەندی بزووتنەوەی کوردی، کە ڕزگاریخوازیی ژنان و ڕزگاریی نەتەوەیی بە شێوەیەکی دانەبڕاو بەیەکەوە گرێدراون. کورد لە ماوەی سەدەی ڕابردوودا بەردەوام ئەزموونی ئەوەی کردوە کە چۆن گەردوونناسی و ئایدۆلۆژیا گشتگیرەکان بۆ شاردنەوە و شەرعییەتدان بە ژێردەستەیی خۆیان بەکار دەهێنرێن.

وەک:

ئومەتی ئیسلامی کە بە وێناکردنی موسڵمانان وەک پێکهاتەیەکی ئایینی یەکگرتوو، مافە نەتەوەیی و نەتەوەییەکانیان لێ زەوت دەکا. داخوازییەکانی کورد وەک دابەشکەرێک سەیر دەکران. یان ئینتێرناسیۆنالیزمی سۆسیالیستی کە لە سەردەمی شەپۆلی چەپگەرایی سەدەی بیستەمدا، زۆرجار خەباتی کورد لە بەشێک لە خەباتی "پرۆلیتاریا"دا کورت دەکرایەوە، کە پرسی نەتەوەیی کەم دەکرایەوە. هەروەها گوتاری مافە مەدەنییە لیبراڵەکان کە لە سەردەمی هاوچەرخدا، گرنگیدان بە مافە مەدەنییە یەکسانەکان بۆ هەموو تاکەکان لە ئێران، مەیلی بۆ تەمومژاوی جیاوازیی دەسەڵاتی پێکهاتەیی لە نێوان

فارس و کورددا هەبووە. ئەم گەردوونناسیانە، چ ئایینی، سۆسیالیستی یان لیبراڵ، لە پراکتیکدا بەو مانایە بووە کە پرسی کورد هەرگیز وەک واقیعێکی وجوودی و سیاسی نەناسراوە.

کەواتە مانای ڕاستەقینەی "ژن، ژیان، ئازادی" تەنیا کاتێک دەتوانرێت تێبگەین کە دووانەییەکەی قبووڵ بکەین، وەک هێمایەکی گشتگیر بۆ کەرامەتی ژن، بەڵام وەک دەربڕینێکی تایبەتیی خەباتی نەتەوەیەک دژی لەنێوچوون. دانپێدانانی ئەمە بۆ دابەشکردنی خەبات نیە، بەڵکوو بۆ پێدانی قووڵایی و دادپەروەریی تەواوی خۆیەتی. ڕزگاری ژن لە کوردستاندا هەرگیز ناتوانرێت بە جیا لە پرسی نەتەوەیی تێبگەین. جیاکردنەوەی ئەم کایانە بە شێوەیەکی کاریگەر شەرعییەت بە هێژموونی فارس دەدات و نکۆڵی لە چەوساندنەوەی دووانەی ژنانی کورد دەکات، چ وەک ژن و چ وەک ئەندامی نەتەوەیەکی ئینکاریکراو. دابڕانی خەباتێک لە خەباتێکی دیکە، نەک هەر لە ڕووی شیکارییەوە نادروستە، بەڵکوو لە ڕووی سیاسیشەوە مەترسیدارە.

٧ی ڕەزبەری ٢٧٢٥

کۆماری ئیسلامیی ئێران لە سەردەمی قەیرانەکانەوە بۆ داڕمان!

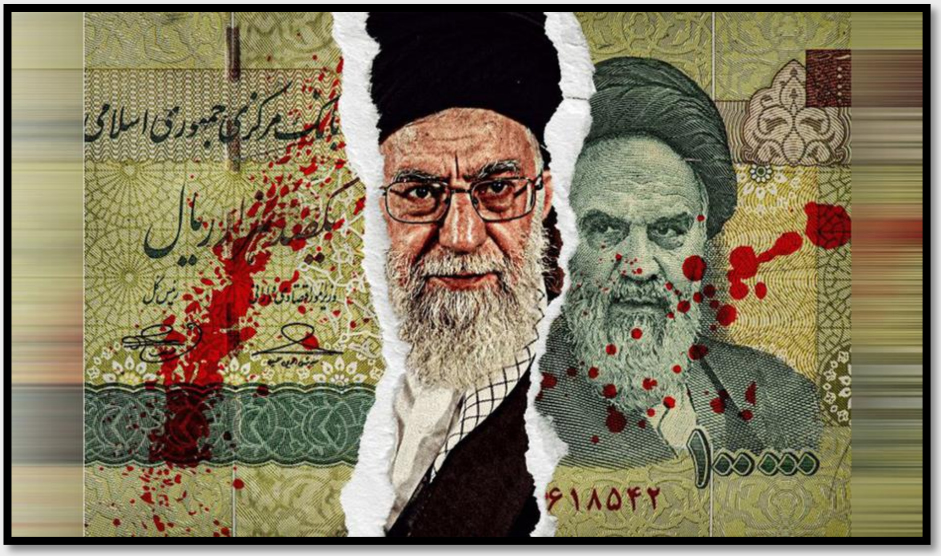

کۆماری ئیسلامیی ئێران لە وەرچەرخانێکی مێژوویی‌دایە. لە ماوەی چل‌وشەش ساڵی ڕابردوودا، ڕێژیم لە ڕێگەی تێکەڵەیەک لە حوکمڕانی سەرکوتگەرانە، دەستێوەردانەکانی ناوچەیی و دانوستانی دەورەیی لەگەڵ ڕۆژئاوا، سەرەڕای دووبارەبوونەوەی قەیرانە سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان، توانیویەتی بەردەوام بێت.

یەکێک لە گۆڕانکارییە هەرەبەرچاوەکانی پێشهاتە هاوچەرخەکان، گۆڕانی تێڕوانینی نێودەوڵەتی بۆ ئێرانە. لەکاتێکدا کە پێشتر ئەو ململانێیە بە شێوەیەکی سەرەکی لە ڕووی ڕووبەڕووبوونەوەی دووقۆڵی نێوان تاران لە لایەک و ئەمریکا یان ئیسرائیل لە لایەکی دیکەوە لێکدەدرایەوە، ئێستا کۆماری ئیسلامی زیاتر وەک هەڕەشەیەکی سیستماتیکی بۆ سەر نەزمی جیهانی سەیر دەکرێت.

بەڵام پێشهاتەکانی ئەم دواییە ئەوە دەردەخەن کە ئەم سەردەمە بەرەو کۆتایی دەڕوات.

دوو فاکتەر بەتایبەتی گرینگن:

یەکەم: سەپاندنەوەی سزاکانی نەتەوە یەکگرتووەکان بەسەر ئێراندا، کە ئاستێکی نوێی نێودەوڵەتی و فشاری ئابووری دیاری دەکات؛

دووەم: پلانی ئاشتی بۆ غەززە کە لەلایەن ئیدارەی ئەمریکاوە بە هاوکاریی ئیسرائیل و هەندێک لە وڵاتانی عەرەبی پێشکەش کراوە، کە ئەگەری تێکدانی تەواوەتیی "میحوەری بەرخۆدان" بەهێزتر دەکات کە لەمێژە بەردی بناغەی ستراتیژیی سیاسەتی دەرەوەی ئێران بووە. جێی خۆیەتی سەرەتا تیشک بخرێتە سەر گرینگترین ڕەهەندەکانی کێشەکە.

بەستێنی ژیۆپۆلەتیکی گۆڕانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست

ئێران لە دوای شۆڕشی ساڵی ١٩٧٩ەوە هەوڵی داوە کاریگەریی خۆی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا فراوانتر بکات لە ڕێگەی پشتیوانی لە گرووپە چەکدارەکان کە دژایەتیی ڕۆژئاوا و ئیسرائیل دەکەن. حەماس لە غەززە، حیزبوڵڵا لە لوبنان، ڕێژیمی ئەسەد لە سووریە و میلیشیا شیعەکان لە عێراق پێکەوە ئەوەیان پێکهێناوە کە ڕێژیم خۆی ناوی "میحوەری بەرخۆدان"ی لێناوە.

پلانی ئاشتی بۆ غەززە کە لەم دواییانەدا پێشکەش کرا، کە لەسەر بنەمای ئاگربەستی دەستبەجێ و ئازادکردنی بارمتەکان و هێنانەکایەی ئیدارەیەکی تەکنۆکراتیک و چاودێریی نێودەوڵەتی، هەڕەشەی تێکدانی بنەمای ئەم ستراتیژییەیە. ئەگەر حەماس لە چەک دامالرێت و سوپای ئیسرائیل وردەوردە لەژێر کۆنترۆڵی نێودەوڵەتیدا بکشێتەوە، ئامرازی سەرەکیی نفوزی کۆماری ئیسلامی لە فەلەستین بە شێوەیەکی کاریگەر نامێنێت.

لەگەڵ لاوازبوونی ڕۆڵی حزبوڵڵا لە لوبنان و بەردەوامیی سەقامگیریی سووریە و زیادبوونی پشتبەستنی عێراق بە پشتیوانیی ڕۆژئاوا، نەخشەیەکی ناوچەیی سەرهەڵدەدات کە ئێران تێیدا پەراوێز خراوە. بەم پێیە ڕێژیم لە شەڕەکانی بە وەکالەتدا مەترسیی ئەوەی لەسەرە وەک شکستێکی ستراتیژی دەربکەوێت، ئەمەش شەرعیەتەکەی لە نێوخۆدا تێکدەدات.

دووبارە هێنانەکایەی سزاکان لە فشاری ئابوورییەوە بۆ دارمانی سیستماتیکی

جیاوازیی نێوان سزا تاکلایەنەکانی پێشوو و سزاکانی ئێستای نەتەوە یەکگرتووەکان کە گەڕێنراونەتەوە، زۆر بەرچاوە. کاتێک ئەنجومەنی ئاسایش بڕیار لەسەر ڕێوشوێنی پابەندکەر دەدات، چوارچێوەیەکی ڕێکخراوەیی جیهانی دروست دەبێت کە بانکەکان، کۆمپانیاکانی بیمە، کەرتی گواستنەوە و کۆمپانیا نێودەوڵەتییەکان بەگشتی دەگرێتەوە.

سزاکانی ئێستا بریتین لە:

- سنووردارکردنی توند بۆ کەرتی بانکی و دارایی
- پشکنینی کەشتی و فڕۆکە ئێرانییەکان لە بەندەر و فڕۆکەخانە نێودەوڵەتییەکان
- قەدەغەکردنی هەناردەکردنی چەک و تەکنۆلۆژیای پێشکەوتوو بۆ ئێران
- تێکچوونی بیمە و گواستنەوەی کەلوپەلی ئێرانی

دەرئەنجامەکەی زیادبوونی بەرچاوی گوشارەکانە بۆ سەر گرینگترین سەرچاوەی داهاتی ڕێژیم، واتە هەناردەکردنی نەوت. تەنانەت پێش سەپاندنەوەی سزاکانیش، بەرهەمهێنانی نەوتی ئێران بە بەراورد بە ئاستی لوتکە زیاتر لە یەک لەسەر سێ دابەزیبوو. لەگەڵ زیادبوونی تێچووی گواستنەوە و بیمە، داهات دەوڵەت بە شێوەیەکی بەرچاو کەم دەبێتەوە.

بودجەی دەوڵەت کە لە ئێستاوە بەدەست کورتهێنانی درێژخایەنەوە دەناڵێنێت، ئێستا مەترسیی ئەوەی لەسەرە کە بەڕێوە نەچێت. توانای ڕێژیم بۆ دابینکردنی دارایی یارمەتییەکان، مووچە و خەرجییە سەربازییەکان سنووردار دەکرێت، ئەمەش هەرەسهێنانی ڕێژیم لە ڕووی ئابووری و سیاسییەوە خێراتر دەکات.

دەرئەنجامە نێوخۆییەکان قەیرانی ئابووری و پشێویی کۆمەڵایەتی

بۆ دانیشتوانی ئێران، گەمارۆکان لێکەوتەی دەستبەجێ و بەرجەستەیان هەیە. دابەزینی بەرچاوی بەهای ڕیال لە ئێستاوە بووەتە هۆی بەرزبوونەوەی نرخی کاڵا سەرەتاییەکانی وەک نان و برنج و نەوت. بازاڕی زێڕ و دۆلار ڕەنگدانەوەی بێمتمانەیی بە سیاسەتە ئابوورییەکانی ڕێژیمە، لە کاتێکدا بازاڕی بۆرسە لە دابەزیندایە بەهۆی هەڵاتنی سەرمایە لە وڵات.

جگە لەوەش دەستڕاگەیشتن بە دەرمان و پارچەی یەدەگ و ئامێری وزە لە کەمبوونەوەدایە، ئەمەش ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر ژیانی ڕۆژانەی خەڵک دەبێت. سیستەمی چاودێریی تەندروستی کە لە ئێستاوە گرژ بووە، مەترسیی دارمانی لەژێر نەبوونی کاڵای هاوردەکراودا هەیە.

ئەم هۆکارانە پشێویی کۆمەڵایەتی بەهێزتر دەکەن کە پێشتر لە شەپۆلی دووبارەبوونەوەی نارەزایەتیدا خۆی دەرخستوە:

بزووتنەوەی سەوزی ساڵی ٢٠٠٩، خۆپیشاندانە ئابوورییەکانی ساڵی ٢٠١٧، ناڕەزایەتییە سەرتاسەرییەکانی ساڵی ٢٠١٩ لە دژی نرخی سووتەمەنی و ڕاپەڕینی ساڵی ٢٠٢٢ لە دوای شەهیدکرانی ژینا ئەمینی. ئەزموونەکان دەریدەخەن کە زۆرجار نائومێدیی ئابووری دەبێتە کاتالیستێک بۆ داواکارییە سیاسییە فراوانەکان بۆ گۆڕانکاری.

ئیفلیجیی سیاسیی کۆماری ئیسلامی

سەرەڕای نەریتی ڕێژیم کە خۆی خۆڕاگر نیشان دەدات، دۆخی ئێستای ڕێژیم دەکرێ وەک قەیرانی بڕیاردان وەسف بکرێت. هەڕەشەکانی پێشوو بۆ داخستنی گەرووی هورمز، جێهێشتنی پەیماننامەی قەدەغەکردنی چەکی ئەتۆمی (NPT) یان ڕاگرتنی هاوکاری لەگەڵ ئاژانسی نێودەوڵەتی وزەی ئەتۆمی، بە کردەوە بەتاڵ بوون.

کوتلە نێوخۆییەکان بڕیاردان ئیفلیج دەکەن، کوتلە توندڕەوەکان بانگەشە بۆ زیادکردنی ڕووبەڕووبوونەوە دەکەن، لە کاتێکدا پراگماتیستەکان هۆشداری دەدەن لەوەی کە ستراتیژییەکی لەو شێوەیە دەتوانێت کەوتنی ڕێژیمەکە خێراتر بکات. ئەنجامەکەی بێتواناییە لە دارشتنی سیاسەتێکی یەکگرتوو.

پڕۆپاگەندەی دەوڵەت وەک بەرهەمهێنەری ئەفسانە

سەرەڕای ئەزموونی ڕۆژانەی دانیشتووان لە قەیرانی ئابووری، ڕێژیم بەردەوامە لە پێداگری لەسەر ئەوەی کە سزاکان بێکاریگەرن.

ئەم پڕۆپاگەندەیە خزمەت بە چەند مەبەستێک دەکات:

- بۆ پاراستنی سەرکردایەتی لە بەرپرسیارێتی هەڵە ستراتیژییەکان
- بۆ پاراستنی پێکهاتەی دەسەلاتی نێوخۆ و دەستڕاگەیشتن بە سەرچاوەکانی دەوڵەت
- بۆ بێدەنگکردنی دەنگە ڕیفۆرمخواز و ڕەخنەگرەکان لە ڕێگەی سانسۆر و ڕێکاری یاساییەوە

لە درێژخایەندا ئەم پڕۆپاگەندەیە کەلێنێک لە نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگادا دروست دەکات، کە وەسفی ڕێژیم بۆ واقیع تادێت لە ئەزموونە ژیاوەکانی خەڵک جیا دەبێتەوە.

کۆماری ئیسلامی وەک هەڕەشەیەکی جیهانی

ڕەنگە گۆڕانی هەرەچارەنووسساز لە تێڕوانینی نێودەوڵەتی بۆ ئێران بێت. لەکاتێکدا کە پێشتر ئەو ململانێیە بە پلەی یەکەم لە پێوەندی لەگەڵ ئەمریکا و ئیسرائیلدا دەبینرا، ئێستا کۆماری ئیسلامی زیاتر وەک هەڕەشەیەک بۆ سەر تەواوی سیستەمی نێودەوڵەتی دەژمێردرێت.

بڕیارەکەی ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان ئەم گۆڕانکارییە دیاری دەکات. ئیتر ئێران تەنیا وەک ئەکتەرێکی ناوچەیی و خاوەن تەماحی کێشەدار نابینرێت، بەڵکو وەک ڕێژیمێک کە کردەوەکانی ئاشتی و ئاسایشی نێودەوڵەتی دەخاتە مەترسییەوە. ئەمەش دەرگا بەڕووی وەڵامدانەوەی توندتری جیهانیدا دەکاتەوە، لەوانە ئەگەری دەستێوەردانی سەربازی، ئەگەر قەیرانەکە قووڵتر بێتەوە.

کۆماری ئیسلامیی ئێران ئەمڕۆ ڕووبەڕووی تێکەڵەیەک لە ئاڵنگارییەکان دەبێتەوە؛ دووبارە سەپاندنەوەی سزاکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، بنکەی ئابووریی ڕێژیمەکە تێکدەدات و پلانی نوێی ئاشتی بۆ غەززە کاریگەریی ناوچەیی لەسەر کۆماری ئیسلامیی ئێران دەبێت.

لە نێوخۆدا، دانیشتووان تادێت بێزار دەبن لە ڕێژیمێک کە فراوانبوونی ژیۆپۆلەتیکی لە سەرووی خۆشگوزەرانیی خەڵکەوە دادەنێت. قەیرانی بڕیاردان و بێتوانایی ڕێژیم لە داڕشتنی ستراتیژییەکی یەکگرتوو، وێنەی دەوڵەتێک کە لە لێواری داڕماندایە بەرجەستەتر دەکات.

ئەگەر مێژوو هەر ڕێنوێنییەک بێت، هەر ئەم تێکەڵەیەک لە فشاری دەرەکی و بێمتمانەیی نێوخۆیی دەتوانێت زەمینە بۆ ڕاپەڕینێکی جەماوەری دروست بکات کە چیتر ناتوانرێت سەرکوت بکرێت. بەم شێوەیە دەتوانین باس لە بۆ گواستنەوە لە "سەردەمی ڕووخان" بکەین.

بەم پێیە کۆماری ئیسلامی خۆی لە چوارچێوەیەکدا دەبینێتەوە کە دینامیکی دەرەکی و نێوخۆیی کارلێک دەکەن و یەکتر بەهێز دەکەن. دووبارە سەپاندنەوەی سزاکانی نەتەوە یەکگرتووەکان خەریکە بنەما ئابوورییەکانی ڕێژیم دەشێوێنێت.

نامیلکەی دووهەم

ئایندەی ئێران تا ڕادەیەکی زۆر بە هۆی یاریی نێوان گوشاری نێودەوڵەتی و خۆڕاگریی خەڵکەوە دیاری دەکرێت. بەم پێیە سەردەمی کۆماری ئیسلامی بەرەو کۆتایی دەچێت و سەردەمی داهاتووش بە ململانێ لەسەر ئەوەی کە لەدوای ئەوە دێت، پێناسە دەکرێت.

١٥ی ڕەزبەری ٢٧٢٥

٣٦ی سەرماوەز ڕۆژی پێشمەرگە، خەباتێک بۆ کەرامەت و ناسنامەی نەتەوەیی

ڕۆژی ٢٦ی سەرماوەز بۆ کورد تەنیا ڕۆژێک نییە لە ڕۆژژمێردا؛ یادەوەرییەکی ڕەگداکوتاوی قووڵە، هێمای بوێری و پاراستنی ناسنامە و خەباتێکی بێوەستانە بۆ ئازادی. ئەم ڕۆژە نوێنەرایەتیی وەرچەرخانێک دەکات لە مێژووی کوردستاندا، کە خەونی نەتەوەیەکی سەربەخۆ دەستی پێکرد. ئەم ڕۆژە تەنیا یادکردنەوەی ڕووداوێکی دیاریکراو نییە، بەڵکوو گوزارشتە لە مانەوەی گەلی کورد و بەرگریکردنیان لە فەرهەنگ و ناسنامە و هەوڵدانیان بۆ داهاتوویەکی ئازاد و سەربەخۆ. ڕۆژی ٢٦ی سەرماوەز لە ناوەندی هۆشیاریی نەتەوەیی کورد و هیوای بەدەستهێنانی سەروەریدا جێ دەگرێ. ڕۆژەکە پەیوەندییەکی نزیکی بە پێشمەرگەوە هەیە، ئەو پێشمەرگە قارەمانانەی، کە هێمای ئیرادەی نەتەوەی کوردن بۆ بەرەنگاربوونەوەی ستەم و خەبات بۆ مافەکانی کورد.

پێشمەرگە تەنیا خەباتکار نەبووە، بەڵکوو پەروەردەکار و ڕۆشنبیر و پارێزەری ڕۆشنبیری بووە. لە ڕێگەی کردار و قوربانیدانەوە نیشانی داوە کە ناسنامەی کورد شتێکە کە سەرەڕای هەموو ئاستەنگەکان، ناتوانرێت بسڕدرێتەوە. لە دیمەنی سیاسیی جیهانی ئەمڕۆدا کە هێشتا پرسی کورد چارەسەر نەکراوە، لە هەموو کاتێک گرنگترە کە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد بەردەوام بێت لە پێناو زیندووهێشتنەوەی نەریتی خۆی و بنیاتنانی داهاتوویەک بۆ کورد.

لە سێ ڕوانگەی جیاوازەوە ڕۆڵی پێشمەرگە لە خەباتی کورددا بەهای تایبەتی هەیە:

چوارچێوەی مێژوویی و سیاسی
پێشمەرگە وەک ڕەمزێکی دەروونی و کولتووری
گرنگیی پێشمەرگە بۆ ناسنامەی نەتەوەیی کورد

ئەم لایەنانە، ڕۆشنایی دەخەنە سەر ئەوەی کە بۆچی پێشمەرگە تەنیا هێزێکی سەربازی نییە، بەڵکوو پایەیەکی وجوودییە کە پێناسەی ناسنامەی کوردی دەکات.

١- چوارچێوەی مێژوویی و سیاسی:

بۆ تێگەیشتن لە گرنگیی قووڵ و هەمیشەیی ٢٦ی سەرماوەز بۆ کورد، پێویستە ئەو بەستێنە مێژوویی و سیاسییە لەبەرچاو بگرین کە بووە هۆی دروستبوونی پێشمەرگە و ئەو تاقیکردنەوە و تەنگانە زۆرانەی کە گەلی کورد لە خەباتی بۆ ئازادی و شوناسدا بەرگەی گرتووە. پێشمەرگە تەنیا هێزێکی سەربازی نییە؛ بە قووڵی ڕەگی لە مێژووی ناسیۆنالیزمی کورد و خەباتی درێژخایەن بۆ سەربەخۆیی داکوتاوە.

پێشمەرگە وەک هێزێکی خۆڕاگریی ڕێکخراو لە چلەکانی سەدەی ڕابردوودا لەلایەن حیزبی دێموکراتی کوردستان دامەزرا، لە سەردەمێکدا کە کورد لە چەند وڵاتێکدا ڕووبەڕووی چەوساندنەوەی دەوڵەت و ئینکاریی کولتووری و پەراوێزخستنی کۆمەڵایەتی بووەوە. لە کەشوهەوایەکی سیاسیدا کە بەردەوام مافەکانیان پێشێل دەکرا، پێشمەرگە بوو بە وەڵامێک بۆ پێویستیی بەرگریکردن لە مانەوەی فیزیکی و کولتووریی کورد، کە بۆ چەندین سەدە بەرەنگاری هەردوو چەوساندنەوەی دەرەکی و نێوخۆیی بوون لەو دەوڵەتانەی تێیدا دەژیان: ئێران، عێراق، تورکیە و سووریە.

یەکەمین دەرکەوتەکانی پێشمەرگە دەگەڕێتەوە بۆ کۆماری کوردستان لە مەهاباد لە ساڵی ١٩٤٦، سەردەمێکی کورتخایەن، بەڵام چارەنووسساز کە تەنیا یەک ساڵی خایاند. سەرەڕای کورتبوونی ئەم کۆمارە کە خەونی چارەنووسی کوردی بەرجەستە کرد، ئەم چرکەساتە خاڵێکی وەرچەرخانی لە بزووتنەوەی ناسیۆنالیستی مۆدێرنی کورددا پێک هێنا. بەم شێوەیە کۆماری کوردستان و پێشمەرگە نەک تەنیا هێزێکی سەربازی، بەڵکوو هێمای گەلێکن کە ئامادە نەبوون دەستبەرداری مافەکانی خۆیان و ناسنامەی خۆیان بین.

هەرچەندە کۆماری کوردستان دوای ساڵێک ڕووخا، بەڵام ئەم ئەزموونە سەرەتای سەفەرێکی دووروودرێژ و دژوار بوو بۆ ڕزگاریخوازانی نەتەوەی کورد. خەونی کوردستانێکی ئازاد و سەربەخۆ بوو بە هەوێنی بووژانەوەی ناسیۆنالیزمی کورد و ئەم

بزووتنەوەیە تا ئەمڕۆش لە خەبات بۆ نیشتمانەکەی خۆی و شوناسی نەتەوەییدا بەردەوامە. پێشمەرگە لەو کاتەوە تا ئێستاش هێمایەکی گرنگی خۆڕاگری و ئیرادەی کورد بۆ خەباتکردن بۆ چارەنووسی خۆی بووە. پێشمەرگە هەرگیز گرنگیی خۆی لەدەست نەداوە. بەدرێژایی ساڵان لە هێزێکی خۆڕاگریی نێوخۆییەوە بۆ دامەزراوەیەکی ناوەندی لە خەباتی ئازادیخوازی کورددا گەشەی کرد، بەتایبەتی کە کورد مافی سیاسی و کولتووریی خۆی لە نیشتمانەکەی خۆیدا لەدەست داوە.

لەم چوارچێوەیەدا پێشمەرگە نوێنەرایەتیی زیاتر لە تەنیا هێزێکی چەکدار دەکات؛ ئەوان هێمای زیندووی گەلێکن کە ڕەتی دەکەنەوە لەنێو ببرێن. ئەوان دەرکەوتی فیزیکی و ڕۆحیی خواستی کوردن بۆ وەستانەوە بۆ مافەکانی، بەرگریکردن لە مافی بوونی خۆی و، دەستبەردارنەبوون لە خەونی داهاتوویەکی تایبەت بە خۆی. خەبات بۆ ئازادیی کورد کە پێشمەرگە بەشێکی جەوهەرییە، زیاتر لە داخوازییەکی سیاسی، ئاواتێکی درێژخایەن و قووڵە بۆ کورد، دوای چەندین سەدە لە چەوساندنەوە، بتوانێت بە زمانی خۆی قسە بکات و شانازی بە کولتوورەکەیەوە بکات و چارەنووسی خۆی دیاری بکات. پێشمەرگە هێمای ئەم خواستە ماندوونەناسانەیە بووە.

٢- پێشمەرگە وەک ڕەمزێکی دەروونی و کولتووری:

پێشمەرگە لە ڕوانگەی دەروونییەوە زۆر زیاترە لە تەنیا سەرباز لە بەرەکانی شەڕدا. نوێنەرایەتیی ڕۆحیی کەرامەتی گەلی کورد دەکات و کردار و بوێریی پێشمەرگە سەرچاوەی هیوا و ناسنامەیە بۆ کورد لە سەرانسەری جیهاندا. بۆ کورد پێشمەرگە تەنیا جەنگاوەر نییە؛ ئەو قارەمانە و هێمای خۆڕاگری و پارێزەری مانەوەی نەتەوەی کوردە.

پێشمەرگە وەک سەرچاوەیەکی دەروونی خزمەت دەکات، بەتایبەتی لە تاریکترین کاتەکاندا شەهیدبوونی لە بەرەکانی شەڕدا نەک تەنیا کۆتاییەکی تراژیدی، بەڵکوو کردەوەیەکی قارەمانانەیە کە هەستی یەکگرتوویی نەتەوەیی کورد بەهێزتر دەکات. ئەم بەها دەروونی و ڕەمزییە بە ئەدەبیات و مۆسیقای کوردی و ڕێورەسمی یادکردنەوەی بەکۆمەڵ، کە تێیدا بەردەوام کارە قارەمانەکان و شەهیدبوونی پێشمەرگە دەگێڕدرێتەوە، بەهێزتر دەبێت. لەم چیرۆکە فیداکاری و قارەمانێتی و سەرکەوتنانەدا ناسنامەی میللەت ژیانێکی نوێی پێ دەبەخشرێت و بەردەوامی لە سەرانسەری نەوەکاندا مسۆگەر دەکرێت.

٣- گرنگیی پێشمەرگە بۆ ناسنامەی نەتەوەیی کورد:

بۆ کورد، چیرۆکی شەهیدبوونی پێشمەرگە تەنیا ڕووداوی دڵتەزێن نییە، بەڵکوو هێمایەکی گرنگە بۆ مانەوەی نەتەوەیەک. لە کۆمەڵگەی کوردیدا مردن، بە تایبەت مردنی قارەمانانە، گرنگییەکی تایبەتی کولتووری و بوونگەرایی وەردەگرێت. لە

کوردستاندا شەهیدبوونی پێشمەرگە بەشێکی بنەڕەتی ئەم یادەوەرییە بەکۆمەڵەیە. مردنی قارەمانانە لێرەدا وەک بەڵگەیەک لەسەر توانای مانەوەی گەلی کورد، سەرەڕای هەموو ستەم و بەربەستەکان دادەنرێت.

هەر جارێک پێشمەرگەیەک لە پێناو نەتەوەدا بمرێت، تەمەنی کوردستانیش درێژ دەکاتەوە. ئەم پەیوەندییەی نێوان مردن و مانەوە بەشێکی گرنگی دیمەنی دەروونی و هەستی نەتەوەیی کوردە.

یەکێک لە لایەنە بەهێزەکانی پێشمەرگە وەک ڕەمز، توانای بەزاندنی سنوورە جوغرافی و سیاسییەکان و یەکگرتنە لەژێر شوناسێکی هاوبەشدا. هەرچەندە کورد لە نێوان چوار دەوڵەتدا دابەش بووە، بەڵام پێشمەرگە وەک سیمبولی یەکڕیزیی نەتەوەیی دەبینرێت. ئەم سیمبولە ئەو هەستە بەهێزتر دەکات کە کورد لە هەر کوێیەکدا بژی، نەتەوەیەکی یەکگرتوویە و خاوەنی مێژوویەکی هاوبەش و ئامانجێکی هاوبەش، ئازادی و پاراستنی شوناسی نەتەوەیی خۆیەتی. ئەم هێمایە بە زیندووکردنەوەی یادەوەرییەکانی پێشمەرگە و شەهیدبوونیان، هاودەنگی و خۆڕاگریی کورد بەهێزتر دەکات.

پێشمەرگە وەک هێمایەکی زیندوو بۆ ناسنامەی نەتەوەیی:

پێشمەرگە هێمایەکی زیندوو بۆ ناسنامەی نەتەوەیی کورد و مانەوەی کولتووریی و خەباتی وجوودیانەیە بۆ ئازادی. لە ڕێگەی قوربانیدان و خۆبەخشیی خۆیانەوە، پێکهاتەیەکی یادەوەریی بەکۆمەڵیان دروست کردووە کە نەوەکان بەیەکەوە دەبەستێتەوە، پێکهاتەیەک کە هەستی یەکیەتیی نەتەوەیی و سەربەخۆییان لە گەڵێکدا بەهێزتر کردووە. لە جیهانێکدا کە کورد لە نێوان چوار دەوڵەتی جیاوازدا دابەش بووە - ئێران، عێراق، سووریە، تورکیە - پێشمەرگە وەک پردێک لە نێوان سنوورە جوغرافی و سیاسییەکان مامەڵە دەکات. وەک سیمبولێکی خۆڕاگری و یەکگرتوویی کورد. پێشمەرگە بە یەکخستنی کورد لە سنوور و هێڵە نەتەوەییەکان، بووەتە یەکێک لە بەهێزترین هێماکانی هاودەنگیی کورد.

دەکرێت پێشمەرگە وەک دوو قەوارە سەیر بکرێت:

لە لایەکەوە هێزێکی سەربازییە، دەرکەوتنێکی ژیانەکییە، پێویستیی گەلێکە بۆ بەرگری و ئاسایشی فیزیکی.

لە لایەکی ترەوە نوێنەرایەتیی بەرجەستەکردنی دەروونی و کولتووریی ناسنامەی نەتەوەیی و هیوا و مانەوەی کورد دەکات. هەر لە ڕێگەی ئەم یەکیەتییە ماددی و ڕەمزییەوەیە کە پێشمەرگە دەبێتە شتێکی زیاتر لە سوپایەکی ئاسایی. بۆیە ناکرێت پێشمەرگە لە پێکهاتەیەکی سەربازیدا کورت بکرێتەوە. گرنگیی وجوودیی پێشمەرگە ئەو بەرگرییە فیزیکییە تێدەپەڕێنێت کە پێشکەشی دەکەن. ئەوان هێمایەکی زیندوو بۆ بەرخۆدان و گەرەنتیی بەردەوامیی بوونی نەتەوەن.

قوربانيدانەکانيان کە زۆرجار بە مانای بەخشينی گيانيان لە پێناو نەتەوەکەيانداية. لە ڕێگەی ئەم قوربانيدانانە و بە گواستنەوەی چيرۆکی قارەمانێتی و شەهيدبوونيان، هەستێکی بەهێزی نەتەوەيی و بەردەوامييەکی بەهێز بۆ نەوەکان دەپارێزرێت. لە جيهانێکدا کە کورد هێشتا خاوەنی دەوڵەتی خۆی نييە، پێشمەرگە بووەتە ئامادەترين و بەهێزترين هێمای کورد. ئەوان نەک تەنيا پاراستنی جەستەيی، بەڵکوو بناغەی سۆزداری و دەروونی بوون و مانەوەی کورد نوێنەرايەتی دەکەن.

ڕۆڵی مێژوويی و سايکۆلۆژييان ئەوە دەردەخات کە شوناسی نەتەوەيی تەنيا لە ڕێگەی دامودەزگا و سنوورە سياسييەکانەوە بنيات نانرێت. خەباتی کورد لە ڕێگەی هەر نەوەيەکەوە دەژی کە ئالای بەرز ڕاگرتووە و بەردەوامە لە وەستانەوە بۆ مافەکانی. ڕۆژی ٢٦ی سەرماوەز ڕۆژێکە کە هيوای لەگەڵ خۆيدا هەڵگرتووە، وەبيرهێنانەوەيەکە کە کەس ناتوانێت نکۆڵی لە بوونی نەتەوەی کورد بکات، کورد بەردەوام دەبێت لە خەبات بۆ ئازادی و مافەکانی. بوونی پێشمەرگە وايکردووە جيهان گەلێک بناسێت کە ڕەتی دەکاتەوە بێدەنگ بکرێت، گەلێک کە ئازايەتييەکەی ناوێکی هەڵگرتووە وەک "پێشمەرگە" کە هەڵگری خەونی نەتەوەيەکە کە داواکاريی دياريکردنی چارەنووسی خۆی و ئاشتييە.

٢٦ی سەرماوەزی ٢٠٢٥

دۆلار بە خێرایی بروسکە و ڕەشەبا بەرەو هەڵاوسانی پڕتاو دەڕوات

زیاتر لە دە ساڵە ئابووری ئێران بە هەڵاوسانی درێژخایەن بەرز و دابەزینی بەردەوامی بەهای تمەن و ناهاوسەنگیی قووڵی پێکهاتەیی لە بەڕێوەبردنی دارایی کەرتی گشتیدا تایبەتمەندە. ئەم کێشانە لە ساڵانی ڕابردوودا توندتر بوون، بەتایبەتی لە ڕێگەی خێراکردنی هەڵاوسان و لاوازبوونی بەرچاوی بەهای ڕاستەقینەی ڕیاڵ بەرامبەر بە دراوە نێودەوڵەتییەکان. بوونی نرخی ئاڵوگۆڕی هاوتەریب و تا ڕادەیەکی زۆر لەلایەن بازاڕەوە دیاری کراوە، لەگەڵ بەرزبوونەوەی پلەی بە دۆلارکردن(Dollarization)، متمانەی بە سیستەمی دراوی زیاتر تێکداوە و توانای کڕینی ماڵەکانی بە شێوەیەکی بەرچاو کەم کردووەتەوە.

لە بەرامبەر ئەم پاشخانەدا پرسیارێک دێتە ئاراوە کە ئایا ئێران لە ڕەوتێکی هەڵاوسان نزیک دەبێتەوە کە لە ڕووی مێژووییەوە ڕێژەیەکی ناوازە بێت؟ بە مانایەکی تەکنیکی، ئێران هێشتا پێوەرەکانی ی هەڵاوسانی پڕتاو بەدی ناهێنێت، کە بە شێوەیەکی تەقلیدی وەک بەرزبوونەوەی نرخ کە مانگانە لە سەدا ١٠ زیاتر بێت، پێناسە دەکرێت. بەڵام پێناسەیەکی وەها تەسک مەترسی ئەوە دەکات کە پرۆسە بنەڕەتییەکان تەمومژاوی بکات کە لە مێژوودا پێش دارمانی هەڵاوسانی پڕتاو لە وڵاتانی دیکەدا هاتووە. ئەزموون نیشان دەدات کە هەڵاوسان بە دەگمەن لەناکاو ڕوودەدات؛ بەڵکوو لوتکەی ماوەی درێژخایەنی وەرینی دامەزراوەییەکان و ناسەقامگیری دارایی و وردە وردە لەدەستدانی متمانەیە بە "دراوی نیشتمانی"

سەرچاوە
Serchawe

دێتە ئاراوە.

نابێت هەڵاوسان لە دیاردەیەکی تەنیا دراویدا کورت بکرێتەوە. لە بنەڕەتدا نیشانەی قەیرانێکی سیستماتیکی قووڵترە، کە تێیدا فەزای دارایی دەوڵەت و متمانەی بانکی ناوەندی و سەقامگیریی سیستەمی سیاسی وردە وردە دەخرێتە ژێر پرسیارەوە. کاتێک هەڵاوسان دەبێتە درێژخایەن، ئەرکە بنەڕەتییەکانی پارە وەک پێوەرێک بۆ بەها ئاڵوگۆڕکردن و کۆگای بەها لاواز دەبن.

ئابووری ئێران ئەمڕۆ چەند نیشانەیەکی ڕوونی هەڵوەشاندنەوەی سیستماتیکی نیشان دەدات. لە چەند مانگی ڕابردوودا ئەم پێشهاتە بەهۆی شۆکی دەرەکی نەرێنی زیاترەوە، لەوانەش تێکچوونی توندی پەیوەندییە ئابوورییەکانی ئێران لەگەڵ هاوبەشە بازرگانییە سەرەکییەکانی ئوورووپا، زیاتر بووە. ئەم جۆرە پارچە پارچەبوونەی پەیوەندییە بازرگانییە نێودەوڵەتییەکان و داراییەکان مەترسی زیاتر لاوازکردنی بەردەستبوونی دراوی و قووڵکردنەوەی قەیرانی دراو و خێراکردنی ناسەقامگیری ئابووری گەورە هەیە.

بە گشتی پێشهاتەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە ئێران لە قۆناغە کۆتاییەکانی پرۆسەیەکی درێژخایەنی هەڵاوساندایە، کە تێیدا هەلومەرجی دامەزراوەیی و سیاسی بۆ سەقامگیری تادێت دەڕوخێت. بۆیە پرسیارەکە تەنیا ئەوە نییە کە ئایا هەڵاوسان بەردەوام دەبێت یان نا، بەڵکوو ئایا چوارچێوەی ئابووری و دراوی ئێستا توانای ئەوەی هەیە بەهیچ شێوەیەک ڕێگری لە داڕمانی هەڵاوسانی تەواو بکات؟ دەتوانین بەم نموونەیە دەست پێبکەین، کە تیشک دەخاتە سەر داڕمانی ئابووری لە دوو چوارچێوەی جیاوازدا: ئاڵمان و ئێران.

ئاڵمان ۱۹۲۳: وانە کلاسیکییەکان لەسەر داڕمانی دراو و دینامیکی هەڵاوسان

هەڵاوسانی پڕتاو لە ئاڵمان لە ساڵی ۱۹۲۳ یەکێکە لەو حاڵەتە مێژووییانەی کە بە وردی شیکراوەتەوە کە چۆن ناسەقامگیری دراو دەتوانێت بەرەو داڕمانی تەواوەتی ئابووری و دامەزراوەیی و کۆمەڵایەتی پەرە بستێنێت. ئەم ئەڵقەیە دەرئەنجامی یەک حیساباتی هەڵەی سیاسی نەبوو، بەڵکوو لوتکەی پرۆسەیەکی درێژخایەن و کەڵەکەبوو بوو کە بە نەختینەیی پارەدارکردنی شەڕ و لاوازبوونی دامەزراوەیی و پارچەپارچەبوونی قووڵی سیاسی تایبەتمەند بوو.

لە سەردەمی شەڕی جیهانی، دەوڵەتی ئاڵمان هەڵیبژارد کە خەرجییە سەربازییەکانی بە شێوەیەکی سەرەکی لە ڕێگەی قەرز و سیاسەتی دراوی فراوانخوازەوە دابین بکات، نەک لە ڕێگەی زیادکردنی باجەوە. ئەم ستراتیژە لەسەر ئەو گریمانەیە بوو

کە سەرکەوتنی سەربازی لە داهاتوودا ڕێگە بە یەکلاکردنەوەی قەرزەکان دەدات لە ڕێگەی قەرەبووکردنەوەی شەڕەوە لەلایەن نەیارانی دۆڕاوەوە. کاتێک ئەم گریمانەیە وەهمیی سەلماند، دەوڵەت ڕووبەڕووی کۆگایەکی گەورەی قەرز بووەوە بەبێ ئەوەی سەرچاوەی داهاتی بەردەوامی هاوتا بێت دوای شەڕ، ئەمەش ناهاوسەنگییەکی پێکهاتەیی لە دارایی گشتیدا دروست کرد.دۆخەکە زیاتر خراپتر بوو بەهۆی داواکارییە بەرفراوانەکانی قەرەبووکردنەوە کە لە پەیمانی ڤێرسایدا هاتووە و بەهۆی سیستەمێکی سیاسییەوە کە توانای دارشتن و جێبەجێکردنی ڕێوشوێنی سەقامگیری هەماهەنگی نەبوو. سەرەتا هەڵاوسان لەلایەن داڕێژەرانی سیاسەتەوە وەک ئامرازێکی کارایی سیاسەت سەیر دەکرا، ڕێگەیەک بۆ کەمکردنەوەی بارگرانی قەرزەکان بە شێوەیەکی ڕاستەقینە، هاندانی چالاکییە ئابوورییەکان و کەمکردنەوەی گرژییە کۆمەڵایەتییەکان بۆ ماوەیەکی کاتی. بەڵام ئەم بۆچوونە بەشداری کرد لە دواخستنی چاکسازییە نەختینەیی دارایی و داراییە پێویستەکان، لە کاتێکدا متمانە بە "دراوی نیشتمانی" وردە وردە کەم بووەوە.

کێشەی چارەنووسساز نەبوونی لەنگەری دامەزراوەیی باوەڕپێکراو بوو. "ڕێکسبانک (Reichsbank) "سەربەخۆیی ڕاستەقینەی نەبوو، دیسیپلینی بودجە لاواز بوو و هیچ کۆدەنگییەکی سیاسی لەسەر پێویستیی سەقامگیری لە بەرامبەر فریاگوزاریی کورتخایەن نەبوو. کاتێک ماڵان و بازرگانەکان دەستیان کرد بە چاوەڕوانیی بەردەوامبوونی بەرزبوونەوەی نرخ، ڕەفتارەکانیان لە بنەڕەتدا گۆڕا، هەڵگرتنی پارە کەم بووەوە، خێراییی سووڕانەوە زیاد بوو و هەڵاوسان بوو بە خۆبەهێزکەر. لەم دۆخەدا هەڵاوسان لە کێشەیەکی وردەوردەوە گۆڕا بۆ داڕمانی کتوپڕ.

بەم پێیە ئەزموونی ئاڵمان لە ساڵی ١٩٢٣ بە ڕوونییەکی تایبەتەوە ئەوە دەردەخات کە هەڵاوسانی کۆنترۆڵنەکراو لە بنەڕەتدا قەیرانی متمانەیە. کاتێک متمانە بە بەردەوامیی دارایی دەوڵەت و بەهای داهاتووی دراوەکە شکا، بە دەگمەن داڕمانەکە وردە وردە ڕوودەدات. بەڵکوو لەناکاو و بە دەرئەنجامە ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسییە ڕاستەقینەکانی بەربڵاوەوە ڕوودەدات، دەرئەنجامەکان کە زۆرجار زۆر لە کایەی دراوی زیاتر درێژدەبنەوە.

واقیعی دراوی ئێران: ناسەقامگیری درێژخایەن و وەرینی دامەزراوەیی:

ئابوری ئێران بە ناسەقامگیری دراوی ڕەگداکوتاوی قووڵ و درێژخایەن دەناسرێتەوە کە سەرچاوەی ئەو ناسەقامگیرییە درێژخایەنەی نەختینەیی دارایی و چوارچێوەیەکی دامەزراوەیی بە ئۆتۆنۆمی سنووردار و ئیعتباری لاوازەوە دەگەڕێتەوە. تایبەتمەندییەکی سەرەکی بریتییە لە دووبارەبوونەوەی نەختینەیی پارەدارکردنی کورتهێنانی بودجە، کە دەوڵەت لە غیابی سەرچاوەی داهاتی جێگیر و بەردەوامدا، بە شێوەیەکی سیستماتیکی بانکی ناوەندی بەکاردەهێنێت بۆ دابینکردنی دارایی خەرجییەکانی ئێستا. ئەم پراکتیزەیە بووەتە هۆی فراوانبوونی بەردەوامی دابینکردنی پارە کە لە پێشهاتەکانی

بەرهەمهێنانی ڕاستەقینەدا لەنگەری نەگرتووە، ئەمەش گوشاری هەڵاوسانی هەمیشەیی و خۆبەهێزکەری لە ئابووریدا دروست کردووە.

ئەرکی بانکی ناوەندی لەنێو ئەم سیستەمەدا بە تایبەتی کێشەدارە. بانکی ناوەندی ئێران لە پراکتیکدا سەربەخۆیی دامەزراوەیی نییە و تا ڕادەیەکی زۆر لە ئامرازێک بۆ بەڕێوەبردنی قەیرانی دارایی کورت کراوەتەوە نەک ئەکتەرێکی ئۆتۆنۆم کە ئەرکی پاراستنی سەقامگیریی نرخەکانی هەبێت. ئەمەش وردە وردە متمانەی لەدەست داوە و توانای لەنگەری چاوەڕوانییەکانی هەڵاوسانی زۆر لاواز کردووە. بەم پێیە نەبوونی لەنگەری ناوەکی ڕوون و یەکگرتوو و باوەڕپێکراو بەشداری کردووە لە ئەوەی هەڵاوسان نەک تەنیا لە ڕووی پێکهاتەییەوە بەرز بێت، بەڵکوو بە شێوەیەکی بەرچاو ناجێگیر بێت.

یەکێکی تر لە کێشە بنەڕەتییە پێکهاتەییەکان بوونی چەند سیستەمێکی هاوتەریبی نرخی ئاڵوگۆڕە. ئەم ڕێکخستنە دەبێتە هۆی شێواندنی بەرچاوی تەرخانکردن، چالاکییەکانی ئاربیتراژ (Arbitrage) و هاندان بۆ گەندەڵی هان دەدات، و توانای بازاڕ بۆ تەرخانکردنی سەرچاوەکان بە شێوەیەکی کارا تێک دەدات. هەروەها ناتەبایی نێوان نرخی فەرمی ئاڵوگۆڕ و نرخی بازاڕی ئازاد وەک دەربڕینێکی چەندایەتی بێمتمانەیی قووڵ و بەربڵاوی "دراوی نیشتمانی" کاردەکات.

هەڵاتنی سەرمایە و زیادبوونی دۆلارسازی زیاتر ئەم میکانیزمە ناسەقامگیرانە بەهێز دەکات. لەگەڵ ئەوەی ماڵان و بازرگانەکان زیاتر هەڵدەبژێرن بۆ پاشەکەوتکردن و گرێبەستکردن و نرخ بە دراوی بیانی، خواست لەسەر ڕیاڵ کەم دەبێتەوە، ئەمەش دابەزینی بەهای خێراتر دەکات و میکانیزمی گواستنەوەی دراو لاواز دەکات. لەم چوارچێوەیەدا، داڕمانی تمەنی ئێرانی نابێ وەک نائاساییەکی خۆبەخۆ یان بازاڕیی لێک بدرێتەوە، بەڵکوو وەک نیشانەی قەیرانی دارایی سەرووەری قووڵتر و بنەڕەتیتر و بێتوانایی دەوڵەت لە پاراستنی چوارچێوەیەکی دراوی باوەڕپێکراو و بەردەوام.

چاوەڕوانییەکان و بە دۆلارکردن و وەرچەرخانی دەروونی لە پرۆسەی هەڵاوساندا:

یەکێک لە تایبەتمەندییە ناسەقامگیرکەرەکانی گەشەسەندنی هاوچەرخی ئابووری ئێران، زیادبوونی دۆلارسازییە، کە گوزارشت لە لەدەستدانی متمانەی قووڵ و وردە وردە بە تمەنی نیشتمانی دەکات. لەگەڵ زیادبوونی نرخدانان، پێکهاتەی گرێبەست، کڕی و پاشەکەوتی نەختینەیی دارایی بە دراوی بیانی، بە کردەوە دۆلاری ئەمریکی، ئەرکە دراوییە بنەڕەتییەکانی ڕیاڵ وەک پێوەرێک بۆ بەها، ناوەندی ئاڵوگۆڕکردن و کۆگای بەها خەریکە دەڕووخێن، زۆرجار زۆر پێش ئەوەی داڕمانی فەرمی دراو خۆی دەربخات. بۆیە نابێت دۆلارکردن تەنیا وەک نیشانەیەکی پاسیڤی هەڵاوسانی بەرز سەیر

بکرێت، بەڵکوو وەک میکانیزمێکی چالاک کە خۆی لە خۆیدا داینامیکی هەڵاوسان بەهێزتر و خێراتر دەکات.

ئەم پرۆسەیە پەیوەندییەکی نزیک بە پێکهاتنی چاوەڕوانییەکانەوە هەیە لە نێوان ماڵەکان و بازرگانییەکان. لە قۆناغە سەرەتاییەکانی قەیرانی هەڵاوساندا، پاشان دەستکارییەکان وردە وردە و بە شێوەیەکی هەڵبژێردراو ڕوودەدەن، بۆ نموونە لە ڕێگەی ئاسۆی گرێبەستی کورتتر، نرخەکان یان زیادبوونی خواست لەسەر سەروەت و سامانی ڕاستەقینە. کاتێک لە لایەکی دیکەوە چاوەڕوانییەکان بەرەو ئەو تێڕوانینە دەگۆڕدرێن کە لەدەستدانی بەهای دراو پێکهاتەیی و گەڕانەوەی نییە، گۆڕانکارییەکی چۆنایەتی لە ڕێژیمدا ڕوودەدات. لەم قۆناغەدا گۆڕانکارییەکانی ڕەفتار لەناکاو دەبن، خواست لەسەر هەڵگرتنی پارە دەڕووخێت، خێرایی سووڕانەوەی پارە بە شێوەیەکی بەرچاو زیاد دەکات و پرۆسەی هەڵاوسان سیمایەکی خۆبەهێزکەر وەردەگرێت.

ئەم میکانیزمە ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە بۆچی هەڵاوسان دەتوانێت لە هەندێک حاڵەتدا بە شێوەیەکی نابەردەوام خێراتر بێت و لە ئاستە بەرزەکانی پێشترەوە بۆ ڕێژەی هەڵاوسانی پڕتاو بەرز لە ماوەی زۆر کورتدا "باز بدات". ئەزموونی مێژوویی لە ئاڵمانەوە لە ساڵی ١٩٢٣، هەروەها لە زیمبابوێ و ڤەنزوێلا، نیشان دەدات کە ئەوە خودی ڕێژەی هەڵاوسانی سەرەتایی نییە کە دەبێتە هۆی هەڵاوسانی زۆر، بەڵکوو داڕمانی متمانەیە بە بەهای داهاتووی دراوەکە. کاتێک ئەم ئاستەنگە دەروونی و دامەزراوەییە تێپەڕێندرا، ئامرازە ئاساییەکانی سەقامگیرکردن بە خێرایی کاریگەری خۆیان لەدەست دەدەن.

لەم پێوەندییەدا، زیادبوونی بە دۆلاریزەکردنی ئابووری ئێران وەک نیشانەیەکی هۆشداریی تایبەتی جیددی دەردەکەوێت. ئاماژە بەوە دەکات کە کێشەی هەڵاوسان چیتر ناتوانرێت وەک دیاردەیەکی تەنیا ئابووریی گەورە (Macroeconomic) تێبگەین، بەڵکوو گەشەی کردووە و بووەتە قەیرانێکی قووڵی دامەزراوەیی و دەروونی، کە تێیدا متمانە بە توانای دەوڵەت بۆ بەڕێوەبردن و بەرگریکردن لە "دراوی نیشتمانی" وردە وردە کەم بووەتەوە.

لێکچوون و جیاوازی نێوان ئێران و ئاڵمان:

شیکارییەکی بەراوردکاریی دۆخی ئابووری هاوچەرخی ئێران و ئاڵمان لە سەرەتای بیستەکانی سەدەی ڕابردوودا، سەرەڕای جیاوازییە دیارەکانی بەستێنی مێژوویی و سیستەمی سیاسی، چەندین لێکچوونی پێکهاتەیی بەرچاو ئاشکرا دەکات. لە هەردوو حاڵەتەکەدا کورتهێنانی درێژخایەنی بودجە بزوێنەرێکی ناوەندی ناسەقامگیری دراوییە. دەوڵەت بە شێوەیەکی سیستماتیکی خەرجییەکانی بە شێوەیەک نەختینەیی پارەدار کردووە کە لەگەڵ بەردەوامیی درێژخایەندا ناگونجێت، کە بە

کردەوە دەستێوەردانی دراوی دووبارەبوونەوەی بەدوای خۆیدا هێناوە بۆ داپۆشینی کورتهێنانەکان. ئەم داینامیکە وردە وردە بەهای ڕاستەقینەی دراوی تێکداوە و گوشارە بەردەوامەکانی هەڵاوسانی بەهێزتر کردووە.

یەکێکی دیکە لە بەشە هاوبەشەکان متمانەی دامەزراوەیی لاوازە. لە ئاڵمان سیستمی سیاسی بە پارچەپارچەبوون و ناسەقامگیری لە حکوومەتەکانی هاوپەیمانیدا تایبەتمەند بوو، ئەمەش ڕێگرییەکی زۆری لە جێبەجێکردنی ڕێوشوێنە باوەڕپێکراوەکانی سەقامگیری کرد. بەهەمان شێوە ئێرانی ئەمڕۆ بە بێمتمانەیی بەربڵاو بە دامەزراوە سەرەکییە ئابوورییەکان بەتایبەتی بانکی ناوەندی و سیاسەتی نەختینەیی دارایی تایبەتمەندە. لە هەردوو چوارچێوەدا ئەم لاوازییە دامەزراوەییە چاوەڕوانییەکانی هەڵاوسانی بەهێزتر کردووە و وردە وردە دابەزینی متمانە بە "دراوی نیشتمانی" خێراتر کردووە.

لە هەمان کاتدا جیاوازی گرینگ هەیە کە کاریگەری لەسەر داینامیکی و کاتی قەیرانەکە هەیە. ئێران ئابوورییەکی داخراوتری هەیە، کۆنترۆڵی سەرمایەی بەرفراوان و یەکگرتنی سنووردار لەگەڵ سیستەمی دارایی جیهانیدا هەیە. هەروەها کەرتی نافەرمی ڕۆڵێکی بەرچاوتر لە ئاڵمان دەگێڕێت، کە تا ڕادەیەک دەتوانێت شۆکی ئابووری هەڵبمژێت و دارمانی تەواوەتی دراو دوابخات. لە کۆتاییدا دەوڵەتی ئێران پلەیەکی بەرزتر لە کۆنترۆڵی سەرکوتگەرانە جێبەجێ دەکات، کە ڕێگە بە کۆنترۆڵی ئیداریی نرخەکان و سەرکوتکردنی کاتی سیگناڵەکانی بازاڕ دەدات.

بەڵام ئەم هۆکارانە تەنیا دەتوانن گەشەکردنی هەڵاوسانی زۆر دوابخەن نەک لەنێو ببەن. ئەزمونی مێژوویی دەریدەخات تەنانەت ئەو ڕێژیمە پاوانخوازانەی کە زۆرەملێ و ڕێکخستنی نرخەکان جێبەجێ دەکەن، تەنیا دەتوانن دارمانی دراو دوابخەن. کاتێک دارمانێک ڕوودەدات، تێچووی ئابووری و کۆمەڵایەتی بە شێوەیەکی بەرچاو بەرفراوانتر دەبێت، لەگەڵ پچڕانی ئابووری ڕاستەقینەی قووڵتر و دەرئەنجامە کۆمەڵایەتییە درێژخایەنەکان.

بۆچی هێشتا ئێران لە هەڵاوسانی پڕتاودا نییە؟

سەرەڕای ئەو نیشانە هۆشدارییە ڕوون و پەرەسەندووانەی کە تایبەتمەندی ئابووری ئێرانن، بەڵام هێشتا وڵاتەکە نەگەیشتووەتە دۆخێکی هەڵاوسانی پڕتاو. دەتوانرێت ئەمە بە ژمارەیەکی سنووردار لە هۆکارەکان ڕوون بکرێتەوە کە تا ئێستا وەک میکانیزمی سەقامگیرکردنی کاتی کارییان کردووە، هەرچەندە بەردەوامیی ئەوان زۆر نادیارە.

یەکەم؛ ڕێژەی هەڵاوسانی ئێستا، لە کاتێکدا هەم بەرزە و هەم بەردەوامە، لە سەدا ١٠ لە مانگێکدا تێپەڕ ناکات،

ئاستێکی کلاسیکە بۆ پێناسەکردنی هەڵاوسانی زۆر. هەڵاوسانی پڕتاو بە بەرزبوونەوەی نرخەکان بە شێوەیەکی زۆر خێرا و خۆبەهێزکەر دەناسرێتەوە، کە دینامیکی هەڵاوسان بە تێپەڕبوونی چەند هەفتەیەک یان چەند ڕۆژێک خێراتر دەبێت.

دووەم؛ دەوڵەت هێشتا پلەیەکی دیاریکراو لە کۆنترۆڵی ئیداری بەسەر ئابووریدا دەپارێزێت. لە ڕێگەی کۆنترۆڵکردنی نرخەکان، یارمەتییەکان، کۆنترۆڵکردنی سەرمایە و سنووردارکردنی بازرگانی ئاڵوگۆڕی دراوی بیانی، دەسەڵاتداران توانیویانە کاریگەرییە دەستبەجێیەکانی ناسەقامگیری دراو لەسەر ماڵ و کارگەکان کەم بکەنەوە. ئەم ڕێوشوێنانە دەتوانن بۆ ماوەیەکی کاتی تێپەڕبوونی هەڵاوسان کەم بکەنەوە و دارمانی تەواوەتی دراو دوابخەن، هەرچەندە شێواندنی تەرخانکردنی سەرچاوە و کەمیی و ناکارایی بازاڕیش بەدوای خۆیدا دەهێنێت.

سێیەم: دابڕانی ڕژێمی ئێران لە ڕەوتی دارایی نێودەوڵەتی، کە لە ئەنجامی سزای بەرفراوان و یەکگرتنی سنووردار بە بازاڕەکانی سەرمایەی جیهانییەوە سەرهەڵدەدات، یارمەتیدەرە بۆ کەمکردنەوەی هەندێک شۆکی هەڵاوسانی دەرەکی.

بەڵام ئەم هۆکارانە بنەمایەکی جێگیر بۆ بەردەوامیی ئابووری پێک ناهێنن، بەڵکوو وەک میکانیزمی پاراستنی کاتی کاردەکەن. دەتوانن بە خێرایی کاریگەری خۆیان لەدەست بدەن لە ئەگەری پەرەسەندنی نوێی ژیۆپۆلیتیکی، ململانێی سەربازی، یان تێکچوونی لەناکاوی پێگەی دارایی حکوومەت. کاتێک ئەم میکانیزمانەی پاراستن دەشکێن، دینامیکی هەڵاوسان مەترسی ئەوە هەیە لە وەرینی وردە وردە بگۆڕێت بۆ دارمانی کتوپڕ و خۆبەهێزکەر.

ڕێگای دەرچوون: سەقامگیری ئابووری وەک پرۆژەیەکی سیاسی:

ئەزموونە مێژووییەکانی قەیرانە سەختەکانی هەڵاوسان، وەک چاکبوونەوەی ئاڵمان لە هەڵاوسانی زۆر لە ساڵی ١٩٢٣ و حاڵەتەکانی دواتر لە ئەمریکای لاتین، ئەوە دەردەخەن کە گەڕاندنەوەی سەقامگیری دراوی و ئابووریی گەورە تەنانەت دوای دارمانی سیستماتیکی بەرفراوان ئەگەری هەیە. بەڵام ئەم نموونانە ئەوە دەردەخەن کە بە دەگمەن دەتوانرێت سەقامگیری تەنیا لە ڕێگەی ڕێوشوێنی کورتخایەن یان تەکنیکییەوە بەدەست بهێنرێت، بەڵکوو بوژانەوەی بەردەوام پێویستی بە پرۆژەیەکی سیاسی و دامەزراوەیی گشتگیر هەیە، کە تێیدا دامەزراندنی دامەزراوەی باوەڕپێکراو و سەربەخۆ، سیاسەتێکی دارایی دیسپلینکراو و دابەشکردنەوەی هەمەلایەنەی دەسەڵات و سەرچاوەکان یەکبخرێن بۆ دووبارە بنیاتنانەوەی متمانە بە دەوڵەت و هەم بە "دراوی نیشتمانی". بەم پێیە سەقامگیری سەرکەوتوو نەک تەنیا پێویستی بە چارەسەری تەکنیکی هەیە، بەڵکوو پێویستی بە پابەندبوونێکی سیاسی درێژخایەن هەیە کە بتوانێت دڵنیابێت لەوەی چاکسازییە ئابوورییەکان لە ڕووی دامەزراوەیی و کۆمەڵایەتییەوە لەنگەری گرتووە..

یەکەم و بنەڕەتیترین مەرج بریتییە لە دامەزراندنی دامەزراوەیەکی دراوی باوەڕپێکراو و سەربەخۆ. سەربەخۆیی کاریگەرانەی بانکی ناوەندی زۆر گرینگە بۆ شکاندنی ئەو پەیوەندییە زۆرجار وێرانکەرەی نێوان پێداویستییە داراییە کورتخایەنەکانی حکوومەت و سیاسەتی دراو. بەبێ چوارچێوەیەکی دامەزراوەیی لەو شێوەیە، مەرجەکانی چەسپاندنی چاوەڕوانییەکانی هەڵاوسان و گەڕاندنەوەی متمانە بە "دراوی نیشتمانی" کەمن. ئەزموون دەریدەخات کە تەنانەت چاکسازییە دراوییە گەورە مەبەستەکانیش مەترسی شکستهێنانیان لەسەرە ئەگەر لەلایەن بانکی ناوەندییەوە پشتگیری نەکرێن کە ئەرکێکی ڕوونی هەبێت بۆ یەکەمایەتیدان بە سەقامگیری نرخەکان بەسەر بەرژەوەندییە سیاسییە کورتخایەنەکاندا.

هاوتەریب لەگەڵ ئەوەشدا چاکسازییەکی بنەڕەتی لە دارایی گشتیدا پێویستە. ئەمەش نەک تەنیا کەمکردنەوەی خەرجییەکان، بەڵکوو داڕشتنەوەی بنکەی داهاتی حکوومەت و سنووردارکردنی خەرجییە ناشەفافەکان یان پاڵنەرەکانی ئایدیۆلۆژیش دەگرێتەوە.

تەنیا لە ڕێگەی پرۆژەیەکی سیاسی یەکگرتووەوە کە ئۆتۆنۆمی دامەزراوەیی و بەردەوامیی دارایی و پێکهاتەکانی دەسەڵاتی ناوەندی کۆبکاتەوە، ئابوورییەک دەتوانێت سەقامگیری بگەڕێنێتەوە دوای قەیرانێکی درێژخایەنی هەڵاوسان.

داڕمانی ئابووری وەک نیشانەی قەیرانی دامەزراوەیی و سیاسی:

دابەزینی نرخی تمەن بۆ ١٤٠ هەزار تمەن بۆ هەر دۆلارێک، ئیتر بابەتی هەڵاوسانی بازاڕ نییە؛ ئاماژەیەکی ڕوونە بۆ سیستەمێکی ئابووری کە لە قەیرانێکی قووڵدایە. لەم ئاستەدا، هێزی کڕینی ماڵەکان، پاشەکەوتکردن و چاوەڕوانییەکانی داهاتوو بە شێوەیەکی کاریگەر لەناوچوون و مافە کۆمەڵایەتییە سەرەتاییەکان - وەک خانەنشینی، چاودێری تەندروستی و ئاسایشی خۆراک - کورتکراونەتەوە بۆ خەونی نادیار. ئەم دیاردەیە ڕەنگدانەوەی ڕووداوێکی ئابووریی دابڕاو نییە، بەڵکوو کاریگەرییەکانی ساڵانێک لە بڕیارە سیاسەتییە ناکاریگەرەکانی سیستماتیک و گەندەڵی و لاوازی دامەزراوەیی نیشان دەدات.

ئەزموونی ئێران ئەوە دەردەخات کە حکوومەتێک کە نەتوانێت بەهای تمەنەکەی بپارێزێت و هەژاری ئاسایی بکاتەوە و پشت بە نکۆڵیکردن و زۆرەملێ و چارەسەری فریاگوزاری کاتی ببەستێت، هەم متمانەی گشتی و هەم سەقامگیری ئابووری تێکدەدات. ناکرێ دۆخەکە تەنیا وەک دەرئەنجامی هۆکارە دەرەکییەکان یان گوشارە نێودەوڵەتییەکان ڕوون بکرێتەوە؛ تا

ڕادەیەکی زۆر دەرئەنجامی کەموکوڕییە دامەزراوەییە ناوخۆییەکان، حوکمڕانی سیاسی کورتخایەن و خراپ بەکارهێنانی سەرچاوەکانە.

دارمانی ئابووری مەترسییەکی ئەبستراکت نییە بەڵکوو واقیعێکی کۆنکرێتییە، کە پێداویستییەکانی ڕۆژانە ، خۆراک، دەرمان و بارودۆخی ژیانی سەرەتایی، ناپایەدار دەبن. ئەم دینامیکییە هێما بۆ ئەوە دەکاتەوە کە ناسەقامگیری ئابووری ناتوانرێت لە شەرعیەتی سیاسی داببڕدرێت: کاتێک ئابووری دەڕووخێت، ڕاستەوخۆ متمانە و مانەوەی دەوڵەت دەخرێتە ژێر پرسیارەوە.

دەرەنجامەکە ئەوەیە کە قەیرانی ئابووری ئێران لە بنەڕەتدا قەیرانێکی سیاسی و دامەزراوەییە. گەڕاندنەوەی سەقامگیری تەنها پێویستی بە چارەسەری تەکنیکی نییە، بەڵکوو لە سەرووی هەمووشیانەوە ئیرادەیەکی سیاسیی گۆڕانکاریخوازانە بۆ جێبەجێکردنی چاکسازیی باوەڕپێکراو و دامەزراندنی دامەزراوەی سەربەخۆ و گەڕاندنەوەی متمانە بە دراوی نیشتمانی. بەبێ ئەم جۆرە ڕێوشوێنانە، مەترسییەکانی وەرینی وردە وردە دەگۆڕێت بۆ دارمانێکی ئابووری و کۆمەڵایەتی تەواو، کە دەرئەنجامەکانیش هەم دەستبەجێ و هەم درێژخایەن دەبن.

کەواتە پرسیاری ناوەندی ئەوە نییە کە ئایا ئێران چارەسەری ئابووریی هەیە یان نا؟ پرسیارەکە ئەوەیە کە ئایا سیستەمی

سیاسی ئامادەیە، یان تەنانەت توانای هەیە، بۆ جێبەجێکردنیان؟

دەرەنجام: دۆلارسازی وەک نیشاندەری قەیرانی ئابووری:

بە دۆلارکردنی ئابووری (Dollarization) نیشانەیەکی ڕوونی ناسەقامگیری قووڵی ئابووری و شکاندنی متمانەی دامەزراوەییە. کاتێک دراوی وڵاتێک ئەرکی خۆی وەک کۆگای بەها ئاڵوگۆڕ و یەکەیەکی حیساب لەدەست دەدات، پاڵنەرێکی سروشتی لە نێوان ماڵ و بازرگانی و دامەزراوەکاندا هەیە بۆ گەڕان بەدوای دراوی بەدیل و جێگیردا، زۆربەی کات دۆلاری ئەمریکی، بۆ پاراستنی هێزی کڕین و دەستەبەرکردنی پابەندبوونە درێژخایەنەکان. بەم پێیە ئەم دیاردەیە کاردانەوەیەکی بازاڕ نییە، بەڵکوو دەرئەنجامی ڕاستەوخۆی هەڵاوسانی بەرزی درێژخایەنە، دابەزینی بەهای دراو و سیاسەتی دراوی و دارایی ناکاریگەرە.

زۆرجار پرۆسەی بە دۆلارکردن سەرەتا لە ڕێگەی لەدەستدانی متمانە و خێراکردنی هەڵاوسانەوە، پاشان لە ڕێگەی دۆلارەوە

که دەبێتە ئاماژە بۆ بەهادان بە سەروەت و سامان و گرێبەستەکان، دواتر بە وردی بەکارهێنانی لە مامەڵەکانی ڕۆژانەدا و لە کۆتاییدا، لە هەندێک حاڵەتدا ، دانپێدانانی فەرمی بە دۆلار وەک پارەی یاسایی. هەر هەنگاوێک قەیرانی دامەزراوەیی و دەروونی قووڵتر دەکاتەوە بە زیاتر لەناوبردنی پەیوەندیدارێتی ''دراوی نیشتمانی" و لاوازکردنی دەسەڵاتی بانکی ناوەندی و کەمکردنەوەی کاریگەریی ڕێوشوێنە تەقلیدییەکانی سەقامگیری.

نموونە مێژوویی و هاوچەرخەکان، وەک ئاڵمان لە ساڵی ١٩٢٣، زیمبابۆی، ڤەنزوێلا و لوبنان، نیشان دەدەن کە زۆرجار بە دۆلارکردن وەک میکانیزمێکی خۆبەهێزکردن کاردەکات، کاتێک متمانە بە "دراوی نیشتمانی" دارمێت، داینامیکی هەڵاوسان خێراتر دەبێت و ئامرازە تەقلیدییەکانی سیاسەتی ئابووری بە خێرایی بێکاریگەر دەبن. لە هەمان کاتدا بە دۆلارکردن ڕەنگدانەوەی قەیرانێکی سیستماتیکی فراوانترە کە لە فاکتەرە دراوییەکان زیاتر درێژدەبێتەوە و ڕەهەندە سیاسی و دامەزراوەیی و کۆمەڵایەتییەکان لەخۆدەگرێت.

دەرەنجامەکە ئەوەیە کە بە دۆلارکردن تەنیا نیشاندەری گوشاری ئابووری نییە، بەڵکوو ئاماژەیە بۆ ئەوەی سەقامگیری درێژخایەن پێویستی بە چاکسازیی سیاسی و دامەزراوەیی هەمەلایەنە هەیە. بۆ گەڕانەوەی متمانە بە "دراوی نیشتمانی" و سەقامگیرکردنی ئابووری، پێویستە سیاسەتی باوەڕپێکراوی بانکی ناوەندی و سیاسەتی دارایی بەردەوام و تەرخانکردنی سەرچاوەی شەفاف تێکەڵ بکرێت. بەبێ ئەم جۆرە ڕێوشوێنانە، دۆلارسازی مەترسی ئەوە دەکات کە خۆی وەک تایبەتمەندییەکی هەمیشەیی ئابووری بەچەسپێنێت، ئەمەش وا دەکات گەڕانەوە بۆ دراوێکی نیشتمانی سەربەخۆ و کارا قورس بێت.

٩ی بەفرانباری ٢٧٢٥

نرخی ئازادی و خۆڕاگریی نەتەوەی کورد لە بەرامبەر دەوڵەتی ئێراندا

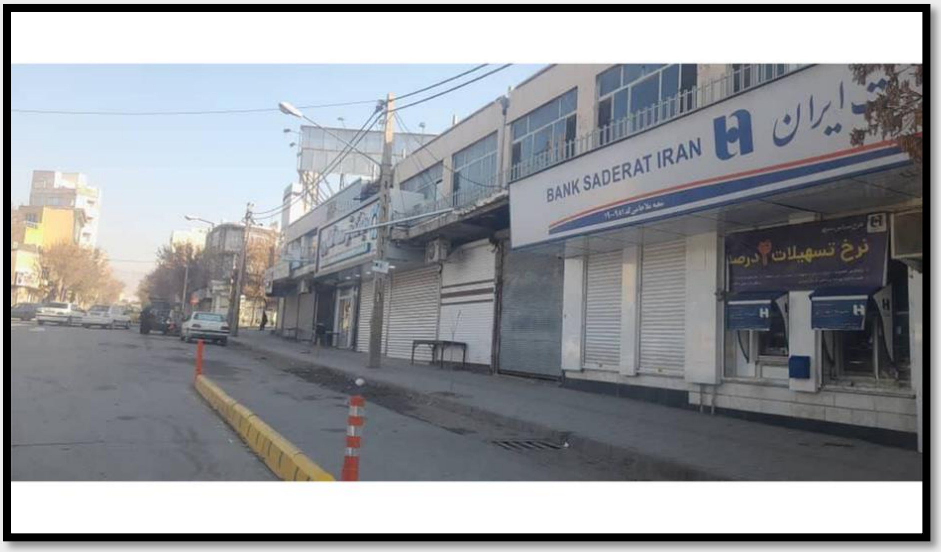

نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان نیشانی داوە کە ئازادی دیارییەک نییە لە سەرەوە ببەخشرێت، بەڵکوو دەستکەوتێکی سیاسییە کە لە ڕێگەی قوربانیدانی دەستەجەمعی، یادەوەریی مێژوویی و ڕوونیی فیکرییەوە بەرهەم دێت. بەم پێیە، کورد لە ڕۆژهەڵات هەرگیز گەلێک نەبووە چاوەڕێی ئازادی بکات، بەڵکوو نەتەوەیەک بووە کە ئازادیی خوڵقاندووە. مانگرتنی گشتی لە شارەکانی کوردستان، لاپەڕەیەکی نوێیە لە پرۆسەیەکی مێژوویی درێژخایەندا؛ پرۆسەیەک کە تێیدا گەلێک بە شێوەیەکی میتۆدی، ئەو دەوڵەتەی لەسەر بنەمای ئینکاری کورد بنیات نراوە، هەڵدەوەشێنێتەوە.

لە سیستەمێکی تاقانەخواز و پاوانخوازدا وەک کۆماری ئیسلامیی ئێران، مانگرتنی گشتی تەنیا کردارێکی ئابووری نییە، بەڵکوو هێرشێکی ڕاستەوخۆیە بۆ سەر شەرعییەتی دەوڵەت. ئەم مانگرتنە دەیسەلمێنێت کە نەزمی کۆمەڵایەتی بە ئامێری زۆرەملێی دەوڵەت ناپارێزرێت، بەڵکوو بەستراوەتەوە بە بەشداریی خۆبەخشانەی خەڵکەوە. کاتێک خەڵک ئەم بەشدارییە دەکشێننەوە، لاوازیی بنەڕەتیی دەوڵەت ئاشکرا دەبێت.

وەڵامەکانی ڕێژیم وەک: سنووردارکردنی ئینتەرنێت، بڵاوکردنەوەی هێزی ئەمنی بە جلی مەدەنییەوە، هەڕەشەکردن لە کاسبکاران و چاودێریی ئاسمانی، هەموویان نیشانەی ترسی دەوڵەتن لە خۆڕێکخستنەوەی بەکۆمەڵ لە ڕۆژهەڵاتی

کوردستاندا. مانگرتنی سەرکەوتووانەی کوردستان، وەڵامێکی بڕیاردەر بوو هەم بۆ خامەنەیی و هەم بۆ شازادە.

خەباتی ئەمڕۆی کوردستان ڕەگ و ڕیشەیەکی مێژوویی قووڵی هەیە؛ لە بەرخۆدانی چەکداریی سمکۆی شکاکەوە بەرامبەر بە سوپای شا، تێپەڕبوون بە وێستگەی چارەنووسسازی کۆماری کوردستان لە مەهاباد، تا دەگاتە ڕێبازی د. قاسملوو کە بە خوێنی خۆی بۆی نووسین: "من مردم، کورد نامرێ". ئەمە تەنیا خوازە (مێتافۆر) نەبوو، بەڵکوو دارشتنی یاسایەکی مێژوویی بوو.

ئەزموونی کورد بە ڕوونی نیشانی دەدات کە هاوکاری، بەڵێنی چاکسازی و هیوای گشتگیر لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئێراندا، هەمیشە شکستی هێناوە. ئەمەش نەک بەهۆی شکستە سیاسییە کاتییەکان، بەڵکوو بەهۆی سیمای پێکهاتەیی دەوڵەتەوەیە. دەوڵەت-نەتەوەی ئێران لە دەوری نۆرمێکی زمانەوانیی ڕەگەزپەرستانە، باڵادەستیی ئایینی و ئایدۆلۆژیایەکی یەکسانخواز (ئاسیمیلاسیۆن) بنیات نراوە کە تێیدا فرەچەشنی وەک هەڕەشە دەبینرێت.

لەم هاوکێشەیەدا، ڕۆژهەڵاتی کوردستان نەک وەک هەرێمێکی پەراوێزخراو، بەڵکوو وەک ناوکێکی سیاسی و ئەخلاقی دەردەکەوێت. لێرەدایە کە خەبات لە دژی کۆماری ئیسلامی بە بەردەوامترین، جەماوەریترین و یەکگرتووترین شێوە بوونی هەیە. ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە پێچەوانەی ناوچەکانی دیکەی ئێران، کولتوورێکی بەرخۆدانی وەها پەرە پێ داوە کە تێیدا کۆمەڵگەی مەدەنی ئەکتەری سەرەکیی گۆڕەپانەکەیە.

ئەم ئەزموونە ئاماژەیە بۆ مۆدێلێکی جێگرەوە (ئەڵتەرناتیڤ) بۆ داهاتوو؛ لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، هەموو هاووڵاتییەک وەک هەڵگری کەرامەتی نەتەوەیی سەیر دەکرێت. لێرەدا خەباتی کورد لە دژی کۆماری ئیسلامی، بەهۆی یەکگرتوویی و خۆڕاگرییەکەیەوە، پێگەیەکی ناوەندی لە نەزمی سیاسیی داهاتوودا دەگرێت.

ڕۆڵی ڕۆژهەڵات وەک ناوەرۆکێکی سیاسی و ئەخلاقی، ئاماژەیە بۆ ئایندەیەکی جیاواز کە تێیدا کۆمەڵگەی مەدەنی دەبێتە بڕبڕەی پشتی نەتەوە. ئەگەر بڕیار بێت داهاتووی ئێران بە کەرامەت و ئاشتییەوە دیاری بکرێت، دەبێت دان بە مافی ئەو گەلانەدا بنرێت کە دەوڵەت بە سیستماتیک پەراوێزی خستوون. کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، خەریکی نەخشاندنی سەردەمێکی نوێیە؛ لە ناو جەرگەی ئەم دارمانەی ئێستادا، چرپەی تێپەڕبوون دەبیسترێت و ئایندەی کوردستان هەر لە ئێستاوە شێوەی گرتووە.

٢٠ی بەفرانباری ٢٧٢٥

R2P وەک چوارچێوەیەکی یاسایی نێودەوڵەتی بۆ دۆخی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

لە دەیان ساڵی ڕابردوودا کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەژێر حاڵەتی بێیاسایی هەمیشەییدا ژیاوە. ستەمی سیاسی، هەڵاواردنی پێکهاتەیی، دەستبەسەرکردن و توندوتیژی بەرامبەر بە خەڵکی مەدەنی، بوونەتە تایبەتمەندییەکی ئاسایی ژیانی ڕۆژانە. سەرەڕای بەڵگەنامەیەکی بەرفراوان لەلایەن ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤەوە، زۆرجار وەڵامی نێودەوڵەتی پارچەپارچە بووە یان هەر ئامادە نەبووە. لەم پاشخانەدا پرسیارێک دێتە ئاراوە کە لە ڕاستیدا کام ئامرازی یاسایی نێودەوڵەتی لەبەردەستدایە بۆ شکاندنی بازنەی بێسزایی کۆماری ئیسلامی.

یەکێک لەو ئامرازانە بنەمای "بەرپرسیارێتیی پاراستن"ـە. (Responsibility to Protect, R2P) لە ساڵی ٢٠٠٥ لەلایەن کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە پەسەند کرا. R2P گۆڕانکارییەکی بنەڕەتییە لە یاسای نێودەوڵەتی و سیاسەتی نێودەوڵەتیدا. ئەم پرەنسیپە ئاڵنگاریی لێکدانەوەی نەریتیی سەروەریی دەوڵەت دەکات و لەبری ئەوە پەیوەندییەکی ڕوون لە نێوان سەروەری و بەرپرسیارێتیدا دادەمەزرێنێت.

بۆ کوردانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، R2P چوارچێوەیەکی یاسایی پێشکەش دەکات. ئەم بنەمایە وەک وەڵامێک بۆ شکستە نێودەوڵەتییەکان لە ڕێگریکردن لە جینۆساید و دڕندەیی بەکۆمەڵ، بەتایبەتی لە ڕواندا لە ساڵی ١٩٩٤ و

کۆمەڵکوژییەکانی بۆسنی لە ساڵانی نەوەدەکاندا، پەرەی پێدرا. لە هەردوو حاڵەتەکەدا، ئاماژەکانی ئاگادارکردنەوەی پێشوەختە، ڕاپۆرتکردنی بەرفراوان و ئامادەبوونی نێودەوڵەتی هەبوو، بەڵام ئیفلیجیی سیاسی دەرئەنجامی کارەساتباری لێکەوتەوە. ڕەخنە لە بێتوانایی نەتەوە یەکگرتووەکان لە کردەوەدا گەورە بوو و ڕەوایی سیستەمی نێودەوڵەتی خرایە ژێر پرسیارەوە.

لە وەڵامدا نەتەوە یەکگرتووەکان لە ساڵی ٢٠٠٠دا کۆمیسیۆنی نێودەوڵەتیی دەستێوەردان و سەروەریی دەوڵەتی(ICISS) ی دامەزراند. دەرەنجامە ناوەندییەکەی کۆمیسیۆنەکە ڕوون بوو: پێویستە سەرنج لە "مافی دەستێوەردان"ـەوە بگۆڕدرێت بۆ "بەرپرسیارێتیی دەوڵەتەکان" بۆ پاراستنی دانیشتووانەکانیان. ئەم بیرۆکەیە بنەمای پەسەندکردنی R2P بوو لە لوتکەی جیهانیی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ساڵی ٢٠٠٥، کە بنەماکە بە کۆی دەنگ لەلایەن وڵاتانی ئەندامەوە پەسەند کرا و لە بڕگەکانی ١٣٨-١٣٩ی بەڵگەنامەی دەرئەنجامەکاندا کۆ کرایەوە.(A/RES/60/1)

R2P گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی لە یاسای نێودەوڵەتیدا:

R2P نوێنەرایەتیی گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی دەکات. بە شێوەیەکی نەریتی، سەروەریی دەوڵەت وەک پارێزبەندییەک لە بەرامبەر دەستێوەردانی دەرەکی سەیر دەکرێت R2P. ئەم بنەمایە پێناسە دەکاتەوە و دەڵێت کە سەروەری، بەرپرسیارێتی بەرامبەر بە دانیشتووانی خۆیشی بەدوای خۆیدا دەهێنێت. کاتێک دەوڵەتێک ناتوانێت یان ئامادە نییە دانیشتووانی خۆی لە قورسترین تاوانە نێودەوڵەتییەکان (جینۆساید، تاوانەکانی دژ بە مرۆڤایەتی، تاوانەکانی جەنگ و پاکتاوی نەتەوەیی) بپارێزێت، ئیدیعای تایبەتیی خۆی بۆ دەستوەرنەدان لەدەست دەدات.

R2P لەسەر سێ پایەی بەهێزکەر وەستاوە کە پێکەوە پێکهاتەی یاسایی و سیاسی پێکدەهێنن.

پایەی یەکەم: بەرپرسیارێتیی سەرەکیی دەوڵەت:

پایەی یەکەم ئەوەیە کە هەموو دەوڵەتێک بەرپرسیارێتیی سەرەکیی هەیە بۆ پاراستنی هەموو تاکەکانی نێو خاکەکەی، بەبێ جیاوازی. ئەمەش پابەندبوون بە ڕێگریکردن و لێکۆڵینەوە و سزادانی تاوانە نێودەوڵەتییە گەورەکان دەگرێتەوە. بۆ ئێران ئەمە بەرپرسیارێتییەکی ڕوون بەرامبەر بە کوردانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەدوای خۆیدا دەهێنێت — بەرپرسیارێتییەک کە بەپێی بەڵگەنامەیەکی بەرفراوان بە شێوەیەکی سیستەماتیک پشتگوێ خراوە.

پایەی دووەم: ڕۆڵی پشتیوانیی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی:

پایەی دووەم جەخت لەسەر پابەندبوونی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دەکاتەوە بۆ هاوکاریکردنی دەوڵەتان لە جێبەجێکردنی بەرپرسیارێتیی خۆیان بۆ پاراستن. ئەمەش دەتوانرێت لە ڕێگەی پشتیوانیی دامەزراوەیی، بنیاتنانی توانا، چاودێریی نێودەوڵەتی و هاوکاریی تەکنیکی ئەنجام بدرێت. بە کردەوە ئەمە بەو مانایەیە کە ئۆرگانەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، ڕاپۆرتدەرانی تایبەت و میکانیزمە نێودەوڵەتییەکانی مافی مرۆڤ هەم ئەرک و هەم ڕەواییان هەیە بۆ لێکۆڵینەوە لە کردەوەکانی ئێران لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

پایەی سێیەم: کردەوەی بەکۆمەڵ لە ئەگەری شکستی ئاشکرادا:

پایەی سێیەم کاتێک دەست پێ دەکات کە دەوڵەتێک بە ئاشکرا شکست دەهێنێت لە جێبەجێکردنی بەرپرسیارێتیی خۆی لە پاراستندا. لەم جۆرە حاڵەتانەدا کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دەتوانێت هەنگاوی بەکۆمەڵ بگرێتە بەر، بەپێی میساقی نەتەوە یەکگرتووەکان. ئەم ڕێوشوێنانە لە فشاری دیپلۆماسی و سزای ئامانجدارەوە دەست پێ دەکات تا دەگاتە میکانیزمە نێودەوڵەتییەکانی لێکۆڵینەوە و لە کۆتاییدا ئەو ڕێوشوێنانەی کە ئەنجومەنی ئاسایش بڕیاری لەسەر داوە.

ڕۆژهەڵاتی کوردستان و:R2P

بۆ کوردی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، R2P چوارچێوەیەکی پەیوەندیدار و ڕەوایە. لە ڕێگەی پارێزەران، بەرگریکارانی مافی مرۆڤ و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنییەوە، دەتوانرێت لە ڕاپۆرتەکانی ئەنجومەنی مافی مرۆڤی نەتەوە یەکگرتووەکان و میکانیزمە نێودەوڵەتییەکانی دیکەدا داوای R2P بکرێت.

لە ڕوانگەی سیاسی و دیپلۆماسییەوە، دەتوانرێت R2P بۆ ڕەوایی‌دان بە داواکارییەکانی میکانیزمی لێکۆڵینەوەی نێودەوڵەتی، سزای ئامانجدار لە دژی کەسانی بەرپرسیار و زیادکردنی فشارە نێودەوڵەتییەکان بۆ سەر دەوڵەتی ئێران بەکار بهێنرێت. هەروەها R2P وەک زمانێکی هاوبەش کار دەکات کە ئاسانکاری دەکات بۆ هاودەنگی لە نێوان ئەکتەرە کوردەکان، ڕێکخراوە مەدەنییە نێودەوڵەتییەکان و ئەو دەوڵەتانەی کە مافەکانی مرۆڤ دەپارێزن. کاتێک پێشێلکارییەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەخرێنە چوارچێوەی لۆژیکی دامەزراوەیی سیستەمی نەتەوە یەکگرتووەکان، ئەگەری گرنگیدانی درێژخایەن و بەڵگەمەند و لێپرسینەوە وردەوردە زیاتر دەبێت.

سنووردارکردن و واقیعی سیاسی:

لە هەمان کاتدا پێویستە سنوورداربوونی R2P بناسرێت. پرەنسیپەکە یاسایەکی ئۆتۆماتیکی جێبەجێکراو نییە، بەڵکو جێبەجێکردنی تا ڕادەیەکی زۆر وابەستەی ئیرادەی سیاسییە، بەتایبەتی لە ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان کە زۆرجار دەسەڵاتی ڤیتۆ دەبێتە ڕێگر.

بەڵام ئەم سنووردارکردنانە بەو مانایە نییە کە R2P بەهای پراکتیکی نییە. بەپێچەوانەوە پێویستە ئەو پرەنسیپە وەک چوارچێوەیەکی یاسایی و سیاسیی درێژخایەن تێبگەین. لە ڕێگەی بەکارهێنانی بەردەوامەوە دەتوانێت یارمەتیدەر بێت لە بنیاتنانی ڕەوایی نێودەوڵەتی.

بۆ کوردانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، R2P ڕێگەیەک پێشکەش دەکات بۆ ئاشتکردنەوەی یاسا و سیاسەت، ئەزموون و نۆرمەکان، واقیعی نێوخۆیی و بەرپرسیارێتیی نێودەوڵەتی.

بە بانگەشەکردنی بەردەوام بۆ R2P، دەتوانرێت کار لەسەر پێناسەکردنەوەی ململانێکان بکرێت، لە بابەتێکی نێوخۆییەوە بۆ بابەتی یاسای نێودەوڵەتی و بەرپرسیارێتیی بەکۆمەڵ. لە جیهانێکدا کە زۆرجار بێدەنگی گەورەترین هاوپەیمانی ستەمکارییە، R2P زمانێک پێشکەش دەکات بۆ شکاندنی بێدەنگی و داوای بەرپرسیارێتی. چوارچێوەیەکی یاسایی و سیاسیی درێژخایەن پێکدەهێنێت کە وردەوردە دەتوانێت ڕەوایی، بەڵگەنامە و لێپرسینەوەی نێودەوڵەتی بنیات بنێت.

سەرچاوە سەرەتاییەکانی یاسا:

١- دەرئەنجامی لوتکەی جیهانیی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ساڵی ٢٠٠٥، کۆبوونەوەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان، دەرئەنجامی لوتکەی جیهانی ٢٠٠٥، A/RES/60/1، ١٦ی سێپتەمبەری ٢٠٠٥، بڕگەکانی ١٣٨-١٣٩.

٢٤ی بەفرانباری ٢٧٢٥

سەرچاوە
Serchawe

ڕۆژاوای کوردستان وەک ئاوێنەیەکی چارەنووسی کورد لە سیستەمی جیهانیدا

دەستەواژەی "پاڵەوانەکان لە مردندا، نامۆکان لە ژیاندا" تەنیا کارەساتی ڕۆژاوای کوردستان کورت ناکاتەوە، بەڵکوو تەواوی سەدەیەک ئەزموونی کورد لەنێو سیستەمی نێودەوڵەتیدا دەتەقێنێتەوە. نەخشێکی دووبارەبووەوە ئاشکرا دەکات کە تێیدا کورد لە ساتەوەختە ناوازەکانی شەڕدا وەک سەرچاوەیەکی سەربازی دەکرێتە ئامراز، بەڵام بە شێوەیەکی سیستماتیک پەراوێز دەخرێت و لە ئاساییبوونی ئاشتیدا دانپێدانانی سیاسیی لێ زەوت دەکرێت.

ڕۆژاوای کوردستانیش لەم مێژووە بەدەر نییە؛ بەڵکوو نوێترین پشتڕاستکردنەوەی ئەم دەستەواژەیە پێک دەهێنێت. کاتێک بەرەنگاربوونەوەی توندڕەویی توندوتیژ پێویستی بە هێزی زەمینیی نێوخۆیی هەبوو، کورد وەک ئەکتەرێکی حەتمی و بەرگریکارێکی قارەمانی ئاسایشی ناوچەیی و نێودەوڵەتی وێنا دەکرایەوە. کاتێک دواتر ڕۆژاوای کوردستان داوای گەرەنتیی سەرەتایی ئەمنی و دانپێدانانی سیاسی و مافی ژیانێکی دوور لە هەڕەشە وجودییەکانی دەکرد، جارێکی دیکە کورت کرانەوە بۆ کەسانی نامۆی سیاسی کە هیچ شوێنێکی شەرعییان لە نەزمی باودا نەبوو.

هەروەک قۆناغە مێژووییەکانی پێشوو، بەم شێوەیە هەمان بڕیاری پێکهاتەیی بەرهەم دەهێنرێتەوە؛ دڵسۆزیی کورد قبووڵ دەکرێت، بەڵام سەروەریی کورد ڕەت دەکرێتەوە. ئەم ئەزموونە دووبارەبووەوە لەخۆتێگەیشتنی دەستەجەمعیی کورددا چڕ

بووەتەوە، لە دروشمی ناسراوی: "هیچ دۆستێک جگە لە چیاکان"؛ ئەمە نەک وەک مێتافۆرێکی شیعری، بەڵکوو وەک دەرەنجامێکی عەقڵانیی سیستەمێکی نێودەوڵەتی کە بە هاودەنگیی هەڵبژێردراو و دەسەڵاتی ناهاوسەنگ تایبەتمەندە.

ئامرازسازی وەک دوکتورینی ژێئۆپۆلیتیکی

سیستەمی نێودەوڵەتی لە دەوری پلەبەندیی ژیانەکان پێک هاتووە؛ هەندێک ژیان بە شایستەی پاراستن و هەندێکی تریش بە قابیلی فەرامۆشکردن دادەنرێت. پێگەی کورد بە بەردەوامی لە پۆلی دووەمدا دانراوە؛ ئەوەندە شەرعییە کە لە خزمەتی شەڕدا قوربانی بدات، بەڵام هەرگیز ئەوەندە دانپێدانەنراوە کە بە مەرجی خۆی لە ئاشتیدا بژیت.

ئەم دینامیکە نموونەی ئەوەیە کە تیۆریی نێودەوڵەتیی ڕەخنەگرانە بە "شەرعییەتی هەڵبژێردراو" پێناسەی دەکات؛ دانپێدانان و مافەکان نەک لەسەر بنەمای نۆرمە گشتگیرەکان یان مافی مرۆڤ، بەڵکوو لەسەر بنەمای سوودی ئامرازی دەدرێن. کاتێک سوودمەندییەکە کۆتایی هات، هاودەنگیی نێودەوڵەتییش دەوەستێت.

یادگاریی مێژوویی و وانەی کوردی

دروشمی ناسراوی "هیچ دۆستێک جگە لە چیاکان" نابێت وەک زیادەڕۆییەکی شیعری، بەڵکوو دەبێت وەک عەقڵانییەتێکی مێژوویی تێی بگەین. هەموو نەوەیەکی کورد لە ڕێگەی چەندین شێوەی شکستی سیاسی و سەربازییەوە هەمان وانەی بنەڕەتی فێر بووە: گەرەنتیی نێودەوڵەتی کاتییە، پرەنسیپە ئەخلاقییەکان مەرجدارن و بەڵێنە دیپلۆماسییەکان مەرجدار نووسراون. لە بەرامبەردا چیاکان هێمای خۆڕاگری و بەردەوامیین؛ لێرەدا بوونی کورد ملکەچی دانوستان و ڕەوایی دەرەکی نییە. چیاکان خیانەت ناکەن؛ دڵسۆزییان بێوەستانە و ناسنامەیان نەگۆڕە.

ئابووریی ئەخلاقیی جیهان

دڕندەترین شت لەم سیستەمەدا خودی توندوتیژی نییە، بەڵکوو شێوازی بەکارهێنانی مەرگی کوردە وەک دراوێکی ئەخلاقی. کاتێک کورد بۆ "سەقامگیری"، "شەڕی دژی تیرۆر"، یان "ئاسایشی ناوچەیی" دەمرێت، مانشێت و میداڵ و دانپێدانانی کاتی وەردەگرێت. کاتێک داوای ژیان و داهاتوو و کەرامەت دەکەن، بە بێدەنگی پێشوازییان لێ دەکرێت. ئەمەش ناهاوسەنگییەکی قووڵی ئەخلاقی ئاشکرا دەکات: جیهان خەمیان بۆ دەخوات، بەڵام پشتیوانییان ناکات؛ چونکە خەم خواردن هەرزانترە لە بەرپرسیاریتی.

ڕۆژاوای کوردستان تەنیا شوێنێک نییە، ئاوێنەیەکە کە دووڕوویی سیاسیی جیهان لە فۆرمێکی چڕدا نیشان دەدات. ئەوەمان بیر دەخاتەوە کە کورد بەدەست نەبوونی ئازایەتی یان ڕێکخستنەوە ناناڵێنێت، بەڵکوو بەدەست سیستەمێکی نێودەوڵەتییەوە دەناڵێنێت کە ئامادە نییە دان بە مافی بوونی کورددا بنێت بەو مەرجانەی بۆ گەلانی دیکە ڕەوایە.

لە کۆتاییدا، مێژوو وانەیەکی سەرەکیمان فێردەکات: کەرامەت هەرگیز بە دیاری نادرێت، بەڵکوو بەرگریی لێ دەکرێت.

٨ی ڕێبەندانی ٢٧٢٥

کێ مافی ئەوەی هەیە پێناسەی "ئێمە" بکات؟

نووسینی ئەحمەد باتێبی سەبارەت بە هێما نەتەوەییەکان (ئاڵا، سروود، ئەفسانەی مێژوویی هاوبەش) بانگەشەی ئەوە دەکات کە ڕووبەڕووبوونەوەیەکی فەلسەفی و یاساییە لەگەڵ ئەوەی کە ناوی دەنێت "گوتاری جوداخوازی" لە ئێراندا. بەڵام لە پراکتیکدا نووسینی دەڤەکە پرسە ئاڵۆزەکانی ناسنامە و دەسەڵات و مافەکان بۆ لێکدانەوەیەکی ناوەندگەرایی نەتەوەیی کورت دەکاتەوە، کە هەر پرسیارێک لە هێماکانی دەوڵەت هاوتا دەکرێت لەگەڵ هەڕەشە بۆ سەر یەکپارچەیی خاکی ئێران. نووسینی ئەحمەد باتێبی بەدەست چەندین هەڵەی یاسایی و کۆمەڵناسی و فەلسەفیی جدییەوە دەناڵێنێت کە لە پراکتیکدا هاوکاتە لەگەڵ زمانی دەوڵەتی سەرکوتکەر، تەنانەت کاتێک بە جلوبەرگی ئۆپۆزسیۆنیشەوە پێشکەش دەکرێن.

هێما نەتەوەییەکان وەک زمانی دەسەڵات

ئەحمەد باتێبی لە تێبینییەکی بنەڕەتیدا ڕاست دەکات؛ هێما نەتەوەییەکان "ئێمە"یەکی سیاسی دروست دەکەن. بەڵام ئەم "ئێمە"یە هەرگیز بێتاوان و گشتگیر نییە. هێما نیشتمانییەکان وەک فیلتێری دامەزراوەیی کار دەکەن، ئەوان دیاری دەکەن کە کام ئەزموون، زمان و مێژوو وەک نەتەوەیی ئەژمار دەکرێن و کامیان دابەزیوە بۆ پەراوێز.

کاتێک هێما فەرمییەکانی ئێران:

لەسەر بنەمای تاکزمانی (فارسی) دامەزراون، ئەزموونی کوردی، بەلووچی، عەرەبی و تورکمان نەبینراو بکەن و لە ڕووی مێژووییەوە پەیوەستن بە ئاسمیلەکردنی زۆرەملێ و حوکمڕانیی ئەمنییەوە، پاشان واز لە هێمای کۆمەڵایەتی دێنن. ئەوان دەبنە هێمای هێژموون، واتە هێمای ناوەندێک کە داوای دڵسۆزی دەکات بەبێ یەکسانی. بۆیە بەرەنگاربوونەوەی ئەم جۆرە هێمایانە هێرش نییە بۆ سەر یەکیەتیی نەتەوەیی، بەڵکوو نیشانەی وەدەرنانییە. کاتێک ئەو هێمایانەی کە بانگەشەی نوێنەرایەتیکردنی تەواوی نەتەوە دەکەن، بە شێوەیەکی سیستماتیکی بەشێکی گەورەی یادەوەری و ناسنامەی بەکۆمەڵی دانیشتووان بەدەر دەکەن، ئەوا ئەرکی یەکخستنی کۆمەڵایەتیی خۆیان لەدەست دەدەن. بەڵکوو دەبنە هێمای هێژموون، دەربڕینی ناوەندێک کە داوای دڵسۆزی دەکات بەبێ ئەوەی دانپێدانانی یەکسان پێشکەش بکات.

لە ڕەخنەی ڕەمزییەوە بۆ جیابوونەوەی گوماناوی:

تێزی سەرەکیی ئەحمەد باتێبی ئەوەیە کە جیاییخوازان سەرەتا هێرش دەکەنە سەر هێماکان، پاشان مێژوو، پاشان هاوولاتیبوون، و دواجاریش خودی دەوڵەت. ئەمە هەڵەیەکی کلاسیکییە، ئەحمەد باتێبی وا گریمانە دەکات کە هەموو جۆرەکانی ڕەخنەی ڕەمزی بەپێویست دەگەنە جیابوونەوە. بەم پێیە پرسیارە چارەنووسسازەکە ئەوە نییە کە ئایا هێما نەتەوەییەکان دەبێ هەبن یان نا، بەڵکوو کێ دەسەلاتی پێناسەکردنی هەیە، و لە چ بارودۆخێکدا. دەوڵەتێک کە داوای دڵسۆزیی ڕەمزی بکات بەبێ ئەوەی دان بە فرەچەشنیی نێوخۆیی خۆیدا بنێت، یەکڕیزی بەرهەم ناهێنێت، بەڵکوو بەرخۆدانی بێدەنگ بەرهەم دەهێنێت. یەکگرتوویی ڕاستەقینەی نەتەوەیی ناتوانرێت لە ڕێگەی ئینکارەوە بنیات بنرێت، بەڵکوو تەنیا لە ڕێگەی دانپێدانانی دامەزراوەیی بەو نەتەوە و زمان و مێژووانەی کە لە ئێستاوە دەوڵەت پێک دەهێنن.

«نەتەوە» هاوواتای «دەوڵەتی نەتەوە» نییە.

یەکێک لە هەڵە بنەڕەتییەکانی ئەحمەد باتێبی ئەوەیە کە ئەو نەتەوە بە تەنیا لە ڕێگەی مۆدێلی یەک دەوڵەت – یەک نەتەوە – یەک ئاڵا پێناسە دەکات. ئەم مۆدێلە لە ڕووی مێژووییەوە لە ڕووی تیۆرییەوە بەسەرچووە. ئەم مۆدێلە کە لە ئورووپادا لە ماوەی پرۆژەی دەوڵەتی نەتەوەیی سەدەی نۆزدەهەمدا سەری هەڵدا، ئەمڕۆ بە ئایدیاڵێکی گشتگیر نازانرێت، بەڵکوو وەک یەکێک لە چەند فۆرمێکی ئەگەریی ڕێکخستنی دەوڵەت دادەنرێت. زانستی سیاسیی مۆدێرن لەبری ئەوە دان بە بوونی ژمارەیەکی زۆر لە دەوڵەتە فرەنەتەوەییەکاندا دەنێت، کە چەند نەتەوەیەک لە چوارچێوەیەکی سیاسیی هاوبەشدا

پێکەوە دەژین بەبێ ئەوەی یەکپارچەیی خاکی دەوڵەت بخرێتە ژێر پرسیارەوە. نموونە لەوانە کانادا (لەگەڵ کێبێک)، بریتانیا (لەگەڵ ئیسکاتلەند و وێلز)، سویس و ئیسپانیا (لەگەڵ کاتالۆنیا و ناوچەی باسک).

کەیسێکی فێرکاریی تایبەت کانادایە، کە لە ساڵی ٢٠٠٦دا پارلەمان بە فەرمی کێبێکی وەک "نەتەوەیەک لەنێو کانادایەکی یەکگرتوودا" ناساند. ئەم دانپێدانانە نەبووە هۆی هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەت. بەپێچەوانەوە یارمەتیدەر بوو بۆ کەمکردنەوەی ئاستی ململانێ و پتەوکردنی سەقامگیریی سیاسی. ئەزموونەکە تێڕوانینێکی ناوەندی دەخاتە ڕوو؛ ئەوەی کورد، بەلووچی یان ئازەری خاوەنی هەموو ئەو پێوەرە کۆمەڵناسییانەن کە وەک نەتەوە پێناسە بکرێن (زمانێکی هاوبەش، مێژوو، خاک و پەیوەندیی کولتووری)، ڕاستییەکی ئەزموونییە نەک داهێنانێکی ئایدیۆلۆژی. تەنیا بەو مانایەیە کە دەوڵەت فرەیی دیفاکتۆی خۆی قبووڵ دەکات.

ماناسازی وەک ئامرازێکی دەسەڵات: "ناسیۆنالیزم" و گومان

ئەحمەد باتێبی باس لەوە دەکات کە ڕەخنەگرانی نەیارەکانی دەستکاریی پێناسە چەمکییەکان دەکەن، بەتایبەتی کاتێک دەستەواژەی "ناسیۆنالیزمی ئێرانی" بەکاردەهێنن. بەڵام لە پراکتیکدا ئەوە دەوڵەتە – و ئەو گوتارانەی بەرگری لە ناوەندگەرایییەکەی دەکەن – کە بە شێوەیەکی سیستماتیکی ماناسازی وەک ئامرازێکی دەسەڵات بەکاردەهێنن. کاتێک ئازەرییەکان لە کۆماری ئازەربایجان بە نەتەوە ناودەبرێن، بەڵام ئازەرییەکان لە ئێراندا کورت دەکرێنەوە بۆ کەمینەیەکی کولتووریی بێ پێگەی نەتەوەیی، ئەوە ئاشکرا دەبێت کە چەمکی "نەتەوە" وەک پۆلێنێکی کۆمەڵناسیی بێلایەن کار ناکات؛ زیاتر وەک ئیمتیازێکی سیاسی کار دەکات، کە بەپێی پێویستیی سیاسەتی دەسەڵات لەلایەن ناوەندی دەوڵەتەوە دەدرێت یان دەکێشرێتەوە. بۆیە ململانێی چارەنووسساز لە ئێراندا لەسەر ئەوە نییە کە ئایا نەتەوەکان لەناو دەوڵەتدا بوونیان هەیە یان نا، بەڵکوو لەسەر ئەوەیە کێ مافی ئەوەی هەیە ناویان بهێنێت.

یاسای نێودەوڵەتی، دانپێدانانی ڕەمزی و مەرجەکانی یەکێتیی ڕاستەقینە

ئەو چوارچێوە یاساییەی کە ئەحمەد باتێبی بە دروستی بانگەشە بۆ بڕیارنامەی ٢٦٢٥ی نەتەوە یەکگرتووەکان و بڕگەی پاراستنی یەکپارچەیی خاک دەکات. بەڵام مەرجە چارەنووسسازەکەی لادەبات. بڕگەی پاراستنی بڕیارنامەکە بۆ یەکپارچەیی خاک ڕەها نییە. بەڕوونی مەرجی ئەوەی هەیە کە دەوڵەتی پرسیارکراو نوێنەرایەتیی تەواوی دانیشتووانەکەی بکات بەبێ جیاوازی. ئەم مەرجە جەوهەری هاوسەنگیی یاسای نێودەوڵەتییە لەنێوان سەروەری و چارەنووس. کاتێک دەوڵەتێک بە شێوەیەکی سیستماتیکی پەروەردە بە زمانی دایکی قەدەغە دەکات و دەسەڵاتی سیاسی لە ناوەندێکی قەومی و زمانەوانیدا

چڕ دەکاتەوە و لە ڕێگەی لۆژیکی ئەمنی و هەڵاواردنی ئابووریی ستراکتۆرییەوە ناوچە پەراوێزییەکانی خۆی بەڕێوە دەبات، ئەوا لە جێبەجێکردنی ئەم پێوەرە بنەڕەتییەی نوێنەرایەتی شکست دەهێنێت.

لەم ڕۆشناییەدا، پارادۆکسی ناوەندیی ئارگیومێنتەکەی ئەحمەد باتێبی سەبارەت بە هێما نەتەوەییەکانیش سەرهەڵدەدات. ناتوانرێت هێماکان بسەپێنرێن بۆ بەرهەمهێنانی دڵسۆزی. ئاڵایەک کە بۆ بەشێکی زۆری دانیشتووان پەیوەست بێت بە سڕینەوەی کولتووری، توندوتیژیی سەربازی، یان زەلیلکردنی مێژوویی، ناتوانێت ببێتە بنەمایەک بۆ "ئێمە". هەوڵەکان بۆ سەپاندنی ئەو جۆرە یەکگرتووییە ڕەمزییە یەکگرتوویی دروست ناکەن- جەمسەرگیری بەرهەم دەهێنن. کەواتە قبووڵکردنی سیمبولە ناوچەیی و نەتەوەییەکان لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی هاوبەشدا، لەنگەرگیراو لە دامەزراوە دیموکراسییەکان و مافی یەکساندا، دەربڕینی جوداخوازی نییە؛ دەربڕینی فرەییە کە سەرانسەری هێڵەکانی ناسنامەدا چالاک دەکات.

به کورتی: شیکارییەکانی ئەحمەد باتێبی پرسەکانی چارەنووسی خۆنووسین و دانپێدانانی ڕەمزی و هەمەجۆریی نیشتمانی کورت دەکاتەوە بۆ کێشەیەکی سیاسەتی ئەمنی. لەبری فەلسەفە یان بێلایەنیی یاسایی، ئیدئۆلۆژیکی ناوەندگەرایی بەرهەم دەهێنێتەوە، کە خۆی لە بەرگی بەرگریکردن لە یاسای نێودەوڵەتیدا پۆشیوە. ئێرانێکی یەکگرتووی ڕاستەقینە لەسەر یەکسانکردنی زمانەوانی، ناچارکردنی ڕەمزی، یان تاوانبارکردنی داواکاریی مافە ڕەواکان ناتوانرێت بنیات بنرێت. یەکێتیی بەردەوام پێشگریمانە دەکات کە دانپێدانانی خۆبەخشانە، یەکسانیی ماددی و سەربەخۆیی دامەزراوەیی هەبێت. ئەگەر ئێران بیەوێت یەکپارچەیی خاکی خۆی بپارێزێت، سەرەتا دەبێت ڕاستییەکی بنەڕەتی قبووڵ بکات: یەکگرتوویی لە ڕێگەی ئەو هێمایانەی کە هاوبەش نین، ناسەپێنرێت، دەبێت بە دانپێدانان و یەکسانی و فرەیی بنیات بنرێت.

٢١ی ڕێبەندانی ٢٧٢٥

ڕۆژهەڵاتی کوردستان و نەزمی هەرێمی؛ گواستنەوە لە ڕەواییەوە بۆ توانای ڕێکخراوەیی

ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە خاڵی وەرچەرخاندایە کە ئیتر ستراتیژە کۆنەکان سوودیان نەماوە و پارچە پارچەبوون بووەتە بارگرانییەکی پێکهاتەیی. لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا کە بە سەروەریی ڕەهای دەوڵەت و دوکتۆرینی ئەمنیەتی و "لێبوردەیی سفر" بەرامبەر پرسی خاک دەناسرێتەوە، بزووتنەوەی کورد لەبەردەم پرسیارێکی سەرەکیدایە، چۆن نەتەوەیەکی بێدەوڵەت دەتوانێت ڕەوایی ئەخلاقی بگۆڕێت بۆ توانای سیاسیی ڕاستەقینە؟

ماوەیەکی زۆرە ڕۆژهەڵاتی کوردستان چەندین ڕێگەی جیاوازی وەک خەباتی چەکداری، بەشداریی سیاسی، چالاکیی فەرهەنگی و ڕێکخستنی کۆمەڵگەی مەدەنی بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی بەکار هێناوە. هەریەکێک لەم ستراتیژیانە کاریگەریی خۆیان هەبووە، بەڵام نەبوونی هەماهەنگیی پێویست کاریگەرییەکانیانی سنووردار کردووە. بۆیە لە سایەی هاوکێشە ژیوپۆلەتیکییەکانی ئەمڕۆدا، داڕشتنی ستراتیژی چیتر تەنیا بژاردەیەکی ئایدیۆلۆژی نییە، بەڵکوو وەک پێویستییەکی وجوودی دەردەکەوێت.

تێچووی پارچەپارچەبوون:

لە ڕووی مێژووییەوە، دووبەرەکیی نێوان حیزبەکان و ئاراستە ئایدیۆلۆژییەکان، پێگەی دانوستانکاری کوردیان لاواز کردووە.

زۆرجار کێبڕکێی نێوخۆیی ئامانجە هاوبەشەکانی تێپەڕاندووە. ئەمەش بەستێنێکی دروست کردووە کە ئەکتەرە دەرەکییەکان توانیویانە دژایەتییە نێوخۆییەکان بقۆزنەوە و هەماهەنگیی نێوخۆیی کورد دوابخەن و بەو هۆیەوە دۆخی ئێستا بپارێزن.

پارچەپارچەبوون زیاتر لە ناتەبایی ڕێکخراوەیی، دەبێتە هۆی ناتەبایی ستراتیژی. بەبێ گوتاری هاوبەش، پەیامەکە بە نارۆونی دەمێنێتەوە، هاوپەیمانییەکان نادیار و پارچەپارچەبوون دێتە ئارا. لە ناوچەیەکدا کە ئەکتەرە دەوڵەتییەکان بە ناوەندگەراییەکی ڕەها و دیسپلینێکی ئەمنیی توندو تۆڵەوە مامەڵە دەکەن، ئەم ناهەماهەنگییە تێچووی زۆری لێ دەکەوێتەوە.

هاوئاهەنگیی چەک و قەڵەم دوو ڕەهەندی بەرگری:

بەهێزبوونی پێشمەرگە و هێزە تێکۆشەرەکانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، نابێت تەنیا لە فراونبوونی هێزی چەکداردا کورت بکرێتەوە، بەڵکوو پێویستە وەک تواناسازییەکی گشتگیر تێبگەین کە ئاسایش، سیاسەت و بەرهەمهێنانی فیکر لەخۆ دەگرێت. ئەزموونی بزووتنەوە ڕزگاریخوازییەکانی جیهان سەلماندوویەتی کە ئامادەیی چەکداری بەبێ دیدگای سیاسی، مەترسیی گۆشەگیریی لێ دەکەوێتەوە، هەروەک چۆن کۆکردنەوەی فیکری بەبێ پاراستنی ئەمنیەتیی پێشمەرگە، بزووتنەوەکە ڕووبەڕووی مەترسیی سەرکوتکردن دەکاتەوە.

بۆیە "چەک و قەڵەم" فۆرمولاسیۆنێکی ڕیتۆریک (زمانەوانی) نییە، بەڵکوو کۆکردنەوەیەکی ستراتیژییە. ڕەهەندی چەکداری ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە کۆنترۆڵی خاک و بەرگریکردن لە خۆ ناتوانرێت پشتگوێ بخرێت. ڕەهەندی فیکری - ئەکادیمیستەکان، ڕۆژنامەنووسان، ڕۆشنبیران و تۆڕە دیپلۆماسییەکان، ئەو ڕەواییە نۆرماتیڤ و نێونەتەوەییە دروست دەکات کە پێویستە بۆ قبووڵکردنی درێژخایەن.

ئەم هەماهەنگییە پێویستی بە دیسپلین و شەفافیەتی نێوخۆیی و پیشەییکردنی دامەزراوەیی هەیە. تۆڕە نافەرمییەکان دەبێ بگۆڕدرێن بۆ پێکهاتەیەک کە ئەرکی ڕوون و دابەشکردنی بەرپرسیاریتی و پلاندانانی ستراتیژییان هەبێت.

شاخ و شار:

وێنەی باوی بەرخۆدانی کورد، هەمیشە بە "شاخ"ەوە بەستراوەتەوە وەک هێمایەکی ڕەسەنی ئۆتۆنۆمی و خۆڕاگری. بەڵام دینامیکی سیاسیی سەردەم، تا ڕادەیەکی زۆر بەرەو ژینگەی شارستانی (مەدەنی) هەنگاوی ناوە. ئەمڕۆ زانکۆکان، کۆمەڵگەی

مەدەنی، سەکۆ دیجیتاڵییەکان و تۆڕە ڕەوەندەکان (دیاسپۆرا)، بوونەتە گۆڕەپانە نوێیەکانی خەبات؛ ئەو شوێنانەی کە تێیاندا ناسنامەی نەتەوەیی و داواکارییە سیاسییەکان بە زمانێکی جیهانی و مۆدێرن دادەڕێژرێنەوە.

بۆیە پێویستە ستراتیژییەکی بەردەوام و گشتگیر، ئەم دوو کایەیە (شاخ و شار) پێکەوە گرێ بدات. چالاکییە مەدەنییەکانی شار، بەبێ هەبوونی پاراستنی پێشمەرگانە، هەمیشە لەژێر هەڕەشەی پەراوێزخستن و سەرکوتکردنی خێرادان. تەنیا لە ڕێگەی ئاوێتەکردنی ستراتیژیی ئەم دوو فەزایەوەیە، دەتوانرێت ئیکۆسیستەمێکی سیاسیی یەکگرتوو بێتە کایەوە؛ سیستمێک کە تیایدا خەباتی مەدەنی و هێزی پێشمەرگە، وەک دوو جەمسەری تەواکەر، بەرگری لە بوونی نەتەوەیی و دەستکەوتە سیاسییەکان بکەن.

ڕوونیی ئایدیۆلۆژی و خۆپێناسەکردنی سیاسی:

یەکێک لە ئاڵنگارییە هەرە گەورەکان بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان تەنیا سەرکوتی دەرەکی نییە، بەڵکوو ناڕوونیی نێوخۆییە سەبارەت بە ئامانجەکە. ئایا ئامانج فیدراڵیزم، ئۆتۆنۆمی، خۆبەڕێوەبردنی کولتووری یان سەربەخۆیی تەواوە؟ ڕەنگە ناڕوونی لە کورتخایەندا بە شێوەیەکی تاکتیکی کار بکات، بەڵام لە درێژخایەندا متمانەی کۆکردنەوەکە تێک دەدات.

بزووتنەوەیەک کە بە ڕوونی پێناسەی پرۆژە سیاسییەکەی نەکات، مەترسیی ئەوەی هەیە کە لە دۆخی کاردانەوەییدا بمێنێتەوە. خۆپێناسەکردن سەرچاوەی دەسەڵاتە. خستنە ڕووی دیدێکی یەکگرتوو، یاسایی، ئابووری و دامەزراوەیی، ڕێگایەکە بۆ گۆڕینی باسەکە لە نیگەرانییە ئەمنیەتییەکانەوە بۆ مۆدێلێکی سیاسی بۆ داهاتوو.

هاوسەنگیی هێزی ناوچەیی و ڕیالیزمی ژیۆستراتیژی:

ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ژینگەیەکدا کار دەکات کە ئێران، تورکیە، عێراق و سووریە - سەرەڕای ڕکابەریی یەکتر، بەرژەوەندییەکی ستراتیژیی هاوبەشیان هەیە لە ڕێگریکردن لە پێشینەیەک بۆ چارەنووسی کورد. ئەمەش کۆدەنگییەکی ناوچەیی ناڕاستەوخۆ لە دەوری پاراستنی دۆخی هەیی دروست دەکات.

پشتگوێخستنی ئەم واقیعە، بزووتنەوەکە تووشی جۆرێک لە "ڕۆمانتیزمی سیاسی" دەکات کە تێیدا تەنیا پەنا بۆ حەقانییەتی مێژوویی دەبرێت و کایە ژیوستراتیژییەکان فەرامۆش دەکرێن. بۆیە هەماهەنگیی ستراتیژی دەبێت ئارگومێنتی نۆرماتیڤ لەگەڵ شیکاریی ژیۆستراتیژی تێکەڵ بکات. پشتیوانیی نێونەتەوەیی بە دەگمەن تەنیا لە هاوسۆزیی ئەخلاقییەوە

سەر هەڵدەدات؛ پێویستی بەوەیە ئەکتەرە کوردەکان بتوانن خۆیان وەک هاوبەشی سەقامگیرکەر و پێشبینیکراو نیشان بدەن.

خۆڕاگریی نیشتمانی وەک دوکتۆرینێکی سیاسی:

خۆڕاگری تەنیا پێوەندیی بە بەرگریی چەکداریی پێشمەرگەوە نییە، بەڵکوو پێوەندیی بە بەهێزیی دامەزراوەیی و مانەوەی ئابووری و بەردەوامیی کولتوورییەوە هەیە. کۆمەڵگەیەک کە سەرەڕای سەرکوتکردن بتوانێت زمان و پەروەردە و بەها کولتوورییەکانی خۆی بپارێزێت، خۆڕاگریی ستراتیژی نیشان دەدات.

بۆیە بەرگری لە خاک و زمان و ناسنامە تەنیا ڕەمزی نییە؛ بابەتی ئاسایشی بەکۆمەڵە. کاتێک زمان پەراوێز دەخرێت و مێژوو نکۆڵی لێ دەکرێت، یەکگرتوویی سیاسییش لاواز دەبێت. یەکێتیی ستراتیژی و دیسپلینی ڕێکخراوەیی لەم چوارچێوەیەدا بەهێزترین شێوەی بەرخۆدانن لە پێوەندییەکی ناهاوسەنگی دەسەڵاتدا. بزووتنەوەیەکی پارچەپارچە ناهاوسەنگیی پێکهاتەیی بەهێزتر دەکات؛ بزووتنەوەیەکی هەماهەنگ دەتوانێت لانیکەم لە پێگەیەکی یەکگرتووییەوە دانوستان بکات.

ڕۆڵی ڕەوەندی کورد:

ڕەوەندی کوردی سەرچاوەیەکی بەرچاو پێک دەهێنێت؛ لە ڕووی ئابووری، ئەکادیمی و دیپلۆماسییەوە. لە ڕێگەی تۆڕە نێونەتەوەییەکانەوە دەتوانێت کاریگەری لەسەر بیروڕای گشتی و میدیا و دامەزراوە سیاسییەکانی دەوڵەتە دیموکراتییەکان هەبێت. بەڵام لێرەشدا هەماهەنگی پێویستە. پەیامە پارچەپارچەکراوەکان کاریگەرییەکانیان کەم دەکەنەوە.

پیشەییکردنی لۆبیکردن و لێکۆڵینەوە و پەرەپێدانی سیاسەت زۆر گرنگە. پرۆژەیەکی سیاسیی جددی دەبێت بتوانێت پێشنیاری باشی بیرلێکراوە لەبارەی مۆدێلە دەستوورییەکان و بەردەوامیی ئابووری و ڕێکخستنە ئەمنیەتییەکان بخاتە ڕوو.

لە ڕەواییەوە بۆ توانای دامەزراوەیی:

ئایندەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان تەنیا بە مافی مێژوویی یان هاوسۆزیی نێونەتەوەیی دیاری ناکرێت. بە توانای گۆڕینی یەکگرتوویی نیشتمانی بۆ توانای سیاسیی ڕێکخراو دیاری دەکرێت. هەماهەنگیی ستراتیژی لەنێوان ڕەهەندە پێشمەرگەیی و

سیاسی و فیکرییەکاندا دەربڕینی میلیتاریزەکردن نییە، بەڵکوو گوزارشتە لە پێگەیشتنی دامەزراوەیی.

لە هەرێمێکدا کە دەسەڵات وەک دراوی کۆتایی دەمێنێتەوە، یەکگرتوویی ڕێکخراوەیی گرنگترین سەرمایەیە. تەنیا لە ڕێگەی یەکڕیزی و دیسپلین و عەقڵانییەتی ستراتیژیی درێژخایەنەوە، ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەتوانێت پێگەیەکی بەردەوام و ڕەوا لە هاوسەنگیی هێزی ناوچەیی دابمەزرێنێت. بۆیە خۆڕاگریی نەتەوەیی دروشم نییە، پێویستییەکی سیاسییە.

۲۸ی ڕێبەندانی ۲۷۲۵

پێکهێنانی هاوپەیمانیی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان؛ هەژانێک لە هاوسەنگیی هێز لە ئێران

هاوپەیمانیی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، تەنیا ڕێککەوتنێکی ناوچەیی نییە، بەڵکوو دەکرێت ببێتە سەرەتایەک بۆ دووبارە کێشانەوەی نەخشەی سیاسیی ئێران. کاتێک پێنج لە کاریگەرترین حیزبەکانی کوردستان بڕیاریان دا بە فەرمی هاوپەیمانییەک ڕابگەیێنن، تەنیا هاوسەنگیی هێز لە کوردستاندا نەگۆڕا؛ بەڵکوو بۆ یەکەمجار بەدیلێکی (ئەڵتەرناتیڤێکی) یەکگرتوو، بونیادنراو و ستراتیژی لە بەرامبەر ئەو سیستەمە سەرهەڵدەدات کە لە ساڵی ١٩٧٩ەوە لە ئێران دامەزراوە.

بۆ ماوەی پتر لە چوار دەیە، تایبەتمەندیی سەرەکیی ئۆپۆزیسیۆنی ئێران بریتی بوو لە پەرتەوازەیی، ململانێی ئایدیۆلۆژی و نەبوونی هەماهەنگیی دامەزراوەیی. مانەوەی ڕێژیمیش تا ڕادەیەکی زۆر لەسەر ئەم پارچەپارچەبوونەی نەیارەکانی وەستابوو.

هاوپەیمانیی نوێی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، ئەم هاوکێشەیە تێک دەشکێنێت. ئەمە گۆڕانە لە یەکێتییەکی سیمبوولییەوە بۆ پێکهاتەیەکی کۆنکرێتی؛ گۆڕانە لە ڕاگەیاندنی میدیاییەوە بۆ بونیادێکی سیاسی. ئەوەی کە کۆمەڵێک

حیزب بە پاشخانێکی جیاوازی ئایدیۆلۆژی، نەریتی ڕێکخراوەیی و ئەزموونی مێژوویی جیاوازەوە، ئێستا لە دەوری بنەماگەلێکی هاوبەش کۆدەبنەوە، خۆی لە خۆیدا وەرچەرخانێکی ستراتیژییە. ئەم هەنگاوە تەنیا دژایەتیکردنی دەسەڵاتی ئێستا نییە، بەڵکوو دارشتنی بەدیلێکی نوێیە لەسەر بنەمای سێکۆلاریزم، مافی دیاریکردنی چارەنووس، فرەیی دێموکراسی و لێپرسینەوەی دامەزراوەیی.

هەبوونی میکانیزمی هاوبەش بۆ بڕیاردان، دیاریکردنی ئامانجە ستراتیژییەکان و پابەندبوونی ڕوون بە فرەیی نێوخۆیی لەم هاوپەیمانییەدا، نیشانەی پێگەیشتوویی ڕێکخراوەییە. ئەگەر ئەم پێکهاتەیە قووڵتر بێتەوە و جێگیر بێت، هاوپەیمانیی کورد دەتوانێت لە ئەکتەرێکی ناوچەییەوە بگۆڕێت بۆ بزوێنەرێکی نیشتمانی و بەم شێوەیە هاوسەنگیی هێز لە تەواوی ئێراندا بە شێوەیەکی بنەڕەتی بگۆڕێت.

لە دروشمەوە بۆ بونیاد: میراتی "ژن، ژیان، ئازادی"

ڕێکەوت نییە کە هاوپەیمانیی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەژێر سێبەری ئەو بزووتنەوەیەدا دێتە کایەوە کە ئێرانی هەژاند و بە دروشمی "ژن، ژیان، ئازادی" سەرنجی جیهانی بۆ لای خۆی ڕاکێشا. شەپۆلی نارەزایەتییەکانی ساڵی ٢٠٢٢ -کە بە بزووتنەوەی ژینا دەناسرێت- تەنیا ڕاپەڕینێکی کوتوپڕ نەبوو دژی سەرکوت، بەڵکوو قەیرانی شەرعییەتی ڕێژیمی ئاشکرا کرد و کوردستانی کردە چەق و ناوەندی هەڵوێستی نیشتمانی.

بۆ ماوەی چەندین مانگ، شەقامەکان پڕ بوون لە نەوەیەک کە چیتر ئامادە نەبوو ترس وەک مەرجێکی سیاسی قبوڵ بکات. لێرەدایە کە هاوپەیمانیی نوێی حیزبەکانی کوردستان وەرچەرخانێک لەگەڵ ڕابردوودا دروست دەکات؛ واتا گۆڕان لە دروشمەوە بۆ بونیاد و لە نارەزایەتیی خۆبەخۆوە بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی ڕێکخراو. ئەگەر بزووتنەوەی ژینا ئیرادەی گۆڕانکاریی نیشان دابێت، ئەرکی ئەم هاوپەیمانییەیە کە فۆرم، ئاراستە و چوارچێوەیەکی بەردەوام بەو ئیرادەیە ببەخشێت. هەر لەم گواستنەوەیەدایە کە ئەگەرە سیاسییەکانی داهاتوو دیاری دەکرێن.

کاردانەوەکان و تاقیکردنەوەی ستراتیژی

جێگەی سەرسوڕمان نییە کە ئەم هاوپەیمانییە نوێیە هەر لە ئێستاوە کاردانەوەی زۆری لە دەرەوەی سنوورەکانی کوردستان لێکەوتووەتەوە. تاران بە وریایی و نیگەرانییەوە چاودێریی پێشهاتەکان دەکات. هەر هەوڵێکی جددی بۆ دامەزراندنی جەمسەرێکی بەدیلی کارا، بە واتای ئاڵنگاریی سیستەمی باڵادەست دێت، بۆیە پێشبینی دەکرێت ڕێژیم بە ڕێوشوێنی

سەرکوتگەرانە و پڕوپاگەندەی سیاسیی چڕ ڕووبەڕووی ببێتەوە.

لە ڕووی مێژووییەوە، کۆماری ئیسلامیی ئێران بە تێکەڵەیەک لە سێ ستراتیژی وەڵامی یەکگرتوویی کوردی داوەتەوە: گوشاری ئەمنی لە ڕێگەی دەستێوەردانی سەربازی و هەواڵگری، هەوڵی سیستماتیک بۆ دروستکردنی دووبەرەکی لە نێوان لایەنە سیاسییەکان، و تۆمەتی "جیاخوازی" بۆ لەکەدارکردنی بزووتنەوەکە لە ئاستی نیشتمانی و نێودەوڵەتیدا.

لەبەرامبەر ئەم ڕەوشەدا، تەنیا ڕاگەیاندنی هاوبەش بۆ هاوپەیمانیی حیزبەکانی ڕۆژهەڵات بەس نییە. ئەگەر هاوپەیمانییەکە بیەوێت لەم ئاستەنگانە ڕزگاری بێت، دەبێت بە دوو ئاراستەدا پەرە بستێنێت: ئاسۆییانە لە ڕێگەی بەشداریکردنی زیاتری ئەکتەرە کۆمەڵایەتییەکان، ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی، تۆڕە پیشەییەکان و بزووتنەوەکانی گەنجان و ژنان؛ هەروەها ستوونییانە لە ڕێگەی قووڵکردنەوەی پێکهاتەی دامەزراوەیی و دیسیپلینی نێوخۆیی خۆی.

مۆدێلێک بۆ ئۆپۆزیسیۆنی ئێران؟

گرنگیی مێژوویی ئەم هاوپەیمانییە لێرەدا دەردەکەوێت؛ کاریگەرییەکەی تەنیا لە سنووره جوگرافییەکانی کوردستاندا نامێنێتەوە، بەڵکوو پەیامێک بۆ تەواوی کایەی سیاسیی ئێران دەنێرێت.

دەیان ساڵە دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی بە "پەرتەوازە" و "نابەرپرسیار" پیشاندانی ئۆپۆزیسیۆن، هەوڵی شەرعییەتدان بە مانەوەی خۆی دەدات. بەڵام ئەوەی لە ڕووی ستراتیژییەوە لێرەدا گرنگە، تەنیا خودی یەکگرتووییەکە نییە، بەڵکوو نێوەڕۆکی دیدگا سیاسییەکەیە. هاوپەیمانییەکە توانیویەتی داواکاریی مافە نەتەوەییەکان لەگەڵ بنەما دێموکراسییە گشتگیرەکان وەک سێکۆلاریزم، یەکسانیی ڕەگەزی، سەروەریی یاسا و پاراستنی ژینگە یەک بخات. بەم کارە، پرسی کورد بە شێوازێکی هاوچەرخ پێناسە دەکرێتەوە.

تاقیگەیەکی دێموکراسی لە پرۆسەدا

ئەمڕۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە پەراوێزێکی جوگرافییەوە گۆڕاوە بۆ تاقیگەیەکی سیاسی. لێرەدا مۆدێلێک تاقی دەکرێتەوە کە تێیدا جیاوازییە ئایدیۆلۆژییەکان وەلانانرێن، بەڵکوو ڕێک دەخرێن و لە چوارچێوەیەکی هاوبەشدا یەک دەخرێن. ئەمە ڕێبازێکە کە هەم لەگەڵ پەرتەوازەیی حیزبیی نەریتی و هەم لەگەڵ لۆژیکی ناوەندگەرایی دەسەڵاتدا جیاوازە. لەبری داواکردنی یەکرێزییەکی ڕواڵەتی، لەسەر بنەمای هەماهەنگیی دامەزراوەیی بونیاد نراوە.

سەرچاوە
Serchawe

بەم پێیە، هاوپەیمانیی لایەنە ڕۆژهەڵاتییەکان وەڵامێکی گونجاوە بۆ گرینگترین پرسیاری ئۆپۆزیسیۆنی ئێران: چۆن دەکرێت فرەچەشنی لەگەڵ یەکگرتوویی و شوناس لەگەڵ ستراتیژیی هاوبەشدا کۆبکرێنەوە؟ وەڵامەکە لە کۆبوونەوەی سیمبوولیدا نییە، بەڵکوو لە بەردەوامی، بەدامەزراوەییکردن و فراوانکردنی ستراتیژیدایە.

ئەزموونی سیستەمە تاکڕەوەکانی تر پێمان دەڵێت کە دەسەڵات بە تەنیا بە فشاری ناڕەزایەتییەکان ناڕووخێت؛ ڕێژیمەکان ئەو کاتە کۆنترۆڵ لەدەست دەدەن کە بەدیلێکی باوەڕپێکراو، ڕێکخراو و کاریگەر بێتە گۆڕێ. ڕێک ئەمە ئەو ئاستەنگەیە کە هاوپەیمانیی نوێ هەوڵی تێپەڕاندنی دەدات.

ئەگەر یەکگرتوویی بپارێزرێت و پێکهاتەکان بەهێز بکرێن و پێگەی کۆمەڵایەتییان قووڵتر بێتەوە، ئەم دەستپێشخەرییە دەکرێت لە هاوکارییەکی ناوچەییەوە ببێتە داینەمۆی گۆڕانکارییەکی دیموکراسیی فراوانتر. هاوپەیمانی کۆتایی خەبات نییە، بەڵکوو دەکرێت سەرەتای بونیادنانی مێعمارییەکی سیاسیی نوێ بێت.

٦ی ڕەشەمە ٢٧٢٥

عەقڵانییەتی دەوڵەتی فارس و پارچەپارچەبوونی ئایدیۆلۆژیی کورد

پەیوەندیی نێوان تێگەیشتنی گشتیی عەقڵانییەتی سیاسیی کورد و تێگەیشتن لە مێژووی دەوڵەتی فارس، یەکێک لە ئاڵۆزترین و ناکۆکترین ڕەهەندەکانی مێژووی مۆدێرنی ئێران پێکدەهێنێت. داینامیکی سیاسی نەک تەنیا بە ئیدیعای خاک یان دەسەڵاتی دامەزراوەیی تایبەتمەندە، بەڵکوو بە چەمکە قووڵەکانی سەروەری، بەردەوامیی نەتەوەیی و پلەبەندیی شارستانی ناسراوە.

لەم دواییەدا پشتیوانی لە بەدیلەکانی پاشایەتی، بەتایبەتی لە دەوری بنەماڵەی شاهانەی پێشووی ڕەزا پەهلەوی، هاوپەیمانییەکی بەرفراوانی گرووپە فارسییەکانی کۆ کردووە؛ لە لیبراڵە سێکۆلارەکانەوە تا ناسیۆنالیستە فارسەکان. ئەم دیاردەیە کاردانەوەی توندی لەنێو بەشێک لە کایەی سیاسیی کوردیدا وروژاندووە، کە پاڵپشتییەکە لەڕووی ئایدیۆلۆژییەوە لێکدەدرێتەوە نەک ستراتیژی.

جیاوازیی نێوان ئەوەی لێرەدا بە "عەقڵانییەتی دەوڵەتی فارس" ناو دەبرێت و "عەقڵانییەتی پارچەپارچەبوونی ئایدیۆلۆژیکی کورد" لێرەوە دەست پێ دەکات: بۆچی ئەکتەرە سیاسییەکانی فارس مەیلیان هەیە سەروەریی دەوڵەت بخەنە پێشینەی هێڵە دابەشکەرە ئایدیۆلۆژییەکان، لە کاتێکدا عەقڵانییەتی سیاسەتی کوردی زۆرجار لە ململانێ

ئایدیۆلۆژییەکاندا گیر دەخوات کە یەکگرتوویی نەتەوەیی لاواز دەکات؟

عەقڵانییەتی دەوڵەت بەرامبەر دۆگمای ئایدیۆلۆژی

لەم چوارچێوەیەدا، عەقڵانییەتی کورد ئەم دیاردەیەی بە پلەی یەکەم لە ڕێگەی تۆڕێکی ئایدیۆلۆژییەوە لێکداوەتەوە و پشتیوانییەکە وەک هەڵوێستێکی نۆرماتیڤ دەبینێت، نەک پێگەیەکی ستراتیژی لە دیمەنێکی "دەسەڵات - سیاسەت"دا.

عەقڵانییەتی دەوڵەتی فارس: مەبەست لێی لۆژیکێکی سیاسیی کردارییە (Pragmatic) کە تێیدا سەروەریی دەوڵەت، یەکپارچەیی خاک و بەردەوامیی مێژوویی وەک "بەهای باڵا" هەژمار دەکرێن. هێڵە دابەشکەرە ئایدیۆلۆژییەکان (سێکۆلاریزم، لیبرالیزم و هتد) کاتێک کۆی نەتەوەیی دەکەوێتە بەر هەڕەشە، بە شێوەیەکی کاتی هەڵدەپەسێردرێن.

گۆڕەپانی سیاسیی کورد: بە پێچەوانەوە، ئەم کایەیە زیاتر بە فرەیی ئایدیۆلۆژی و کێبڕکێی نێوخۆیی (مارکسیستی، ناسیۆنالیستی، فیدراڵیستی) تایبەتمەندە. ئەم هەمەچەشنییە ئەگەرچی دەوڵەمەندییە، بەڵام پارچەپارچەبوونێکی پێکهاتەیی دروست کردووە کە هەماهەنگیی ستراتیژی قورس دەکات.

پرسی کورد و ئەولەویەتدانی نەتەوەیی

مێژووی سیاسیی کورد بە فرەچەشنییەکی پێکهاتەیی ناسراوە کە لە هەمان کاتدا بەهێزی و لاوازییە. دووبەرەکی لە نێوان حیزبەکان، ناوەندەکانی دەسەڵاتی ناوچەیی، پێکهاتە خێڵەکییەکان و ڕەوتە جیاوازەکان، چەندین جار ڕێگرییان لە سەرهەڵدانی ستراتیژێکی نەتەوەیی یەکگرتوو کردووە.

هێما، ئاڵا و چەمکە ناوەندییەکانی وەک "چارەی خۆنووسین" و "سەربەخۆیی"، لەبری ئەوەی ببنە خاڵی یەکگرتن، زۆرجار بوونەتە بابەتی کێشەسازی نێوخۆیی و ڕەخنەی ئایدیۆلۆژی. لەو شوێنانەی سیمبولیزمی نەتەوەیی دەبێتە هێزی یەکگرتوو، لە بەشێک لە کولتووری سیاسیی کوردیدا بووەتە بابەتی لێکۆڵینەوەی عەقیدەیی؛ دەرئەنجامەکەش ئەوەیە کە یەکگرتوویی نەتەوەیی ملکەچی یەکدەنگیی ئایدیۆلۆژی کراوە.

ڕیالپۆلیتیک و هەڵەی ستراتیژی

هەڵەیەکی ستراتیژیی دووبارەبووەوە لەنێو هەندێک توێژی بزووتنەوەی کوردیدا، ئەو گریمانەیە بووە کە دەوڵەتانی دیکە

بەگوێرەی نۆرمە گشتگیرەکانی دادپەروەری و مافی مرۆڤ مامەڵە دەکەن. بەڵام دەوڵەتەکان بە پلەی یەکەم بە "هاوسەنگیی هێز" و "کۆنترۆڵی خاک" بەڕێوە دەچن نەک بنەما ئەخلاقییەکان. بۆ دەوڵەتانی وەک ئێران و تورکیە، داواکاریی مافی چارەی خۆنووسین نەک وەک ئیدیعایەکی دیموکراسی، بەڵکوو وەک هەڕەشەیەکی ئەمنی بۆ سەر یەکپارچەیی دەوڵەت دەبینرێت.

ئەنجامگیری: ناسنامەی ستراتیژی وەک بنەمای مانەوە

کولتووری سیاسیی فارس بە پێشخستنی سەروەری بەسەر ئایدیۆلۆژیدا، توانیویەتی هاوپەیمانی لە نێوان دژەکاندا (لە لیبراڵەوە تا ناسیۆنالیستی توندڕەو) دروست بکات بۆ پاراستنی "مانەوەی دەوڵەت". لە بەرامبەردا، کایەی سیاسیی کورد بەهۆی پێشخستنی ئایدیۆلۆژی بەسەر ستراتیژی نەتەوەیی، زۆرجار لە پێگەیەکی لاوازتردا ماوەتەوە.

وانەی ناوەندی ئەوەیە: لە سیاسەتی نێودەوڵەتیدا پاکترین ئەکتەرەکان نامێننەوە، بەڵکوو ئەوانە دەمێننەوە کە دەتوانن ئاسایشی بەکۆمەڵ بخەنە پێشینە و بە شێوەیەکی پراگماتیک (کرداری) لەگەڵ هەڕەشە وجودییەکاندا مامەڵە بکەن.

١١ی ڕەشەمە ٢٧٢٥

کوردستان و ئازەربایجان؛ بەرەو ئایندەیەکی هاوبەش

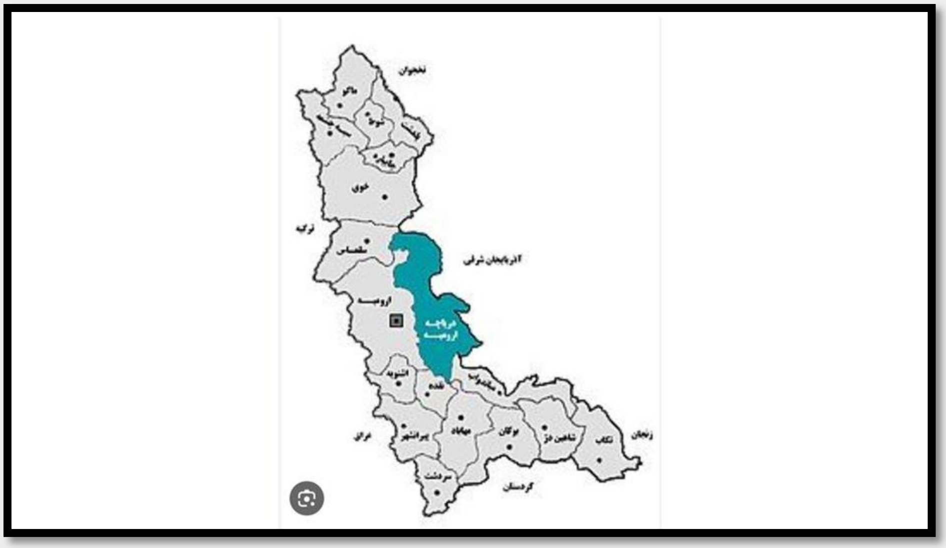

لە سەردەمی قەیرانی بنەڕەتی و لەدەستدانی شەرعییەتی دەوڵەت و نائارامیی وڵاتدا، تەنیا دامەزراوەکان ناکەونە بەر تاقیکردنەوە، بەڵکوو پەیوەندی نێوان نەتەوەکانیش ڕووبەڕووی تاقیکردنەوەیەکی سەخت دەبێتەوە. لە ئێراندا، کە وڵاتێکی فرەنەتەوە و فرەزمانە، پرسی تەبایی نێوان پێکهاتەکان گرنگییەکی تایبەتی پەیدا کردووە. لە پارێزگای ورمێ، کورد و تورک مێژوویەکی درێژیان لە پێکەوەژیان، بازرگانی، کۆچ و هەندێک جاریش ململانێ هەیە و ژیانیان بەسەریەکدا کراوەتەوە.

ئەو قەیرانە سیاسییەی لە چەند دەیەی ڕابردووی دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامیدا کەڵەکە بووە، بۆشاییەکی گەورەی لە پەیمانی ئەخلاقی و کۆمەڵایەتیی نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگەدا دروست کردووە. لەم بۆشاییەدا دوو ڕێگەمان لەبەردەمە: یان ئەوەتا دابەشبوونەکان لە ڕێگەی دەمارگیریی نەتەوەیی و ڕکابەرییەوە قووڵتر دەبنەوە، یان هاوپەیمانییەکی ستراتیژیی لە نێوان بزووتنەوە نەتەوەییەکاندا لەسەر بنەمای دانپێدانانی یەکتر پێک دێت. تەبایی نێوان کورد و تورک تەنیا ئارەزوویەکی ئەخلاقی نییە، بەڵکوو پێویستییەکی سیاسی و ئەمنییە. بە سەرنجدان بە ئەزموونە مێژووییەکان، هاوسەنگیی هێز و سیاسەتی کەمینەکان، دەردەکەوێ کە هاوکاریی نێوان ئەم دوو گەلە دەتوانێ ببێتە بنەمای سەقامگیری، گواستنەوە بەرەو دێموکراسی و چەسپاندنی ئاشتی لە ئێرانی دوای دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی.

بەرگریی مێژوویی و شەرعییەتی نەتەوەیی

بۆ ماوەی زیاتر لە چوار دەیە، بزووتنەوەی سیاسیی کورد لە ئێراندا کارەکتەری سەرەکیی دژایەتی کردنی کۆماری ئیسلامی بووە. لە شۆڕشی ١٩٧٩وە تا نارەزایەتییە مەدەنییەکانی ئەمڕۆ، حیزبەکانی کوردستان پشکی شێریان بەرکەوتووە لە باجی سەرکوتکارییەکان. ئەم ڕاستییە، ئەگەرچی ناڕاستەوخۆش بێت، لەلایەن هێزە ناوچەیی و جیهانییەکانەوە لە هاوکێشە ستراتیژییەکاندا هەژمار دەکرێ.

گرنگە جیاوازییەک لە نێوان «سەرنجی نێودەوڵەتی» و «وابەستەیی»دا بکەین. ئەوەی کە بزووتنەوەیەک لە سیاسەتی نێودەوڵەتیدا بایەخی پێ بدرێ، بەو مانایە نییە کە بووەتە ئامرازی دەستی زلهێزەکان. بزووتنەوەی کورد لە ئێراندا بەردەوام جەختی لە مافە ڕەواکانی خۆی لە چوارچێوەی یاسا نێودەوڵەتییەکاندا کردووەتەوە؛ وەک: مافی خوێندن بە زمانی دایک، خۆبەڕێوەبەریی هەرێمی و دابینکردنی ئاسایش بۆ خەڵکی سڤیل.

ورمێ؛ نموونەی ناوچەیەکی فرەڕەنگ

پارێزگای ورمێ وێنەیەکی بچووک کراوەی فرەیی پێکهاتەکانی ئێرانە. کورد، تورک، ئەرمەنی، ئاشووری و پێکهاتەکانی دیکە چەند سەدەیە پێکەوە دەژین. لێرەدا هیچ پێکهاتەیەک «میوان» نییە، بەڵکوو هەموویان خاوەن مێژوون و پشکیان لە ئاوەدانکردنەوەی ناوچەکەدا هەیە. کێشەکە لەوێوە دەست پێ دەکات کە خاوەنداریتیی خاک لە ڕێگەی گوتاری نەتەوەپەرستیی تەسکەوە پێناسە بکرێتەوە. ئەگەر هەر نەتەوەیەک ئەوی تر وەک «بێگانە» یان «نامۆ» وێنا بکا، تەنگژەیەکی ئەمنی دروست دەبێ و هەر جۆرە چالاکییەکی کولتووری یان سیاسی وەک مەترسی بۆ سەر خاکی ئەوی دیکە لێک دەدرێتەوە؛ ئەمەش دەبێتە هۆی دروستبوونی گومان و بێ متمانەیی. ئایندەیەکی سەقامگیر پێویستی بە دانانی «سەروەریی هاوبەش» لەسەر ئاستی ناوچەیی هەیە، نەک بە مانای پارچەپارچەکردنی وڵات، بەڵکوو لە شێوەی دابەشکردنی دەسەڵات. فیدراڵیزم یان دیسانترالیزم مۆدێلێکی گونجاوە کە دەتوانێت پێکەوەژیان لەسەر بنەمای لۆژیکی «براوە-براوە» بڕەخسێنێت.

تەنگژەی ئەمنی و پێویستیی متمانەسازی

لە زانستی ململانێکاندا چەمکێک هەیە بە ناوی «تەنگژەی ئەمنی»؛ کاتێک لایەنێک بۆ پاراستنی خۆی ڕێوشوێنێک دەگرێتە بەر، لایەنی بەرامبەر وەک هەڕەشە دەیبینێت. بۆ نموونە، ئامادەیی هێزی پێشمەرگە لە ناوچە کوردییەکاندا کە

کورد وەک بەرگری لە خۆی دەیبینێت، لەوانەیە لەلایەن هەندێک لە چالاکانی تورکەوە وەک هەوڵێک بۆ بالادەستی لێک بدرێتەوە. بۆ تێپەڕاندنی ئەم دۆخە، پێویستمان بە شەفافییەت، گفتوگۆ و میکانیزمی هاوبەش بۆ چارەسەری کێشەکان هەیە. دروستکردنی ئەنجومەنی نێوخۆیی کە نوێنەرانی کۆمەڵگەی مەدەنیی کورد و تورکی تێدا بێت، دەتوانێت ببێتە سەکۆیەک بۆ ڕێگری لە هەر گرژی و ئاڵۆزییەک.

ستراتیژیی ڕێژیم: دابەش بکە و حوکم بکە

دەسەڵاتە تۆتالیتارەکان هەمیشە هەوڵ دەدەن ناکۆکییە نەتەوەییەکان وەک ئامرازێک بۆ مانەوەی خۆیان بەکار بهێنن. بە زیندووکردنەوەی برینە مێژووییەکان و چاندنی تۆوی گومان لە نێوان پێکهاتەکاندا، ڕێژیم دەتوانێت بەر بە دروستبوونی بەرەیەکی یەکگرتووی ئۆپۆزسیۆن بگرێ. کۆماری ئیسلامی ساڵانێکی زۆرە سیاسەتی سەرکوتکاری لەگەڵ بەشدارییەکی ڕواڵەتی و بێنێوەڕۆکی نوێنەرانی نەتەوەکان تێکەڵ کردووە. ئەنجامی ئەمەش دروستبوونی سیستەمێکە کە تێیدا نەتەوەکان لەبری هاوکاری بۆ گۆڕانکاریی بنەڕەتی، لەسەر بەدەستهێنانی کەمترین ئیمتیازات دەکەونە ململانێی یەکتر. کەواتە، هاوپەیمانیی کورد و تورک تەنیا هەڵوێستێکی ئەخلاقی نییە، بەڵکوو هەنگاوێکی ستراتیژییە بۆ پووچەڵکردنەوەی تاکتیکەکانی ڕێژیم.

سیناریۆکانی داهاتوو: قۆناغی ڕاگواستن

ئەگەر ئێران بەرەو قۆناغی گۆڕانکاری بڕوات، پرسی خاک و مافی نەتەوەکان دەبێتە بابەتی سەرەکی. لەم قۆناغەدا زۆر گرنگە پێوەندیی کورد و تورک لەسەر بنەمای متمانە بێت نەک ڕکابەری.

نەخشەڕێگەیەکی هاوبەش لە نێوان لایەنە سیاسی و مەدەنییەکانی هەردوولادا دەتوانێت ئەم خاڵانە لەخۆ بگرێت:

- دانپێدانانی فەرمی بە بوونی مێژوویی و شەرعییەتی یەکتر؛
- ڕێگری کردن لە هەر جۆرە پاکتاوێکی نەتەوەیی و ئاوارەکردنی زۆرەملێ؛
- پاراستنی مافە زمانەوانی و کولتوورییەکان؛
- هەماهەنگیی ئەمنیی هاوبەش لە ئەگەری هەر پشێوییەکدا؛
- چارەسەری سیاسی لەسەر بنەمای بەشداریی دێموکراسییانە.

سەرچاوە
Serchawe

کۆتایی

دۆخی ئێستای ئێران لە نێوان مەترسی و دەرفەتدایە. مەترسی، چونکە بۆشایی دەسەڵات دەتوانێت کێشەی نەتەوەیی بتەقێنێتەو، دەرفەتیش، چونکە دەکرێ ئەم بەرگرییە هاوبەشە بکرێتە هەوێنی گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی. تەبایی کورد و تورک تەنیا دروشمێکی سۆزدارانە نییە، بەڵکوو پێویستییەکی ژێوپۆلیتیکی و ستراتیژییە. هەردوو گەل خاوەنی مافی مێژوویی، کولتووری و ئەمنین. لێرەدا کەس بێگانە نییە. ئەگەر بمانەوێت ئایندەی ئێران ئایندەی سەقامگیری و دادپەروەری بێت، دەبێ پێوەندیی ئەم دوو گەلە لەسەر بنەمای ڕێزگرتنی یەکتر و بەرپرسیارێتی هاوبەش بێت. تەنیا بەم شێوەیە دەتوانرێت سیستەمێکی سیاسیی نوێ بنیاد بنرێ کە تێیدا فرەچەشنی نەک سەرچاوەی کێشە، بەڵکوو سەرچاوەی هێز بێت.

١٥ی ڕەشەمەی ٢٧٢٥

کاتێک شەڕ دەروازەکانی مێژوو بەڕووی پرسی کورد لە ئێراندا دەکاتەوە

زیاتر لە چوار دەیە کوردی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەژێر سیستمێکی سیاسیدا دەژین کە بە شێوەیەکی سیستماتیک مافە بنەڕەتییەکانی پێشێل کردووە. لە سەرەتای دامەزراندنی کۆماری ئیسلامییەوە، زۆرجار داخوازییەکانی کورد بۆ دانپێدانانی کولتووری، مافی زمانەوانی و بەشداریی سیاسی، بە سیاسەتی ئەمنیەتی، سەرکوت و پەراوێزخستن وەڵام دراوەتەوە.

لەم ماوەیەدا خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بارێکی قورسی بەرخۆدان و قوربانیدانیان لە ئەستۆ بووە. سەرەڕای دووبارەبوونەوەی ناڕەزایەتی و ڕێکخستنی سیاسی و بەشداریکردنی مەدەنی، داواکارییەکانیان بۆ مافە کولتوورییەکان، نوێنەرایەتیی سیاسی و ئۆتۆنۆمیی ناوچەیی بە ڕێوشوێنی توند وەڵام دراوەتەوە. بۆیە پرسی کورد لە ئێراندا نەک هەر ململانێیەکی سیاسی بووە، بەڵکوو خەباتێکی درێژخایەن بۆ ناسنامە، کەرامەت و ناساندنی مێژوویی بووە.

لە هەمان کاتدا مێژوو ئەوە نیشان دەدات کە زۆرجار گۆڕانکاریی سیاسیی بەرچاو لە سەردەمی قەیرانی ناوچەیی و هەڵچوونە ژیۆپۆلەتیکییەکاندا ڕوودەدات. کاتێک ئەمریکا لە ساڵی ٢٠٠٣دا عێراقی داگیر کرد، زۆرێک لە عێراقییەکان ئەو ڕووداوەیان وەک دەستێوەردانێکی سەربازیی داگیرکەر سەیر دەکرد؛ بەڵام بۆ کوردی باشووری کوردستان، ئەم پەرەسەندنە مانایەکی مێژوویی جیاوازی هەبوو. فەزایەکی سیاسیی نوێی دروست کرد کە بۆ یەکەم جار لە مێژووی نوێدا کورد بتوانێت

دامەزراوەی خۆی دابمەزرێنێت، ناوچەکەی خۆی بەڕێوە ببات و بە ئاشکرا ئاڵای کوردستان هەڵبکات بەبێ ترس. ئەوەی بۆ هەندێک وەک دەستێوەردانێکی ژیۆپۆلەتیکی دەردەکەوت، بۆ کورد بوو بە دەرفەتێکی مێژوویی بۆ دووبارە داڕشتنەوەی چارەنووسی سیاسیی خۆی.

بە درێژایی مێژوو، شەڕ و ململانێی ژیۆپۆلەتیکی زۆرجار هاوسەنگیی هێزیان گۆڕیوە و واقیعی سیاسیی نوێیان خوڵقاندووە. کاتێک دەوڵەتە ناوەندییەکان لاواز دەبن، هەندێک جار دەرفەت بۆ گەلانی پەراوێزخراو سەرهەڵدەدەن کە مافە سیاسییەکانیان بخەنە ڕوو و دووپاتیان بکەنەوە. ململانێ گەورەکان نەک هەر نەخشەیان کێشاوەتەوە، بەڵکوو ڕێگاکانی خۆبەڕێوەبەرییان بۆ ئەو گەلانە کردووەتەوە کە لەمێژە بێ دانپێدانانی دەوڵەت بوون.

کوردستان، لەم چوارچێوەیەدا، تەنیا ناوچەیەکی جوگرافی نییە، بەڵکوو نیشتمانێکی مێژوویی کوردە. لە ماوەی سەدەی بیستەمدا ئەم خاکە لە نێوان چوار دەوڵەتدا دابەش بوو: ئێران، عێراق، تورکیە و سووریە. کورد لە هەر بەشێکی ئەم وڵاتە دابەشبووەدا درێژە بە خەباتی خۆی بۆ مافە بنەڕەتییەکان دەدات: مافی زمان، کولتوور و چارەنووسی سیاسی.

پێشهاتەکانی باشووری کوردستان و پێکهێنانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان مۆدێلێکی سیاسیی خوڵقاند کە تێیدا کورد توانی دامەزراوەکانی خۆی ئاوەدان بکاتەوە و نفوزی سیاسیی خۆی بەهێز بکات. ئەم ئەزموونە لێکەوتەی قووڵی بۆ گوتاری سیاسیی کوردی لە سەرتاسەری ناوچەکەدا هەبووە.

ئەمڕۆ بەردەوامبوونی گرژییەکانی نێوان ئێران و ئەکتەرە نێودەوڵەتییەکان، جارێکی دیکە پرسیار لەسەر ئایندەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دروست دەکات. ئایا ململانێ ژیۆپۆلەتیکییە نوێیەکان دەتوانن پەنجەرەیەکی مێژوویی بکەنەوە کە کورد لە ئێراندا بتوانێت مافە سیاسییەکانی خۆی بخاتە ڕوو و دووپاتیان بکەنەوە؟ ئەزموونەکان نیشان دەدەن کە گۆڕانکاریی سیاسیی زۆرجار لەژێر بارودۆخی مێژوویی گرینگدا ڕوودەدەن.

لە بەرامبەر ئەم پاشخانەدا، دەکرێ پرسی کورد لە ئێراندا بە پشتبەستن بە سێ ڕەهەندی ناوەندی شی بکرێتەوە کە بریتین لە: پەراوێزخستنی مێژوویی کورد لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئێران، گۆڕانکارییە ژیۆپۆلەتیکییەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و ئەو ئاستەنگ و دەرفەتە سیاسییانەی کە تایبەتمەندن بە هەوڵی کورد بۆ چارەنووسی.

پێشینەی مێژوویی: خەباتی کورد لە ئێران

پرسی کورد لە ئێراندا ڕەگ و ڕیشەی قووڵی مێژوویی لە سەرهەڵدانی دەوڵەتی مۆدێرنی ئێران لە ماوەی سەدەی بیستەمدا هەبووە. ڕۆژهەڵاتی کوردستان خاوەن ناسنامەیەکی زمانەوانی، فەرهەنگی و کۆمەڵایەتیی بەهێز بووە. لە هەمان کاتدا سیاسەتی ناوەندگەراییی حکوومەتە جۆراوجۆرەکانی ئێران بە شێوەیەکی سیستماتیک مافە سیاسی و کولتوورییەکانی کوردستانی پێشێل کردووە.

بە درێژایی سەدەی بیستەم، بزووتنەوە سیاسییە کوردەکان هەوڵیان داوە لە چوارچێوەی دەوڵەتدا شێوەی جۆراوجۆری خۆبەڕێوەبەری یان ئۆتۆنۆمی یان فیدراڵی دابمەزرێنن. ئەڵقەی هەرە بەرچاو لەم پێشهاتە مێژووییەدا، دامەزراندنی کۆماری کوردستان بوو لە مەهاباد لە ساڵی ١٩٤٦. هەرچەندە ئەم کۆمارە تەنیا بۆ ماوەیەکی کورت بوونی هەبوو، بەڵام لە یادەوەریی بەکۆمەڵدا بووە خاوەنی بایەخێکی ڕەمزیی هەمیشەیی. ئەزموونی کۆماری کوردستان نیشانی دا کە کورد دەتوانێت دامەزراوە سیاسییەکانی خۆی ڕێک بخات و کۆمەڵگاکەی بەڕێوە ببات.

دوای شۆڕشی ئێرانی ساڵی ١٩٧٩، هیوای نوێ لە نێو کورددا هاتە ئاراوە کە نەزمی سیاسیی نوێ دان بە مافی نەتەوەکاندا بنێت و بوار بۆ فرەیی سیاسی دروست بکات. بەڵام ئەو هیوایانە زۆر زوو نەمان کاتێک پەیوەندیی نێوان بزووتنەوە سیاسییەکانی کورد و کۆماری ئیسلامی پەرەی سەند و بوو بە ململانێیەکی چەکداری. دەرئەنجامی ئەمەش دەیان ساڵ پەراوێزخستنی سیاسی و کۆنترۆڵکردنی ئەمنی و سنووردارکردنی فەزای سیاسی لە کوردستان بوو.

لایەنە سیاسییەکانی کوردستان و ئەکتەرەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی بە بەردەوامی داوای مافی فەرهەنگی، دانپێدانان بە زمانی کوردی، نوێنەرایەتیی سیاسی و ئۆتۆنۆمیی ناوچەییان کردووە. بەڵام دەوڵەتی ئێران زۆرجار لە ڕوانگەی سیاسەتی ئەمنییەوە سەیری ئەم داواکارییانەی کردووە و بزووتنەوەی کوردستانی وەک جوداخوازی یان وەک هەڕەشە بۆ سەر سەقامگیریی دەوڵەت نیشان داوە. ئەمەش بە کردەوە ئەگەرەکانی گفتوگۆیەکی سیاسیی گشتگیری بنبەست کردووە. لە ئەنجامدا خودی ناسنامەی کوردیش بە سیاسی کراوە. لە زۆر حاڵەتدا دەربڕینە کولتوورییەکان وەک زمان، مۆسیقا یان هێماکان، وەک هەڕەشەیەک بۆ سەر یەکپارچەیی خاکی دەوڵەت لێک دراوەتەوە.

قەیرانە ژێوپۆلەتیکییەکان و پێشکەوتنی سیاسیی کورد

ئەزموونی مێژوویی کورد نەخشێکی دووبارەبووەوە نیشان دەدات: زۆرجار پێشکەوتنی سیاسیی بەرچاو هاوکات بووە لەگەڵ

سەرچاوە
Serchawe

ئەو قۆناغانەی کە دەوڵەتە ناوەندییەکان بەهۆی شەڕ، شۆڕش یان قەیرانی قووڵی سیاسی لاواز بوون.

نموونەیەکی ڕوون، پێشکەوتنی عێراقە لە دوای ساڵی ٢٠٠٣؛ پێکهێنانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان وای کرد کورد سیستمێکی سیاسیی تا ڕادەیەک سەقامگیر بە پەرلەمان، هێزی پێشمەرگە و دامودەزگای ئیداری دابمەزرێنێت. بۆ یەکەمین جار لە مێژووی نوێدا، لە چوارچێوەی دەوڵەتی فیدراڵیدا، باشووری کوردستان بوو بە خاوەنی خۆبەڕێوەبەرییەکی دانپێدانراو.
ئەم پێشهاتە دەرئەنجامە بەرچاوەکانی لە سنوورەکانی عێراق تێپەڕاند. ئەوە نیشانی دا کە خواستە سیاسییەکانی کورد تەنیا دیدێکی نۆرماتیڤ نین، بەڵکوو لە هەلومەرجی مێژوویی و ژیۆپۆلەتیکیی لەباردا دەتوانرێ بەدی بهێنرێن. پرۆسەیەکی هاوشێوە لە ڕۆژاوای کوردستان لە کاتی شەڕی ناوخۆی سووریەدا ڕووی دا. لەگەڵ لاوازبوونی دەسەڵاتی ناوەندی، ئەکتەرە سیاسییەکانی کورد توانیان پێکهاتە ئیداری و فۆرمەکانی ئۆتۆنۆمیی ناوچەیی دابمەزرێنن. ئەم ئەزموونانە ئاماژە بە نەخشێکی مێژوویی دەکەن کە زۆرجار پێشکەوتنە سیاسییەکانی کورد لە قۆناغەکانی هەڵچوونی ناوچەیی و گۆڕانی هاوسەنگیی هێزدا ڕوودەدەن.

دۆخی ژیۆپۆلەتیکیی ئێستا

ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بەردەوامە وەک هەرێمێک کە بە ناسەقامگیریی سیاسی و ڕکابەریی ستراتیژی تایبەتمەندە. لەم ساڵانەی دواییدا گرژییەکانی نێوان ئێران و ئەکتەرە جۆربەجۆرە نێودەوڵەتییەکان توندتر بوون و ئەمەش هۆکارە بۆ کەشوهەوای نادڵنیایی و ئەگەری گۆڕانکاریی سیاسی.

لە بەرامبەر ئەم پاشخانەدا، باس لە چارەسەرە سیاسییەکان بۆ پرسی کورد سەرلەنوێ سەرهەڵدەداتەوە. یەکێک لەو مۆدێلانەی کە زۆرترین باسی لێوە دەکرێت، فیدراڵیزمە. سیستمێکی فیدراڵی دەتوانێت سەربەخۆییەکی بەرچاو بە هەرێمەکان بدات. ئەزموونی عێراق لە دوای ساڵی ٢٠٠٥ دەریدەخات کە سیستمێکی لەو شێوەیە دەتوانێت کار بکات. دەستووری عێراق هەرێمی کوردستانی وەک قەوارەیەکی فیدراڵی ناساند کە دەسەڵاتی ئیداری و یاسایی بەرفراوانی هەبێت. هەر لەبەر ئەم هۆکارە، مەرج نییە زۆرێک لە حیزبە سیاسییەکانی کوردستان لە ئێراندا بانگەشە بۆ سەربەخۆیی تەواو بکەن، بەڵکوو داوای ئێرانێکی لامەرکەزی و دیموکرات دەکەن کە تێیدا دەرفەت بە گرووپە نەتەوەییە جیاوازەکان بدرێت کاروبارە ناوچەییەکانی خۆیان بەڕێوە ببەن.

کۆتایی

ئەزموونی مێژوویی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست ئەوە دەردەخات کە قۆناغەکانی شەڕ، قەیران و گۆڕانکاریی ژیۆپۆلەتیکی، هەندێک جار دەرگاکان دەکەنەوە کە لە هەلومەرجی سیاسیی ئاساییدا بە داخراوی دەمێننەوە. بۆ گەلانی بێدەوڵەت، ئەم جۆرە ساتانە دەتوانن دەرفەتی چاوەڕواننەکراو بۆ خستنەڕووی داهاتووی سیاسیی خۆیان دروست بکەن. ئەزموونی کورد لە باشووری کوردستان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ نموونەیەکی ڕوونە کە چۆن گۆڕانکارییەکی ناوچەیی دەتوانێت دیمەنێکی سیاسیی نوێ دروست بکات. بۆ یەکەم جار لە مێژووی هاوچەرخدا، دەرفەتی ئەوە درا بە کورد کە دامەزراوە بنیات بنێن، هەرێمەکانی خۆیان بەڕێوە ببەن و بە ئاشکرا ناسنامەی نەتەوەیی خۆیان دەربخەن.

بۆیە بەردەوامیی گرژییە ژیۆپۆلەتیکییەکان لە ناوچەکەدا، پرسیاری نوێ سەبارەت بە داهاتوو دەوروژێنن. لەم چوارچێوەیەدا، پرسی کورد وەک بەشێکی ناوەندی لە گەشەسەندنی سیاسیی ئێران و گۆڕانکارییە مێژووییە فراوانەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بەردەوام دەبێت. خەباتی کورد تەنیا ململانێیەکی سیاسی نییە، بەڵکوو پێوەندیی بە دانپێدانان، کەرامەت و مافی دارشتنی ئایندەی مێژوویی خۆیانەوە هەبووە. بۆ کوردی ڕۆژهەڵات، هەر ئەگەرێکی گۆڕانکاری، هیوایەکە بۆ داهاتوویەک کە تێیدا شوناس، زمان و مافەکانیان لە چوارچێوەی سیستمێکی فیدراڵدا بپارێزرێت. لەبەر ئەوە، پێویستە ستراتیژیی کورد هاوسەنگییەکی ورد لە نێوان "هیوای پشتیوانیی دەرەکی" و "هەڵسەنگاندنی واقیعییانەی هێز"دا دروست بکات.

لە کۆتاییدا، چارەسەری بنەڕەتیی پرسی کورد لە ئێران تەنیا بە گۆڕانکاریی ژیۆپۆلەتیکییەوە بەند نییە، بەڵکوو پێویستی بە سەرهەڵدانی سیستمێکی سیاسیی گشتگیر هەیە کە دان بە هەمەچەشنیی نەتەوەیی و کولتووریدا بنێت. ئایا داهاتوو بەرەو سەربەخۆیی، فیدراڵیزم یان جۆرێکی تری دانپێدانان دەچێت؟ ئەمە یەکێکە لە پرسیارە هەرە گرنگەکانی داهاتووی ناوچەکە.

٢١ی ڕەشەمەی ٢٧٢٥

ڕۆژهەڵاتی کوردستان، ئەو هاوپەیمانە ستراتیژییەی ئورووپا ناتوانێت پشتگوێی بخات

نزیکەی نیو سەدەیە گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ڕیزەکانی پێشەوەی ڕووبەڕووبوونەوەی دەسەڵاتی تاکڕەوی کۆماری ئیسلامیدایە. ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە شۆڕشی ١٩٧٩وە، نەک هەر لەپێناو مافە نەتەوەییەکانی خۆیان، بەڵکوو بۆ چەسپاندنی دێموکراسی، فرەخوازی و جیاکردنەوەی ئاین لە دەوڵەت لە سەرتاسەری ئێراندا خەباتیان کردووە. سەرەڕای ئەمەش، زۆرجار لە هاوکێشە و سیاستە نێودەوڵەتییەکاندا خەباتەکەیان پشتگوێ خراوە و پەراوێز کەوتووە.

ئەمڕۆ کە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست دیسان کەوتووەتە بەردەم ئەگەری گۆڕانکاریی گەورەی جیۆپۆلیتیکی و گرژییەکانی نێوان ئێران و ڕۆژاوا گەیشتوونەتە لووتکە، ئورووپا لەبەردەم هەڵبژاردنێکی ستراتیژی و ڕەوشتیدایە. ئایا دەوڵەتانی ئورووپا هەر تەنیا لە ڕوانگەی بەرنامە ئەتۆمییەکە، سیاسەتی ئەمنی و دابینکردنی وزەوە سەیری داهاتووی ئێران دەکەن؟ یان دواجار دان بەوەدا بنێن کە سەقامگیریی ڕاستەقینە لە ناوچەکەدا، تەنیا بە پاڵپشتیکردنی هێزە دێموکراتیکەکانی نێو ئێران و ڕۆژهەڵاتی کوردستان دێتە دی، کە تێیدا کورد ڕۆڵێکی سەرەکی و بنەڕەتی دەگێڕێت؟ پێویستە سیاسەتی ئورووپا بەرامبەر بە ئێران سەرلەنوێ دابڕێژرێتەوە؛ بە جۆرێک کە مافەکانی نەتەوەکانی ئێران بخاتە چەق و ناوەندی بڕیارەکانی و دان بەوەدا بنێت کە ڕۆژهەڵاتی کوردستان یەکێک لە ڕێکخراوترین و یەکگرتووترین کاراکتەرە دێموکراتەکانی نێو ئێرانە.

کۆماری ئیسلامی و نیو سەدە چەوساندنەوە:

ئێران لە دوای شۆڕشی ١٩٧٩ و دامەزراندنی کۆماری ئیسلامییەوە، خاوەنی سیستمێکی سیاسیی تایبەت بووە کە تێیدا دامەزراوە ئاینییەکان بەسەر جومگەکانی دەوڵەتدا زاڵن. ئەم سیستمە لەسەر بنەمای بیردۆزی "ویلایەتی فەقیهـ" داڕێژراوە، کە تێیدا ڕێبەری باڵای ئاینی، دەسەڵاتی ڕەهای بەسەر هەموو دامەزراوە سیاسییەکانی وڵاتدا هەیە. بە درێژایی دەیان ساڵ، ئەم دەسەڵاتە پێکهاتەیەکی سەرکوتکەری وای پەرە پێ داوە کە تێیدا ئۆپۆزسیۆنی سیاسی، نەتەوەکان و کۆمەڵگەی مەدەنی بە شێوەیەکی سیستماتیک پەراوێز خراون.

نەتەوە بندەستەکان - بەتایبەت کورد، بەلووچ، عەرەب و تورکمەن - پشکی شێریان لەو ستەمە بەرکەوتووە. لە کوردستاندا، دەوڵەت سەرکوتی سیاسیی لەگەڵ پەراوێزخستنی ئابووریدا گرێ داوە. ئەم ناوچەیە سەرەڕای هەبوونی سامانێکی سروشتیی زۆر، وەک یەکێک لە دواکەوتووترین ناوچەکانی ئێران هێڵدراوەتەوە. کوردی ڕۆژهەڵاتی کوردستان نزیکەی لەسەدا ١٥ی دانیشتووانی ئەو وڵاتە پێک دەهێنن. داواکارییە سیاسییەکانی ئەوان لە مێژوودا بریتی بووە لە: دابینکردنی مافە کولتوورییەکان، خۆبەڕێوەبەریی ناوچەیی، سیستەمی فیدراڵی (ئۆتۆنۆمی) و بەشداریی دێموکراتییانە، کە ئەمەش بە واتای جیابوونەوە نایەت. سەرەڕای ئەمەش، داواکارییەکانی کورد لە دوای شۆڕشەوە بە ئاگر و ئاسن وەڵام دراونەتەوە. هەر لە ساڵی ١٩٧٩دا ڕێژیمی نوێ ئۆپەراسیۆنی سەربازیی بەرفراوانی دژی ڕێکخراوە سیاسییەکانی کوردستان دەست پێ کرد، کە لەو هەڵمەتانەدا هەزاران کەس بوونە قوربانی.

کەلەپووری سیاسیی کورد: دێموکراسی و فرەخوازی:

بزووتنەوەی سیاسیی کورد لە ئێران، لەمێژە بەهۆی پێداگریی توندی لەسەر بەها دێموکراتیکەکان، لە زۆرێک لە بزووتنەوەکانی دیکەی ئۆپۆزسیۆن جیا دەکرێتەوە. نموونەی هەرە دیاری ئەم ڕەسەنایەتییە، حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانە. ئەم حیزبە بە ڕێبەریی ڕووناکبیری کاریزماتیک، دوکتور عەبدولڕەحمان دوکتور قاسملوو، دیدێکی سیاسیی پەرە پێ دا کە چارەنووسی کوردی بە دێموکراسی بۆ هەموو ئێرانەوە گرێ دابوو.

دوکتور قاسملوو جەختی لەوە دەکردەوە کە خەباتی کورد تەنیا بۆ مافە نەتەوەییەکان نییە، بەڵکوو بۆ گۆڕانکاریی دێموکراتیکی سەرتاسەرییە لە ئێراندا. ئەو داکۆکیی لە سیستەمێکی ئۆتۆنۆمی یان فیدراڵی لە چوارچێوەی ناناوەندێتی

(لامەرکەزی) دەکرد کە تێیدا پێکهاتە نەتەوەییە جیاوازەکان بتوانن لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی دیموکراتیکدا پێکەوە بژین. ئەو دیدگا مرۆڤدۆستانەیە بە کارەسات کۆتایی هات؛ کاتێک لە ساڵی ١٩٨٩دا لە ڤیەننا و لە کاتی دانوستان لەگەڵ نوێنەرانی ڕێژیمی ئێراندا، دوکتور قاسملوو تیرۆر کرا. ئەم تیرۆرە بوو بە نیشانەی ئەوەی کە ڕێژیم بە هیچ جۆرێک ئامادە نییە فرەیی سیاسی قبووڵ بکات. سەرەڕای ئەمەش، حیزبە سیاسییەکانی کوردستان بەردەوام بوون لە داڕشتنی ئەو سیاسەتانەی جەخت لەسەر سێکۆلاریزم، یەکسانیی ڕەگەزی و مافی نەتەوەکان دەکەنەوە. لە ناوچەیەکدا کە زۆرجار ئایدۆلۆژییە توندڕەو و ئایینییەکان زاڵن، بزووتنەوەی کوردستان پەرەیان بە کولتوورێکی سیاسیی پێشکەوتنخواز داوە.

کوردستان؛ سەنگەری پێشەوەی دیموکراسی لە ئێراندا:

لە دەیان ساڵی ڕابردوودا، کوردستانییەکان هەمیشە لە ڕیزی یەکەمی ئەو کەسانەدا بوون کە دژی کۆماری ئیسلامی ڕاپەڕیون. لە ناڕەزایەتییەکانی ساڵانی ٢٠٠٩، ٢٠١٧ و بەتایبەتی لە شەپۆلی مەزنی ساڵی ٢٠٢٢دا کە دوای شەهیدکردنی ژینا ئەمینی سەری هەڵدا، شارەکانی کوردستان ڕۆڵێکی یەکلاکەرەوەیان گێڕا. ژینا ئەمینی کە خۆی کچێکی کورد بوو، کوژرانی لەلایەن "پۆلیسی ڕەوشت"ەوە بوو بە سیمبولی دڕندەیی ئەم ڕێژیمە. ناڕەزایەتییەکان لە کوردستان بە توندترین شێوە سەرکوت کران. ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان ڕایانگەیاندووە کە هێزە ئەمنییەکان فیشەکی جەنگییان دژی خۆپێشاندەران بەکار هێناوە و دەستبەسەرکردنی بەکۆمەڵیان ئەنجام داوە. سەرەڕای ئەمەش، ڕێکخراوە مەدەنییەکان، بزووتنەوەکانی ژنان و گرووپە خوێندکارییەکانی کورد، وەک کاراکتەری سەرەکی لە بزووتنەوەی دیموکراسیخوازیی ئێراندا ماونەتەوە.

هەڵە ستراتیژییەکانی ئورووپا:

ئورووپا لەمێژە سیاسەتێکی دووفاقەی بەرامبەر بە ئێران پەیڕەو کردووە. لە لایەکەوە حکوومەتە ئورووپییەکان ڕەخنەیان لە پێشێلکردنی مافی مرۆڤ گرتووە، بەڵام لە لایەکی ترەوە، پەیوەندییە دیپلۆماسییەکان و بەرژەوەندییە ئابوورییەکانیان خستووەتە پێش هەموو شتێکەوە. زۆرجار دانوستانی ئەتۆمی و پرسی وزە، کارنامەی سیاسیی ئەوانی داگیر کردووە.

بەڵام ئەم ستراتیژە ئەنجامێکی ئەوتۆی نەبووە. کۆماری ئیسلامی سەرەڕای دەیان ساڵ دیپلۆماسی، نە بووەتە دەوڵەتێکی دیموکرات و نە سەرکوتکارییەکانیشی کەم کردووەتەوە. جگە لەوەش، ئورووپا زۆرجار ئایندەی سیاسیی ئێرانی وەک بابەتێک بینیوە کە تەنیا پەیوەندیی بە بەرژەوەندییە ئەمنییەکانی ئەمریکاوە هەیە؛ ئەمەش وای کردووە ڕۆڵێکی ناچالاک و بێدەنگ لە گۆڕانکارییە سیاسییە درێژخایەنەکانی ئێراندا بگێڕێت. کەچی ئایندەی ئێران پرسێکی ئورووپییە؛ چونکە ناسەقامگیری لە ئێراندا کار دەکاتە سەر بازاڕەکانی وزە، کۆچبەری و ئاسایشی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست، کە ئەمانەش

ڕاستەوخۆ کار دەکەنە سەر ئورووپا.

تێنەگەیشتن لە ناناوەندێتی (لامەرکەزییەت):

یەکێک لە ئاستەنگە گەورەکانی بەردەم داڕشتنی ستراتیژێکی واقیعی، ئەو تێڕوانینە هەڵەیەیە کە گوایە دانپێدانان بە مافە نەتەوەییەکان یان خۆبەڕێوەبەریی ناوچەیی، دەبێتە هەڕەشە بۆ سەر سەقامگیری. بەڵام ئەزموونی مێژوویی پێچەوانەکەی سەلماندووە. کاتێک دەوڵەتەکان مافە نەتەوەیی و کولتوورییەکان پشتگوێ دەخەن، ململانێکان قووڵتر دەبنەوە. بەڵام کاتێک ئەم مافانە بە شێوەیەکی یاسایی دەناسرێن، ململانێکان لە چوارچێوەیەکی دیموکراتیکدا چارەسەر دەکرێن. ئەزموونی وڵاتانی وەک سویس، کانادا و هەندێک سیستەمی فیدراڵی نیشانی دەدەن کە دابەشکردنی دەسەڵات دەبێتە هۆی سەقامگیری. ئێرانی داهاتوو ئەگەر دان بە هەمەجۆریی نەتەوەکانیدا (کورد، بەلووچ، عەرەب و هتد) بنێت، زۆر سەقامگیرتر دەبێت.

کورد؛ هاوپەیمانی سروشتیی ئورووپا:

کورد لە مێژوودا پەیوەندییەکی نزیکی لەگەڵ وڵاتانی ئورووپیدا هەبووە. دەیان ساڵە ڕووناکبیران و چالاکانی کورد کارلێکیان لەگەڵ دامودەزگاکانی ئورووپادا هەیە و گوتاری سیاسیی کوردیش کەوتووەتە ژێر کاریگەریی بیرۆکە ئورووپاییەکان سەبارەت بە دیموکراسی، مافی مرۆڤ و سێکولاریزم. بۆیە ئەوە جێی سەرسوڕمان نییە کە زۆرێک لە ڕێکخراوە سیاسییەکانی کورد، ئورووپا وەک هاوبەشێکی ڕاستەقینە بۆ بونیادنانی ئێرانێکی دیموکرات دەبینن. بەڵام ئەم پەیوەندییە پێویستی بە هەنگاوی بەرامبەر هەیە؛ ئورووپا دەبێ دان بەوەدا بنێت کە کورد تەنیا کەمینەیەکی ناوچەیی نییە، بەڵکوو کاراکتەرێکی سیاسیی کاریگەرە لە داهاتووی ئێراندا.

کێشەی ئۆپۆزسیۆنی ئێران:

یەکێک لە گرفتە سەرەکییەکان، نەبوونی ئۆپۆزسیۆنێکی یەکگرتووە. زۆرێک لە گرووپە ئۆپۆزسیۆنەکان هێشتا خاوەن ڕوانگەیەکی ناوەندگەرای توندن و ئامادە نین دان بە مافە نەتەوەییەکاندا بنێن. تەنانەت هەندێک لە لایەنە پاشایەتییەکان، باسیان لە بەکارهێنانی هێزی سەربازی بۆ کۆنترۆڵکردنی کوردستان کردووە لە داهاتوودا. ئەم ڕێبازە مەترسیی بەرهەمهێنانەوەی هەمان ئەو دیکتاتۆرییەتەی هەیە کە لە سەردەمی پاشایەتی و کۆماری ئیسلامیدا هەبووە. بۆیە گواستنەوە بۆ دیموکراسیی ڕاستەقینە، پێویستی بە پەیمانێکی سیاسیی نوێ هەیە کە تێیدا هەموو نەتەوەکان وەک

هاوبەشی ڕاستەقینە بناسرێن.

ئورووپا چی پێ دەکرێت؟

ئورووپا هێشتا دەرفەتی ئەوەی هەیە ڕۆڵێکی بونیادنەر بگێڕێت:

١- پێویستە حکوومەتە ئورووپییەکان لە هەموو گفتوگۆکانیاندا، بە ڕوونی پشتگیری لە بنەماکانی دێموکراسی و مافی نەتەوەکان بکەن.
٢- دەست بکەن بە گفتوگۆی ڕاستەوخۆ لەگەڵ بزووتنەوە دێموکراتیکەکان، لەوانەش حیزبە سیاسییەکانی کوردستان.
٣- پشتگیری لە مۆدێلەکانی دابەشکردنی دەسەڵات و گەرەنتیی دەستووری بۆ مافی نەتەوەکان بکەن.

کۆتایی:

ئێران لەبەردەم وەرچەرخانێکی مێژووییدایە. یان دەبێ لەسەر ڕێگەی تاکرەوی و ناوەندگەرایی بەردەوام بێت، یان بەرەو دێموکراسییەکی گشتگیر هەنگاو بنێت. کورد لە ئێران بۆ ماوەی پێنج دەیە، کۆڵەکەی سەرەکیی خەبات دژی دیکتاتۆری بووە. ئەزموونی ڕێکخراوەیی و بەها دێموکراتیکەکانی کورد، دەیانکاتە یاریزانێکی سەرەکی لە ئایندەی وڵاتدا.

چاوپۆشیکردن لە ڕۆڵی کورد لەلایەن ئورووپاوە، نەک هەر شکستێکی ڕەوشتییە، بەڵکوو هەڵەیەکی ستراتیژیشە. بەبێ کورد، دێموکراسیی ڕاستەقینە لە ئێراندا نایەتە دی و بەبێ دێموکراسیش، ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست هەرگیز ئەو سەقامگیرییە بەدەست ناهێنێت کە خەڵکی ناوچەکە و ئورووپاش پێویستیان پێیەتی.

٢٥ی ڕەشەمەی ٢٧٢٥

بابەتی ساڵی...................... ٢٧٢٦

هەژانی جیهان بەهۆی نەوتەوە؛ ئاڵۆزییە سیاسییەکان و سستیی ئابووریی جیهانی

زیاتر لە سەدەیەکە، نەوت یەکێکە لە گرنگترین کاڵا ستراتیژییەکانی ئابووریی جیهان. سەرەڕای پێشکەوتنە تەکنەلۆژییەکان و هەوڵ بۆ گۆڕینی سەرچاوەی وزە و سەرهەڵدانی کەرتی نوێ، ئابووریی جیهان هێشتا بە قووڵی بەستراوەتەوە بە دابینکردنی وزەیەکی بەردەوام و جێگیر. لەبەر ئەوە، نرخی نەوت تەنیا نرخێکی ئاسایی بازاڕ نییە، بەڵکو پێوەرێکی هەستیاری هاوکێشە سیاسییەکان (جیۆپۆلیتیک)، نیشاندەری دڵەڕاوکێ جیهانییەکان و بزوێنەری سەرەکیی هەڵاوسان، گەشە، هاوسەنگیی بازرگانی و سەقامگیریی بازاڕە داراییەکانە.

هەڵبەز و دابەزە زۆری ئەم دواییەی نرخی "برێنت" بە ڕوونی ئەم ڕاستییە دەسەلمێنێت. لە ماوەیەکی کورتدا، نرخی هەر بەرمیلێک لە دەوروبەری ١١٣ دۆلارەوە بۆ ٩٧ دۆلار دابەزی، پاشان بۆ ١٠٦ دۆلار بەرزبووەوە و دواتر بەرەو ١٠٠ دۆلار

گەڕایەوە. ئەم جۆرە جووڵانە لە بارودۆخێکدا کە "خواست و خستنەڕووی ڕاستەقینە کاتی زۆریان بۆ گۆڕانکاری نەبووە، ئاسایی نین؛ بەڵکو ڕەنگدانەوەی بازاڕێکن کە لەژێر کاریگەری نادڵنیایی سیاسی، شێواویی زانیارییەکان و ترس لە پچڕانی دابینکردنی وزە لە داهاتوودا دەجووڵێت. ئاژانسی ڕۆیتەرز لە مانگی مارسی ٢٠٢٦دا بڵاویکردەوە، گرژییەکانی نێوان (ئەمریکا/ئیسرائیل) و ئێران، پەککەوتنی هاتوچۆ لە گەرووی هورمز، زیانگەیاندن بە ژێرخانی وزە و ئازادکردنی ٤٠٠ ملیۆن بەرمیل لە کۆگای ستراتیژیی بێوێنەی وڵاتانی ئاژانسی نێودەوڵەتیی وزە، نیگەرانییەکانی سەبارەت بە سەرهەڵدانی ڕاتەکانێکی درێژخایەنی وزە لە ئاستی جیهاندا بەرز کردووەتەوە.

کێشە بنەڕەتییەکە ئەوەیە کە نرخی نەوت کاریگەری لەسەر سەرجەم کایەکانی بەرهەمهێنان و بڵاوکردنەوە لە ئابووریی جیهاندا هەیە. کاتێک نرخی نەوت بەرز دەبێتەوە، تێچووی گواستنەوە، کەرەستەی خاوی پیشەسازی، پەینی کشتوکاڵی، بەرهەمهێنانی کارەبا و لە کۆتاییدا تێچووی بژێویی خێزانەکان زیاد دەکات. زۆرجار دەرئەنجامی ئەمە بریتییە لە بەرزبوونەوەی هەڵاوسان، کەمبوونەوەی توانای کڕین، سستبوونی گەشە و زیادبوونی مەترسیی ڕاوەستانی بازاڕی ئابووری. لە مێژوودا، زۆرێک لە تەنگژە قووڵەکانی نەوت هاوکات بوون لەگەڵ قۆناغەکانی "داچەقینی ئابووری" (هەڵاوسان لەگەڵ سستیی گەشە)، شڵەژانی بازاڕە داراییەکان و گۆڕانی هاوسەنگییە سیاسییەکان. توێژینەوەکانی سندووقی نێودەوڵەتیی دراو (IMF) دەریدەخەن کە ڕاتەکانەکانی پەیوەست بە نەوت، لە دوای حەفتاکانی سەدەی ڕابردووەوە، ڕۆڵێکی سەرەکییان لە بەرچاوترین شەپۆلەکانی هەڵاوساندا هەبووە.

پەککەوتنی هاتوچۆ لە گەرووی هورمز و لێکەوتە جیهانییەکانی:

گەرووی هورمز یەکێکە لە گرنگترین ڕێڕەو و دەروازە ئاوییەکانی جیهان لە ڕووی ئابوورییەوە؛ نزیکەی ٢٠٪ بۆ ٢٥٪ی کۆی هەناردەی نەوتی جیهان و پشکێکی بەرچاو لە بازرگانیی گازی سروشتیی شلکراو (LNG) لەم ڕێگەیەوە دەگوازرێتەوە. ئەم چڕبوونەوەیەی جموجۆڵی وزە وای کردووە کە تەنانەت پەککەوتنێکی کاتی و سنوورداریش، کاریگەرییەکی زۆر و کتوپڕ لەسەر بازاڕە نێودەوڵەتییەکانی وزە دابنێت و بەمەش هەڕەشە لە سەقامگیریی ئابووریی جیهانی بکات.

بایەخی ستراتیژیی ئەم گەرووە، لە سایەی گرژییە جیۆپۆلیتیکییە بەردەوامەکانی ناوچەکەدا؛ بەتایبەت ئەو ململانێیانەی پەیوەستن بە ئێران و پەیوەندییەکانی لەگەڵ جیهانی دەرەوەدا؛ زیاتر دەردەکەوێت. ئەم دۆخە نادڵنیاییەکی بەردەوامی سەبارەت بە ئاسایشی کەشتیوانی و پاراستنی ڕەوتی هاتوچۆ لەو ناوچەیەدا خولقاندووە. هەر پەککەوتنێکی هاتوچۆ؛ چ بەهۆی پێکدادانی سەربازی، کردەوەی تێکدەرانە، یان تەنانەت بەرزبوونەوەی تێچووی دڵنیایی (بیمە) بێت، دەبێتە هۆی گرانبوونی نرخی گواستنەوە و وزە، ئەمەش بازاڕەکانی جیهان ڕووبەڕووی شۆکی دابینکردن و هەڵاوسانی نائاسایی دەکاتەوە.

کەواتە، هەر جۆرە ئاستەنگێک لە گەرووی هورمزدا تەنها کێشەیەکی ئەمنیی ناوچەیی نییە، بەڵکو مەترسییەکی گشتگیر و بنەڕەتییە بۆ سەر تەواوی سیستەمی ئابووریی جیهان.

نەوت وەک هەڵستاندنی سەرەکی لە ئابووریی گەورەی جیهاندا:

نەوت تەنیا سەرچاوەیەکی وزە نییە، بەڵکو بەشێکی دانەبڕاوە لە بوارەکانی گواستنەوە، پیشەسازی، کشتوکاڵ، پترۆکیمیایی و لۆجیستیکی جیهانی. هەر بۆیە نرخی نەوت کاریگەریی لەسەر هەردوو لایەنی "خستنەڕوو" و "خواست" لە ئابووریدا هەیە. لە ڕووی خستنەڕووەوە، بەرزبوونەوەی نرخەکەی بە واتای زیادبوونی تێچووی بەرهەمهێنان دێت بۆ کۆمپانیاکان، ئەمەش وا دەکات نرخی کاڵا و خزمەتگوزارییەکان بەرز ببێتەوە. لە ڕووی خواستیشەوە، داهاتی ڕاستەقینەی خێزانەکان کەم دەبێتەوە، چونکە پشکێکی گەورەی بودجەکەیان بۆ سووتەمەنی، گەرمکەرەوە و کاڵا گرانبووەکان دەچێت.

لە ئابووریی تەڤدا (Macroeconomic) ئەمە ڕاتەکانێکی کلاسیکیی تێچوون دروست دەکات. لێرەدا بانکە ناوەندییەکان دەکەونە سەر دووڕیانێکی سەخت، ئەگەر ڕێژەی سوود بەرز بکەنەوە بۆ بەرەنگاربوونەوەی هەڵاوسان، مەترسیی ئەوەیان لەسەرە پاشەکشەی ئابووری قووڵتر بکەنەوە؛ ئەگەر ڕێژەی سوودیش وەک خۆی بهێڵنەوە، ئەوا مەترسیی هەڵاوسانی زیاتریان لەسەرە. ئەم ئاڵۆزییە وای کردووە ڕاتەکانەکانی نرخی نەوت لە ڕووی مێژووییەوە هێندە مەترسیدار بن، چونکە نەک هەر نرخ بەرز دەکەنەوە، بەڵکو دەبنە هۆی دروستبوونی ناکۆکی لە بڕیاری سیاسی و داراییدا.

هەروەها نرخی نەوت کاریگەریی ڕاستەوخۆی لەسەر باڵانسی نرخی ئاڵوگۆڕی دراو هەیە. ئەو وڵاتانەی وەک ژاپۆن، هیندستان و زۆربەی وڵاتانی ئەورووپا کە پشت بە هاوردەکردنی وزە دەبەستن، بەهۆی بەرزبوونەوەی نرخەوە زیانی زۆریان پێ دەگات. لە بەرامبەردا، هەناردەکارانی وەک سعوودیە، نەرویج و بەرهەمهێنەرانی دیکە دەتوانن بۆ ماوەیەکی کاتی دارایی گشتی و هاوسەنگیی بازرگانیی خۆیان بەهێز بکەن. بەڵام مەترسی بۆ ئەوانیش هەیە، ناجێگیریی زۆری نرخ، پرۆسەی وەبەرهێنان و پلاندانان بۆ بودجەی درێژخایەن قورس دەکات.

جگە لەوەش، دەستبەجێ کاریگەرییان لەسەر بازاڕە داراییەکان دەبێت. بۆرسە جیهانییەکان تەنیا کاردانەوەیان بۆ نرخی ڕاستەقینەی نەوت نییە، بەڵکو لە بەرامبەر بە نادڵنیایی لە نرخەکانی داهاتوودا هەڵوێست وەردەگرن. ئاژانسی ڕۆیتەرز لە مارسی ٢٠٢٦دا باسی لەوە کرد چۆن بازاڕەکان بەرامبەر هەر لێدوانێکی نوێ سەبارەت بە ئێران و گەرووی هورمز یان ئەگەری بەردەوامیی شەڕ، لە ڕادەبەدەر هەستیار بوون. کاتێک زانیارییەکان دژبەیەک دەبن، ناجێگیری زیاد دەکات، چونکە وەبەرهێنەران هەوڵ دەدەن نرخەکان بەپێی سیناریۆیەکی نادیار دیاری بکەن.

یەکەم تەنگژەی گەورەی نەوت لە سەردەمی نوێدا: ١٩٧٣ - ١٩٧٤:

بەناوبانگترین تەنگژەی نەوت دوای جەنگی "یۆم کیپور" لە ساڵی ١٩٧٣دا ڕوویدا، کاتێک وڵاتانی عەرەبیی هەناردەکاری نەوت، ئاستی بەرهەمهێنانیان کەم کردەوە و گەمارۆیان خستە سەر هەندێک لە وڵاتانی ڕۆژئاوا. ئەم قەیرانە بۆ یەکەمجار لە سەردەمی مۆدێرندا نیشانی دا کە چۆن "چەکی وزە" وەک کەرەستەیەکی سیاسی بەکار دەهێنرێت. دەرئەنجامەکان کارەساتبار بوون، نرخی نەوت چەند هێندە بەرزبووەوە، هەڵاوسان هەڵکشا و وڵاتە پیشەسازییەکان تووشی چەقبەستوویی ئابووریی قووڵ بوون.

ئەوەی قەیرانی ١٩٧٣ی یەکلاکەرەوە کرد، تێکشکانی ئەو تیۆروانینە بوو کە دەیگوت "وزەی هەرزان و جێگیر مافێکی هەمیشەییە". ئەم قەیرانە بووە هۆی سەرهەڵدانی دیاردەی "داچەقینی ئابووری" (Stagflation) یان چەقینی هەڵاوساناوی، واتە تێکەڵبوونی هەڵاوسانی بەرز و گەشەی کەم؛ شتێک کە بیردۆزە ئابوورییەکانی ئەو سەردەمە (کینزی) بە زەحمەت دەیانتوانی چارەسەری بکەن. ئەمەش وای کرد زۆرێک لە وڵاتانی ڕۆژئاوا پێداچوونەوە بە سیاسەتی وزە و پێکهاتەی پیشەسازیی خۆیاندا بکەن.

تەنگژەی دووەمی نەوت: ١٩٧٩ - ١٩٨٠:

دووەم تەنگژەی گەورە دوای شۆڕشی ئێران لە ساڵی ١٩٧٩ و پاشان جەنگی نێوان ئێران و عێراق هاتە ئاراوە. لێرەدا تەنیا مەسەلەکە پچڕانی بەرهەمهێنان نەبوو، بەڵکو ترس، دڵەڕاوکێ و چاوەڕوانیی گرانبوونی زیاتر، وای کرد نرخەکان بە شێوەیەکی دەروونی و دارایی زیاتر بەرز ببنەوە. کاریگەرییە ئابوورییەکە دیسان بریتی بوو لە هەڵاوسانی بەرز و گەشەی سست. زۆرێک لە بانکە ناوەندییەکان، بەتایبەت بانکی فیدراڵیی ئەمریکا لە سەردەمی "پۆڵ ڤۆڵکەر"دا، بە بەرزکردنەوەی بێوێنەی ڕێژەی سوود وەڵامیان دایەوە. ئەمەش هەڵاوسانی کۆنترۆڵ کرد، بەڵام تێچووەکەی چەقبەستوویی ئابووری و بێکارییەکی زۆر بوو. ئەم ئەزموونە دەریخست کە ڕاتەکانەکانی نەوت نەک هەر بە شێوەی ڕاستەوخۆ، بەڵکو لە ڕێگەی ئەو سیاسەتە دراوییانەی کە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەیان دەگیرێنەبەر، کاریگەرییان لەسەر ئابووری دەبێت.

تەنگژەی کەنداو: ١٩٩٠ - ١٩٩١:

کاتێک عێراق لە ساڵی ١٩٩٠دا کوێتی داگیر کرد، نرخی نەوت بەهۆی ترس لە پەککەوتنی گواستنەوەی وزە لە کەنداو بە

خێرایی بەرزبووەوە. ئەم قەیرانە پەیوەندیی توندی نێوان ململانێی سەربازی و نرخی نەوتی دووپات کردەوە، بەڵام تەمەنی کورت بوو. ئەمەش بەهۆی هەماهەنگیی خێرای نێودەوڵەتی، باشتربوونی سیستەمی کۆگاکردن و ئەو ئەزموونانەی بوو کە جیهان لە قەیرانەکانی پێشوو فێری ببوو.

هەڵکشانی نرخەکان لە ساڵانی ٢٠٠٧ - ٢٠٠٨:

ئەم قەیرانە جیاواز بوو لەوانەی پێشوو، چونکە هۆکارەکەی زیاتر پەیوەست بوو بە "خواستی زۆر"ی جیهانی (بەتایبەت چین) و گەمە داراییەکان، نەک تەنیا ململانێیەکی سیاسی. نرخی برێنت گەیشتە ئاستێکی پێوانەیی، پێش ئەوەی قەیرانی دارایی جیهانی دەست پێ بکات. لێرەدا دەرکەوت کە بەرزبوونەوەی نرخی وزە دەتوانێت توانای کڕینی خێزانەکان لاواز بکات و ببێتە هۆی تەقینەوەی ناهاوسەنگییە داراییەکان.

داکەوتنی نرخەکان لە ٢٠١٤ - ٢٠١٦ و شۆکی پەتای ٢٠٢٠:

هەموو قەیرانێک بە مانای بەرزبوونەوەی نرخ نین. لە ٢٠١٤-٢٠١٦ بەهۆی زۆربوونی خستنەڕوو (بەتایبەت نەوتی شێڵی ئەمریکا) نرخەکان دابەزین. لە ساڵی ٢٠٢٠ و بەهۆی بڵاوبوونەوەی پەتای کۆرۆناوە، خواست لەسەر نەوت بە تەواوی داتەپی. ئاژانسی ڕۆیتەرز باسی لەوە کرد چۆن کۆگاکان پڕ بوون و نرخ بۆ نزمترین ئاست دابەزی. ئەمە دەریخست کە نەوت تەنیا لە کاتی "کەمی"دا کێشە دروست ناکات، بەڵکو لە کاتی "تەنگژە قووڵەکان"یشدا خواست لەسەری بە خێرایی دادەمرکێتەوە.

قەیرانی وزە دوای جەنگی ڕووسیە و ئۆکراین:

قەیرانی وزە لە دوای جەنگی ڕووسیە و ئۆکراین لە ساڵی ٢٠٢٢دا بە پچڕانی بەرفراوانی دابینکردن لە بازاڕەکانی گازی سروشتی و کارەبای ئورووپادا تایبەتمەند بوو، لەگەڵ کاریگەرییە بەرچاوەکانی پەرەسەندن لەسەر نرخی نەوت لەڕێگەی زیادبوونی نرخی مەترسیی جیۆپۆلیتیکی و ئاڕاستەکردنەوەی ڕۆیشتنی وزەی جیهانی. قەیرانەکە لاوازییە پێکهاتەییەکانی قووڵی لە سیستەمی وزەی ئورووپادا ئاشکرا کرد، کەمترینیان وابەستەیی زۆری هاوردەکردن و نەبوونی هەمەچەشنکردنی سەرچاوە و دابینکەرانی وزە. هەرچەندە قەیرانەکە نەگەیشتە هەمان ئاستی سیستماتیکی وەک شۆکی نەوتی ساڵانی حەفتاکان، بەڵام پاڵنەرێکی بەهێزی هەڵاوسانی پاڵنانی تێچوونەکانی دروست کرد و ڕێوشوێنی دارایی و ڕێکخراوەیی بەرفراوانی دەست پێ کرد. ئەمانە بریتی بوون لە دەستێوەردانی نرخ، یارمەتییە ئامانجدارەکان، و پشتگیریی نەختینەیی

و قەرەبووکردنەوە بۆ هەردوو ماڵ و بازرگانی، بە ئامانجی کەمکردنەوەی دەرئەنجامە ئابوورییە ڕاستەقینەکان و سەقامگیرکردنی بازاڕەکانی وزە.

قەیرانی ئەمڕۆ: ئێران، گەرووی هورمز و شڵەژانی بازاڕ:

قەیرانی ئێستا بە سێ هۆکار زۆر مەترسیدارە:

١- **شوێنی جوگرافی:** پەیوەستە بە گەرووی هورمز کە نزیکەی پێنج یەکی نەوت و گازی جیهانی پێدا تێدەپەڕێت.
٢- **زیانی فیزیکی:** تەنیا مەسەلەکە پەککەوتنی هاتوچۆ نییە، بەڵکو هێرشەکان زیانی ڕاستەقینەیان بە پاڵاوگەکان و دامەزراوەکانی هەناردەکردنی وزە گەیاندووە، کە چاککردنەوەیان کاتی دەوێت.
٣- **کاتی ڕووداوەکە:** ئەم شۆکە لە کاتێکدا ڕوو دەدات کە ئابووریی جیهان پێشوەختە بەدەست هەڵاوسان و نادڵنیاییەوە دەیناڵاند.

چۆن تەکانەکانی نەوت کاریگەری لەسەر ئابووریی جیهان دادەنێن؟

١- **هەڵاوسان:** نرخەکان ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ بەرز دەکەنەوە (لە بەنزینەوە تا خۆراک).
٢- **سستبوونی گەشە:** توانای کڕین کەم دەکاتەوە و وەبەرهێنان پەک دەخات.
٣- **تێکچوونی هاوسەنگیی دارایی:** ئەو وڵاتانەی قەرزارن یان دراویان لاوازە، بە گرانبوونی وزە زیاتر دووچاری قەیران دەبن.
٤- **ناجێگیریی سیاسی:** فشار لەسەر حکوومەتەکان زیاد دەکات و بودجەی گشتی تووشی کورتهێنان دەکات.
٥- **زیادبوونی نایەکسانی:** چینە هەژارەکان زۆرترین زیانیان بەردەکەوێت، چونکە بەشێکی زۆری داهاتیان بۆ خەرجییە سەرەکییەکان دەچێت.

کۆتایی:

نەوت هێشتا وەک پایەیەکی سەرەکیی سەقامگیریی ئابووریی جیهان دەمێنێتەوە. مێژوو نیشانی داوە کە ڕاتەکانەکانی نرخی نەوت هەمیشە وەک هاندەر بۆ هەڵاوسان، چەقبەستوویی و شڵەژانی سیاسی کار دەکەن. ئەوەی دۆخی ئێستا جیاواز دەکات، تێکەڵبوونی پچڕانی ڕێڕەوەکانی گواستنەوە، زیانی فیزیکی بە ژێرخانەکان و نادڵنیایی قووڵی بازاڕە داراییەکانە.

سەرچاوە
Serchawe

نامیلکەی دووهەم

گرنگترین وانە لە ڕابردوودا ئەوەیە: ئەو ئابوورییانەی تەنیا پشت بە یەک سەرچاوەی وزەی هەرزان دەبەستن، هەمیشە لە مەترسیدان. هەرچەندە کۆگای ستراتیژی کاتمان بۆ دەکرێت، بەڵام چارەسەری بنەڕەتی نین. بۆیە پاراستنی ئابووری لە داهاتوودا پێویستی بە فرەچەشنکردنی سەرچاوەکانی وزە، بەهێزکردنی ژێرخانەکان و هەماهەنگیی نێودەوڵەتی هەیە بۆ کەمکردنەوەی وابەستەیی بە ناوچە مەترسیدارەکانی وەک گەرووی هورمز. بە کورتی نەوت تەنیا کاریگەری لەسەر ئابووری نییە، بەڵکو قووڵترین کەمکوڕی و لاوازییەکانی ئاشکرا دەکات.

٦ی خاکەلێوەی ٢٧٢٦

تەسلیمبوون یان دارمان: بژاردەی ستراتیژیی سنووورداری بەردەستی ئێران

لە ئێستادا ئابووریی ئێران لە ناو جەرگەی قەیرانێکی فرەڕەهەنددایە، کە لە شیکاریی ئابووریی گەورە "ماکرۆ"دا بە "دۆخی تەنگژە ئاوێتەکان" پێناسە دەکرێت؛ ئەمەش واتە لە هاوکاتیی هەرەسی نرخی دراو، هەڵاوسانی لەڕادەبەدەر، داکشانی ئابووری و دابڕانی ژیۆپۆلیتیکیدا. ئەم جۆرە لە داینامیکی قەیرانەکان، کاتی و خولی نین، بەڵکو "پێکهاتەیین"؛ واتە سیاسەتە نەریتییەکانی جێگیرکردنی بازاڕ (وەک سیاسەتی دراو یان دەستکاریکردنی بودجە) بێکاریگەر دەبن، مەگەر ئەوەی گۆڕانکاریی بنەڕەتی لە دامەزراوەکاندا بکرێت.

لەم سۆنگەیەوە، پرسیارێکی بنەڕەتی سەرهەڵدەدات: ئایا بەبێ گۆڕانکاریی ڕیشەیی لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا، هیچ ستراتیژێکی ڕاستەقینەی ئابووریی کردەیی هەیە کە ئێران بگەڕێنێتەوە بۆ سەر ڕێڕەوی گەشەی بەردەوام؟ وەڵامەکە "نەخێر"ە. لە هەلومەرجی ئێستادا، ملکەچیی ستراتیژی (کە بە گۆڕینی تەواوەتیی ئاراستەی سیاسی و ئابووری بەرامبەر ئەمریکا و سیستەمی دارایی جیهانی پێناسە دەکرێت) تەنیا بژاردەیەکی ئایدیۆلۆژی نییە، بەڵکو پێویستییەکی حەتمیی ئابوورییە.

لۆژیکی ئابووریی سزاکان و لێکەوتە کەڵەکەبووەکانی:

سزا ئابوورییەکان تەنیا بەربەستی بازرگانی نین، بەڵکو سیستەمێکی ئابووریی هاوتەریب دەسەپێنن کە تێیدا تێچووی ئاڵوگۆڕ، باجی سەرکێشی و ناڕوونیی زانیارییەکان بە شێوەیەکی هەڵکشاو زیاد دەکەن. بۆ ئێران، ئەمە بووەتە هۆی دابڕانی "کردەیی" لە سیستەمی دارایی جیهاندا.

کاریگەریی سزاکان دەکرێ لە سێ تەوەری سەرەکیدا کورت بکرێتەوە:

دابڕانی دارایی: بانکە ئێرانییەکان دەستیان بە سیستەمی نێودەوڵەتیی سفرکردنەوەی هەژمار، یان پاککردنەوەی پاکانەهەژماری ڕاناگات، ئەمەش ڕێگرە لە گواستنەوە و بەکارهێنانی کارای سەرمایە.

بێسەروبەرەیی ئاڵوگۆڕی بازرگانی: هەناردە و هاوردەکردن لە ڕێگەی دەڵاڵە لاوەکییەکانەوە، بەهای ڕاستەقینەی داهاتی بازرگانی دادەبەزێنێت.

هەرەسی وەبەرهێنان: وەبەرهێنانی بیانی (FDI) نزیک بووەتەوە لە سفر، هاوکات سەرمایەی ناوخۆییش لە وڵات ڕادەکات. ئەم کاریگەرییە کەڵەکەبووانە بوونەتە هۆی داخورانی توانای بەرهەمهێنان و دابەزینی هەمیشەیی "کۆی بەرهەمی ناوخۆیی". ئەمە بەو مانایەیە کە تەنانەت ئەگەر سزاکان بە کاتیش لابرێن، ئابوورییەکە لە بازنەیەکی داخراودا دەسووڕێتەوە.

قەیرانی دراو و مەترسیی هەڵاوسانی وێرانکەر:

دابەزینی بەهای تمەن تەنیا کێشەیەکی دراو نییە، بەڵکو نیشانەی تێکچوونی بنەما ئابوورییەکانە. کاتێک دراو ئەرکی خۆی وەک "کۆگای بەها" لەدەست دەدات، دیاردەی "جێگرتنەوەی دراو" ڕوودەدات؛ واتە خێزان و کۆمپانیاکان بۆ پاراستنی سەرمایەکانیان پەنا دەبەنە بەر دۆلار، زێڕ و خانووبەرە.

هەڵاوسان لە ئێران گەیشتووەتە ئاستێک کە پێوەرە ساڵانەکان چیتر گوزارشت لە ڕاستییەکان ناکەن و پێویستە پێوەری مانگانە و هەفتانە بەکار بهێنرێت. کاتێک هەڵاوسان لە **٥٠٪**ی مانگانە تێدەپەڕێت، ئابووری دەکەوێتە ناو قۆناغی

"هەڵاوسانی لەڕادەبەدەر (هەڵاوسانی پڕتاو، هەڵاوسانی بێهەوسار*.(Hyperinflation) "

لێکەوتەکانی ئەم دۆخە مەترسیدارن:

١- داهاتی ڕاستەقینە هەرەس دەهێنێت و هەژاری تەشەنە دەسێنێت.
٢. نرخەکان سەریان لێ دەشێوێت و سەرچاوەکان بەفیڕۆ دەچن.
٣- پاشەکەوتی ناوخۆیی لەنێو دەچێت و وەبەرهێنان پەکی دەکەوێت.

لەنێوچوونی لەسەرخۆی کەرتی بەرهەمهێنان و شۆکی پیشەسازی:

ئابووریی ڕاستەقینەی ئێران بە توندی پشت بە کەرتی وزە و کاڵا سەرەتاییەکان دەبەستێت. ئەمەش وای کردووە کە شۆکە دەرەکییەکان (وەک گەمارۆی نەوت) کاریگەریی وێرانکەریان هەبێت.

کەرتی پیشەسازی بەدەست سێ کێشەی سەرەکییەوە دەناڵێنێت:

کەمیی سەرمایە: نەبوونی وەبەرهێنان لە ئامێر و تەکنەلۆژیای نوێدا. کەمیی کەرستەی خاو: بەهۆی سنووردارببوونی هاوردەوە، دەستگەیشتن بە پێکهاتە گرنگەکان ئەستەم بووە. دابەزینی ئاستی بەرهەم: بەهۆی کۆنیی تەکنەلۆژیا و ناکارایی بەڕێوەبردن.

پەککەوتنی کەرتی دارایی:

سیستەمی بانکیی ئێران بە کردەوە مایەپووچ بووە. پێدانی قەرزەکان لە جیاتی پەیڕەوکردنی بنەماکانی بازاڕ، لەسەر بنچینەی بڕیاری سیاسییە. ئەم "سیستەمە دارایی و بانکدارییە" بووەتە هۆی:

١- بەفیڕۆچوونی سەرمایە و کەڵەکەبوونی قەرزە مردووەکان.
٢- نەمانی متمانە بە دامەزراوە داراییەکان.
٣- لە غیابی سیستەمێکی بانکیی کارادا، ئابووری پشت بە کەناڵە نایاساییی و نافەرمییەکان دەبەستێت، ئەمەش مەترسییەکان گەورەتر دەکات.

ژیۆپۆلیتیک وەک گۆڕاوێکی ئابووری:

ئیتر ناکرێت ژیۆپۆلیتیک وەک فاکتەرێکی دەرەکی سەیر بکرێت، بەڵکو بووەتە بەشێکی دانەبڕاو لە ناو جەرگەی ئابووریی ئێراندا. بۆ نموونە، هەڕەشەی داخستنی گەرووی هورمز ئەگەرچی وەک ئامرازێکی گوشار بەکاردێت، بەڵام بۆ خودی ئێران مەترسییەکی دووسەرەیە؛ چونکە ئێران خۆی لە هەموو لایەک زیاتر پێویستی بەو ڕێڕەوەیە بۆ بازرگانی.

شیکاریی "تیۆریی یارییەکان": ستراتیژیی باڵا و هاوسەنگیی نەش:

ئەگەر دۆخەکە وەک یارییەکی ستراتیژیی نێوان ئێران و ئەمریکا ببینین، ستراتیژیی ئەمریکا بریتییە لە "دیپلۆماسییەتی زۆرەملێ". بۆ ئێران سێ بژاردەی لەبەردەستدا هەیە: بەرگریکردن، هێشتنەوەی دۆخەکە وەک خۆی، یان ملکەچی (گۆڕینی سیاسەت). بە لەبەرچاوگرتنی تێچووەکان، ملکەچی تەنیا ڕێگەیەکە کە ڕێگرە لە هەرەسی یەکجاری.

ڕەهەندی کات: بەردەوامییەکی پڕمەترسی:

قەیرانە ئابوورییەکان بە ڕەوتێکی هێڵی پەرە ناسێنن، بەڵکو هەر کە گەیشتنە خاڵە یەکلاکەرەوەکان، کتوپڕ دەتەقنەوە. لە سەردەمی تەنگانەدا، تێپەڕبوونی هەر مانگێکی فرەتر، تێچووەکان بە شێوەیەکی هەڵکشاو (چەندبەرابەر) زیاد دەکات و توانای خۆڕاگریی وڵات لە بن دەهێنێت.

قۆناغی دوای سزا: بۆچی بووژانەوە خێرا نابێت؟

تەنانەت ئەگەر سزاکانیش هەڵگیرێن، چاکبوونەوە خێرا نابێت؛ چونکە متمانەی نێودەوڵەتی لەدەست چووە، ژێرخانی بەرهەمهێنان ڕووخاوە و هەڵگرتنی سزا ئاڵۆزەکان کاتی زۆری دەوێت. بۆیە گۆڕینی سیاسەت تەنیا هەنگاوی یەکەمە، نەک چارەسەری کۆتایی.

لێکەوتە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان:

قەیرانی ئابووری دەبێتە هۆی قووڵبوونەوەی جیاوازیی چینایەتی، بێکاری و نائارامیی کۆمەڵایەتی. کاتێک دەوڵەت توانای

دابینکردنی خزمەتگوزارییە سەرەتاییەکانی نامێنێت، دەوڵەت شەرعییەتی سیاسی نییە، دەمێکە لە دەستی داوە، تەنیا بە زۆر خۆی ڕاگرتووە.

کۆتایی: تەسلیمبوون وەک عەقڵانییەتی ئابووری:

ئابووریی ئێران لە چەقبەستوویەکی پێکهاتەییدایە کە بە سیاسەتی ئاسایی چارەسەر ناکرێت. تێکەڵبوونی گەمارۆکان، لاوازیی دامەزراوەیی، دارمانی دراو و دابڕانی ژێوپۆلیتیکی دۆخێکی دروست کردووە کە بەردەوامیی خۆڕاگری لە ڕووی ئابوورییەوە بەردەوام نابێت. تەسلیمبوون، لەم چوارچێوەیەدا، نابێت وەک شکستێکی سیاسی لێک بدرێتەوە بەڵکو وەک گونجاندنێکی عەقڵانی لەگەڵ واقیعە ئابوورییەکان لێک بدرێتەوە.

بریتییە لە:

١- یەکگرتن لە سیستەمی دارایی جیهانیدا.
٢- گەڕاندنەوەی پەیوەندییە بازرگانییەکان.
٣- چاکسازیی پێکهاتەیی دامەزراوەکان.

بازنەیەکی بێئاکامی داکشان کە لە کۆتاییدا دارمانی ئابووریی لێ دەکەوێتەوە کە لە کۆتاییدا دەتوانێت ببێتە هۆی دارمانی تەواوی ئابووری. کەڵەکەبوونی گەمارۆکان، لاوازیی دامەزراوەکان و دابڕان لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان، بارودۆخێکی وەهایان خوڵقاندووە کە ئیتر لە ڕووی ئابوورییەوە توانای خۆڕاگرتنی نەماوە و بەرەو لەنێوچوونی یەکجاری دەچێت.

٥ی بانەمەڕی ٢٧٢٦

سازبوونی هاوپەیمانیی کوردستانی وەک پێویستییەکی سیاسی لە نێو تەنگژە بنەڕەتییەکانی ئێراندا

کۆماری ئیسلامیی ئێران لە نێو قەیرانێکی قووڵی بونیادیدایە کە لەم ساڵانەی دواییدا بە جۆرێک پەرەی سەندووە، دەکرێت لە فەرهەنگی زانستە سیاسییەکاندا وەک "قۆناغێکی چارەنووسساز" ناوزەد بکرێت. بنبەستی ئابووری، هەڵکشانی خێرای هەڵاوسان، بەرزبوونەوەی ڕێژەی بێکاری و هەرەسی بەردەوامی ڕەوایی سیاسی، دۆخێکی ناسەقامگیری سەرتاسەرییان خوڵقاندووە. هاوکات، شەپۆلە یەک لە دوای یەکەکانی ناڕەزایەتی کە زۆرجار لە داخوازییە ئابووری، کۆمەڵایەتی و نەتەوەییەکانەوە سەرچاوە دەگرن، باڵادەستی و کۆنترۆڵی دەوڵەتیان لەرزۆک کردووە.

لەم چوارچێوەیەدا، پرسی دامەزراندنی دەسەڵاتێکی جێگرەوە و فۆرمە نوێیەکانی ڕێکخستنی سیاسی دێتە کایەوە. ئەوەی لێرەدا بایەخێکی تایبەتی هەیە، پێگەی نەتەوە نافارسەکانی ئێرانە، لەوانەش کورد؛ کە نابێت تەنیا وەک پرسێکی لاوەکی تەماشا بکرێن، بەڵکوو یەکگرتوویی و کۆکردنەوەی توانای سیاسیی کورد فاکتەرێکی یەکلاکەرەوەیە لە داڕشتنەوەی بنیاتی دەستووری و دامەزراوەیی داهاتووی دەوڵەتدا.

پێکهاتنی هاوپەیمانیی کوردستانی، وەڵامێکی ژیرانە و پێویستە بۆ ڕێکخستنی نێوخۆیی و ڕووبەڕووبوونەوەی پێکهاتەکانی

دەسەڵاتی دەرەکی. بە ئاویتەکردنی بیردۆزە دامەزراوەییەکان، بیردۆزی کایەکان (Game Theory) و یاسا نێودەوڵەتییەکان، ئەو بەربەستە پێکهاتەییانە کە تا ئێستا ڕێگر بوون لە دروستبوونی هاوپەیمانییەکی لەو شێوەیە، هەروەها ئەو ڕێکارانەش ئەم کۆسپانەی پێ تێپەڕێنرێت.

گرفتەکانی هاوئاهەنگی و وردبینیی ستراتیژی:

پەرتەوازەیی سیاسیی کورد تەنیا لە جیاوازیی ئایدیۆلۆژی یان دژایەتیی مێژووییدا کورت نابێتەوە؛ بەڵکوو باشترە وەک "شکستی هەماهەنگی (Coordination Failure)" تێیبگەین. لە تیۆری کایەکاندا، ئەمە زۆرجار بە هاوشێوەی "ڕاوی ئاسک (Stag Hunt)" وەسف دەکرێت؛ کە تێیدا دوو لایەن ڕووبەڕووی دوو بژاردە دەبنەوە: یان هاوکاریکردن بۆ بەدەستهێنانی دەسکەوتێکی گەورەی بەکۆمەڵ، یان کارکردنی تاکەکەسی بۆ پاداشتێکی بچووک بەڵام مسۆگەر.

لە دۆخی کوردیدا، ئەمە بەم مانایە دێت:

١- هەماهەنگیی بەکۆمەڵ (پێکهاتنی هاوپەیمانیی کوردستانی): دەسکەوتی سیاسیی زۆرتر، وەک زیادبوونی هێزی چەندوچوون، ڕەوایی نێودەوڵەتی و توانای دامەزراوەیی بەدەست دەهێنێت.

٢- ستراتیژی تاکەکەسی (پەرتەوازەیی حیزبەکان): مەترسییە کورتخایەنەکانی وەک لەدەستدانی دەسەڵات یان ململانێی نێوخۆیی کەم دەکاتەوە.

ئەنجامی ئەمە جۆرێکە لە "هاوسەنگیی ناجێگیر" کە لایەنەکان تێیدا بە جیا کار دەکەن، هەرچەندە دەزانن هاوکاریی بەکۆمەڵ قازانجی زیاترە. لێرەوە دەردەکەوێت کە تەنیا بانگەوازی ئەخلاقی بۆ یەکێتی بەس نییە،

بەڵکوو پێویستە لە ڕێگەی میکانیزمە دامەزراوەییەکانەوە گۆڕانکاری لە "سیستەمی هاندان"دا بکرێت، بە مەبەستی:

- **کەمکردنەوەی دڵەڕاوکێ و نادڵنیایی**
- **بەهێزکردنی متمانە بە پەیمانەکان**
- **دانانی سزا بۆ لادان لە ڕێککەوتنەکان**

کۆسپە مێژوویی و پێکهاتەییەکان:

بۆ تێگەیشتن لە هۆکاری بەردەوامیی ئەم پەرتەوازەییە، پێویستە ئاوڕ لەو فاکتەرە مێژوویی و جیۆپۆلیتیکیانە بدەینەوە کە واقیعی سیاسیی کوردیان پێک هێناوە:

١- دابەشبوونی جیۆپۆلیتیکی: دوای جەنگی جیهانیی یەکەم، کوردستان بەسەر چەند دەوڵەتێکی نەتەوەییدا دابەش بوو، ئەمەش بووە هۆی جیاوازی لە ئەزموونی سیاسی و ژینگەی دامەزراوەییدا و ڕێگری لە هەماهەنگیی نێوان پارچەکان کرد.

٢- بەکارهێنانی دەرەکی وەک ئامراز: هێزە ناوچەیی و جیهانییەکان لە مێژوودا بزووتنەوەی کوردیان وەک ئامرازێکی سیاسی بەکار هێناوە. ئەمەش بێمتمانەییەکی قووڵی لە نێوخۆ و دەرەوەدا دروست کردووە کە ڕێگرە لە هاوکاریی درێژخایەن.

٣- فرەیی ئایدیۆلۆژی: گۆڕەپانی سیاسیی کورد پانتاییەکی بەرفراوان لە ئایدیۆلۆژیاکان لەخۆ دەگرێت. ئەم فرەییە گەرچی ئاساییە، بەڵام لە نەبوونی چوارچێوەیەکی دامەزراوەیی نیشتمانیدا، گەیشتن بە کۆدەنگیی قورس کردووە.

٤- لاوازیی دامەزراوەیی: نەبوونی دەزگایەکی نوێنەرایەتیی ناوەندی بووەتە هۆی ئەوەی کێشەکان زیاتر بە شێوەی کاتی و کێبەرکێکردن چارەسەر بکرێن، نەک لە ڕێگەی میکانیزمە فەرمییەکانەوە.

پێکهاتنی هاوپەیمانیی کوردستانی وەک داهێنانێکی ستراتیژی:

بە لەبەرچاوگرتنی ئەم بارودۆخە، هاوپەیمانیی کوردستانی تەنیا دروشمێکی ڕووت نییە، بەڵکوو جۆرێکە لە نوێگەریی دامەزراوەیی. هەر هاوپەیمانییەکی سەرکەوتوو پێویستە ئەم سێ مەرجە بنەڕەتییەی تێدا بێت:

١- یەکڕیزیی نێوخۆیی: هەبوونی ناوەندێکی بڕیاردەر کە شەرعییەتی هەماهەنگیی ستراتیژی و دەسەڵاتی چارەسەرکردنی کێشە نێوخۆییەکانی هەبێت.

٢- ڕەوایی یاسایی: پشتئەستوور بوون بە یاسا نێودەوڵەتییەکان بۆ گۆڕینی پرسی کورد لە کێشەیەکی ئەمنییەوە بۆ پرسێکی سیاسیی ڕەوا.

٣- نەرمڕەفتاربوون:(Flexibility) توانای مامەڵەکردن لەگەڵ سیستەمی سیاسیی ئێران و گۆڕەپانی نێودەوڵەتیدا بە شێوەیەکی هاوسەنگ.

یاسای نێودەوڵەتی و مافی دیاریکردنی چارەنووس:

لە یاسای نێودەوڵەتیدا دوو جۆر مافی دیاریکردنی چارەنووس هەیە:

١- دەرەکی: جیابوونەوە و سەربەخۆیی.

٢- نێوخۆیی: ئۆتۆنۆمی، فیدراڵیزم و بەڕێوەبردنی کاروباری نێوخۆ.

لە دۆخی ئێستای ئێراندا، داواکردنی مافی "چارەنووسی نێوخۆیی" ستراتیژیترین و واقیعیترین ڕێگەیە. بە دارشتنی داواکارییەکان لە چوارچێوەی: ئۆتۆنۆمیی هەرێمی، مافی زمانەوانی، دابەشکردنی دادپەروەرانەی سامانی وڵات و نوێنەرایەتیی سیاسی؛ کورد دەتوانێت وەک لایەنێکی دانوستانکاری شەرعی و مۆدێرن خۆی نیشان بدات.

فرەنەتەوەیی و پێناسەکردنەوەی دەوڵەت:

یەکێک لە کێشە بنەڕەتییەکانی ئێران، ناسیۆنالیزمی تاکڕەهەند و یەکپارچەیە کە سیمای فرەنەتەوەیی وڵاتەکە ڕەت دەکاتەوە. هاوپەیمانیی کوردستانی دەتوانێت ڕۆڵێکی سەرەکی ببینێت لە:

- پێشخستنی مۆدێلێکی "فرەنەتەوەیی" بۆ داهاتووی ئێران
- پێداگری لەسەر فیدراڵیزم یان نامەرکەزییەت
- بەشداری لە نووسینەوەی پەیمانێکی کۆمەڵایەتیی نوێ

ئەمە تەنیا جەنگ بۆ مافی کورد نییە، بەڵکوو هەوڵێکە بۆ پێناسەکردنەوەی دەوڵەت بە شێوەیەکی گشتگیرتر.

دامەزراوەییبوون وەک ڕێگەچارە:

بۆ تێپەڕاندنی کێشەی هەماهەنگی، پێویستمان بە دیزاینێکی دامەزراوەییە کە ئەم چەند خاڵە لەخۆ بگرێت:

١- ئەنجومەنی نوێنەرایەتی: ناوەندێکی سیاسیی هاوبەش کە هەموو لایەنەکان لە ژێر چەتری خۆیدا کۆ بکاتەوە.

سەرچاوە Serchawe

٢- ڕێککەوتننامەی پابەندکەر: واژۆکردنی پەیماننامەی فەرمی کە سزا بۆ ئەو لایەنە دیاری بکات کە لێی لادەدات.

٣- میکانیزمی چارەسەری کێشەکان: هەبوونی دەستەیەکی سەربەخۆ بۆ نێوبژیوانی و بڕیاردان لە کاتی ناکۆکییەکاندا.

٤- هاوبەشیی ئابووری: پڕۆژەی هاوبەش کە وابەستەیی دروست بکات و لایەنەکان هان بدات بۆ هاوکاریی زیاتر.

ڕۆڵی ڕەوەند (تاراوگە):

ڕەوەندی کوردی لە پەرەپێدانی ستراتێژییەکی سیاسیی یەکگرتوودا سەرچاوەیەکی بەرچاو پێکدەهێنێت. ڕەوەند دەتوانێت وەک پردێک لە نێوان داواکارییە نیشتمانییەکان و ڕەوایی نێودەوڵەتیدا مامەڵە بکات. ئەزموونی ڕەوەندەکانی دیکە نیشان دەدەن کە کاریگەریی سەرکەوتوو پێویستی بە پلەیەکی بەرزی دامەزراوەییکردن و هەماهەنگیی ستراتێژی هەیە. لەم ڕووەوە، ڕێکخستنی ڕەوەندی جوولەکەکان وەک نموونەیەکی وێناکەر دەردەکەوێت کە چۆن دەتوانرێت کردەوەی بەکۆمەڵ بگۆڕدرێت بۆ کاریگەریی سیاسیی کۆنکرێتی.

ئاکام: یەکگرتوویی بەرهەمی دامەزراوەیە

پێکهێنانی هاوپەیمانیی کوردستانی دەتوانێت خاڵی وەرچەرخان بێت. ئەگەر ئەم هاوپەیمانییە بتوانێت دامەزراوەی نێوخۆیی تۆکمە دروست بکات، دەتوانێت هێزی کورد لە هەر گۆڕانکارییەکدا چەند بەرابەر بکات و ببێتە ئەکتەرێکی کاریگەر لە دیموکراتیزەکردنی ئێراندا. یەکڕیزی لە خۆیدا تەنیا فەرمانێکی ئەخلاقی نییە، بەڵکوو بەرهەمی دامەزراوەیەکی تۆکمە و بنەماڕێژکراوە؛ بەبێ ئەمانە، پەرتەوازەیی بەردەوام خۆی بەرهەم دەهێنێتەوە.

پێکهاتنی هاوپەیمانیی کوردستانی تەنیا بژاردەیەک نییە، بەڵکوو زەروورەتێکی ستراتێژییە. لە کاتێکدا پێکهاتەی دەوڵەتی ئێران بەرەو گۆڕانکاریی گەورە دەچێت، ئەم هاوپەیمانییە دەتوانێت هێزی سیاسیی کورد چەند هێندە بکات و وەک ئەکتەرێکی سەرەکی لە پڕۆسەی دیموکراسی و داڕشتنەوەی دامەزراوەکانی داهاتوودا دەربکەوێت.

١٤ی بانەمەڕی ٢٧٢٦

مانەوەی ڕێژیمی ئێران؛ هەڕەشەیەکی گەورەتر لە چەکی ئەتۆمی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست

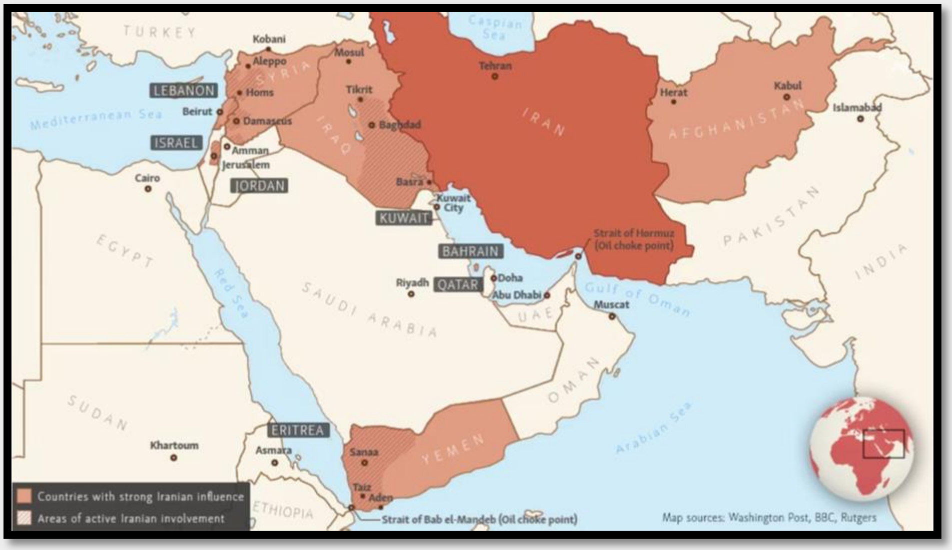

ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بە وەرچەرخانێکی مێژوویی و هەستیاردا تێدەپەڕێت؛ لە لایەک پێکهاتە کۆنەکانی دەسەڵات شەرعییەتیان لەدەست داوە و لە لایەکی دیکەشەوە واقیعێکی نوێی سیاسی و جیوپۆلیتیکی خەریکە سەر هەڵدەدات. لە چەقی ئەم ئاڵۆزییانەدا، کۆماری ئیسلامیی ئێران وەستاوە؛ ڕێژیمێک کە چەندین دەیەیە ستراتیژی ناوچەییی خۆی لەسەر بنەمای پەرەپێدانی ئایدیۆلۆژی، میلیتاریزەکردنی ئێران و سەرکوتکردنی سیستماتیکی خەباتی نەتەوەکان و بزووتنەوە ئازادیخوازەکان داڕشتووە. سەرەڕای وتووێژە ئەتۆمییەکان و گەمارۆ نێودەوڵەتییەکان، پرسێکی بنەڕەتی زیاتر سێبەری بەسەر پانتایی سیاسیی ناوچەکەدا کێشاوە: ئایا بەردەوامیی ئەم ڕێژیمە، لە چاو مەترسیی ئەتۆمیدا، هەڕەشەیەکی گەورەتر نییە بۆ سەر سەقامگیریی جیهان؟

ئەم پرسیارە لە ژێر تیشکی ململانێکانی ئەم ساڵانەی دواییدا گرنگییەکی زۆری پەیدا کردووە؛ بەتایبەت بەهۆی هێژمۆنی تاران بەسەر گرووپە میلیشیاکان و بەکارهێنانی شەڕی ناهاوسەنگ (Asymmetric Warfare) کە بووەتە هۆی تێکچوونی ئاسایش و تەناهی لە هەموو ناوچەکەدا. لەم نێوەندەدا، حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران و هێزە کوردستانییەکان، لاوازبوونی ڕێژیم بە دەرفەتێکی مێژوویی دەزانن بۆ پێناسەکردنەوەی چارەنووسی نەتەوەیی و چەسپاندنی مافە دێموکراتیکەکانیان.

پێکهاتەی فیکری و ستراتیژی ناوچەیی ڕێژیم:

کۆماری ئیسلامیی ئێران لە شۆڕشی ١٩٧٩ەوە شوناسی دەوڵەتی خۆی لەسەر تێکەڵەیەک لە شەرعییەتی ئایینی و ئایدیۆلۆژیک بنیات ناوە. ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێران بە پێچەوانەی دەوڵەتە نەتەوەییە نەریتییەکانی ناوچەکە، نەک تەنیا لە ڕێگەی سەروەریی خاکەوە، بەڵکوو لە ڕێگەی پڕۆژەیەکی ئایدیۆلۆژییەوە کە ئامانجی هەناردەکردنی بنەماکانی شۆڕشی ئیسلامییە بۆ بەشەکانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست، خۆی پێناسە دەکات. تاران لە ڕێگەی دروستکردنی تۆڕێکی بەرفراوان لە میلیشیاکان لە لوبنان، عێراق، سووریە و یەمەن، ئامرازێکی بۆ دەستێوەردانی ناوچەیی دامەزراندووە کە هاوتەریب لەگەڵ دامەزراوە فەرمییەکاندا کار دەکەن. دەرئەنجامی ئەمەش ناسەقامگیرییەکی درێژخایەن لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا بووە.

دۆکترینی ئەمنیی تاران لەسەر بنەمای "قووڵایی ستراتیژیک (Strategic Depth)" داڕێژراوە. ڕێژیم بە پەرەپێدانی هێژمۆنی خۆی لە دەرەوەی سنوورەکان، ململانێ دەرەکییەکان وەک کەرەستەیەک بۆ یەکخستنی نێوخۆ و شەرعییەتدان بە سەرکوتکارییەکان بەکار دەهێنێت. نیشاندانی وێنەیەکی هەمیشەیی لە "هەڕەشەی دەرەکی"، ڕێگەی بۆ ڕێژیم خۆش کردووە تا میلیتاریزەکردنی کۆمەڵگە و بەرتەسککردنەوەی ئازادییە مەدەنییەکان پاساو بدات. هەر بۆیە زۆرێک لە شرۆڤەکاران پێیان وایە سروشتی سیاسیی ئەم دەسەڵاتە، سەرچاوەی سەرەکیی ناسەقامگیرییەکەیە؛ چونکە مانەوەی ڕێژیم تەنیا بە واتای چەوسانەوەی نێوخۆیی نییە، بەڵکوو بە واتای بەردەوامیی هەناردەکردنی ئاژاوەیە بۆ وڵاتانی دەرەوە.

پرسی ئەتۆمی؛ تێڕوانینێکی تەکنیکی یان سیاسی؟

لە دوو دەیەی ڕابردوودا، پەیوەندیی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لەگەڵ ئێران زیاتر لە ژێر سێبەری دانوستانە ئەتۆمییەکاندا بووە. بەڵام ئەم ڕێبازە ڕووبەڕووی ئەو ڕەخنەیە بووەتەوە کە دیدێکی تەسک و تەکنیکیی هەیە. کێشە بنەڕەتییەکە تەنیا ئەوە نییە کە ئایا ئێران دەبێتە خاوەنی چەکی ناوکی یان نا، بەڵکوو پرسەکە ئەو ڕێژیمەیە کە لە ئێراندا دەسەڵاتدارە. سیستەمێکی تاکڕەو کە خەونی فراوانخوازیی هەبێت، تەنانەت بەبێ چەکی ناوکیش مەترسییەکی گەورەیە. پێکهاتەی سەرکوتگەرانەی ڕێژیم هەر ئێستا لێکەوتە تاڵەکانی لە شێوەی جەنگ، کۆچبەرێتی و داڕمانی ئابووریدا دەرکەوتووە. کەواتە ئەم هەڕەشەیە پرسێکی گریمانەیی نییە بۆ داهاتوو، بەڵکوو مەترسییەکە ئێستا لە ئارادایە.

خەباتی مێژوویی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان:

مێژووی کورد لە ئێراندا، بە پەراوێزخستنی بەردەوام و بێبەشکردن لە ناوەندەکانی بڕیار دەناسرێتەوە. کورد وەک

پێکهاتەیەکی سەرەکیی ئێران، هەمیشە لە مافە بنەڕەتییە نەتەوەیی و دێموکراتیکەکانی بێبەش کراوە. لە دوای شۆڕشی ١٩٧٩، کورد بەو ئومێدەوە بوو کە دەسەڵاتی نوێ دان بە فرەڕەنگی و مافی خۆبەڕێوەبەریدا بنێت؛ بەڵام ئەو هیوایانە زۆری نەخایاند و لەبار چوون، کاتێک کۆماری ئیسلامی شاڵاوێکی سەربازیی گشتگیری بۆ سەر کوردستان دەست پێ کرد.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران جەخت لەوە دەکاتەوە کە ئەم ساتەوەختە مێژووییە پێویستی بە هاوپەیمانییەکی بەرفراوان هەیە لە نێوان هەموو نەتەوەکانی ئێراندا. ئامانجی کورد دروستکردنی سیستەمێکی دێموکراتیک و فیدراڵییە کە یەکسانی و فرەیی تێدا گەرەنتی بکرێت.

"دەرفەتی زێڕین" و پاشەڕۆژی خەبات:

ململانێکانی ساڵانی دوایی و لاوازبوونی ڕێژیم بەهۆی گورزە دەرەکی و نێوخۆییەکانەوە، وەک "دەرفەتی زێڕین" بۆ خەباتی ڕزگاریخوازی نەتەوەی کورد سەیر دەکرێت. لەم سۆنگەیەوە، حیزبی دێموکرات دووپاتی دەکاتەوە کە کورد خاوەن دۆزی ڕەوای خۆیەتی و بۆ مافە نەتەوەییەکانی خەبات دەکات. حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران یەکێک لە ئەکتەرە دیارەکانی ئەم خەباتە بووە و بە بەردەوامی لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکدا بانگەشەی بۆ فیدراڵیزم و دانانان بە مافەکانی کورد کردووە.

مێژووی خەباتی حیزبی دێموکرات دژی کۆماری ئیسلامی، پێش ئەم جەنگ و ئاڵۆزییانەی ئێستای ناوچەکە هەبووە و لە پاش ئەوانیش هەر بەردەوام دەبێت؛ ئەم ڕەوتە دەرئەنجامی کێشە کاتییەکان نییە، بەڵکوو بزووتنەوەیەکی مێژووییە کە لە ڕابردوودا ڕەگی داکوتاوە. هەر بۆیە پێویستە کورد وەک هەمیشە تەنیا پشت بە ئیرادە و توانای نەتەوەیی خۆی ببەستێت. حیزبی دێموکرات کە خاوەن پێگەیەکی جەماوەریی بەرفراوانە، پێی وایە ئەم ساتەوەختە مێژووییە پێویستی بە هاوپەیمانییەکی نەتەوەیی و سەرتاسەری لە نێوان هەموو نەتەوەکانی ئێراندا هەیە.

لە کۆتاییدا، پێویستە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی پاڵپشتیی سیاسی لە نەتەوەکانی ئێران بکات؛ چونکە مەترسیی ئەم ڕێژیمە بۆ سەر ئاشتیی جیهانی، زۆر لە بۆمبی ئەتۆمی گەورەترە. بۆ چەسپاندنی دێموکراسی لە ئێران و تەواوی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا، دەبێت سیستەمێکی سیاسی بێتە کایەوە کە لەسەر بنەمای دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و دانانان بە مافی نەتەوە جیاوازەکاندا بنیاد نرا بێت.

٢٨ی بانەمەڕی ٢٧٢٦

لە بەرپرسیارێتیی مێژووییەوە بۆ نوێبوونەوەی نەتەوەیی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا

پرسی سەرکردایەتی هەمیشە لە ناوەندی مێژووی نەتەوەکاندا بووە؛ بەتایبەت لەو کۆمەڵگەیانەی کە مێژوویەکی درێژە ڕووبەڕووی پەراوێزخستنی سیاسی، تواندنەوەی کلتووری و بەرتەسککردنەوەی مافی چارەی خۆنووسین بوونەتەوە، لێرەدا ڕۆڵی سەرکردایەتی نەتەوەیەک گرنگتر و هەستیارتر دەبێت. بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان ــ وەک یەکێک لە گەورەترین پێکهاتە نەتەوەییە بێدەوڵەتەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست - سەرکردایەتی تەنیا لە نوێنەرایەتیکردنێکی سیاسی کورت نابێتەوە، بەڵکوو ئەرکێکی ستراتیژییە بۆ داڕشتنی دیدگایەکی هاوبەشی داهاتوو، بەهێزکردنی ناسنامەی نەتەوەیی و فەراهەمکردنی زەمینەی گونجاو بۆ ئاسایش، کەرامەت و بەردەوامیی کلتووری.

دەستەواژەی «سەرکردایەتیی کوردستان ئەرکێکی مێژوویی لەسەر شانە»، هاندەرە بۆ پاراستنی ئاسایشی نەتەوەکەمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، هاوکات گوزارشتە لە زیندووکردنەوەی شکۆ و گەڕاندنەوەی شانازییە نەتەوەییەکان؛ ئەم تێڕوانینە لە زۆربەی بزووتنەوە ڕزگاریخوازییەکانی جیهانیشدا ڕەنگی داوەتەوە. بەڵام لەپشت ئەم چەمکەوە پرسیارێکی قووڵتر سەرهەڵدەدات: سەرکردە سیاسی و ڕۆشنبیرییەکان، چ بەرپرسیارێتییەکی مێژووییان بەرامبەر بە نەتەوەیەک هەیە کە چەندین نەوەیە مافە بنەڕەتییەکانی زەوت کراون؟

ڕۆژهەڵاتی کوردستان؛ پاشخانی مێژوویی و سیاسی:

نەتەوەی کورد یەکێک لە نەتەوە هەرە گەورەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست پێدەهێنێت، کە نیشتمانەکەی بە شێوەیەکی سەرەکی لە نێوان چوار دەوڵەتی ئێران، تورکیە، عێراق و سووریەدا دابەش کراوە. لە سەدەی بیستەمدا، چەندین بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردی بە ئامانجی بەدەستهێنانی مافە کلتووری و سیاسییەکان سەریان هەڵدا؛ لەم نێوەندەشدا دامەزراندنی کۆماری کوردستان وەک وەرچەرخانێکی مێژوویی و هێمایەکی هەرە بەرچاوی هەوڵی بێوچانی ئەم نەتەوەیە بۆ خۆبەڕێوەبەری سەیری دەکرێت.

سەرەڕای قۆناغە جیاوازەکانی گۆڕانکاری، پەیوەندیی نێوان دەوڵەتی ئێران و کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستانەهەمیشە ئاڵۆز و لێوانلێو لە گرژی بووە. مژارەکانی وەک پاراستنی زمان، ئۆتۆنۆمیی کلتووری، گەشەپێدانی ناوچەیی و نوێنەرایەتیی ڕاستەقینەی سیاسی، هەمیشە لە چەقی داواکارییە نەتەوەیی و کۆمەڵایەتییەکانی کوردستاندا بوون.

لەبەر ڕۆشنایی ئەم پاشخانەدا، پرسی سەرکردایەتی گرنگییەکی تایبەت دەگرێتە خۆ؛ چونکە هەر کاتێک کۆمەڵگەیەک هەست بکات ناسنامە و مافە دەستەجەمعییەکانی لەبەردەم مەترسیی مۆنۆپۆڵکردن و سڕینەوەدان، چاوەڕوانییەکی قووڵ و گەورە لە سەرکردە سیاسی و هێما ڕۆشنبیرییەکانی خۆی دەکات بۆ ڕێبەرایەتیکردنی قۆناغەکە.

ناسنامەی نەتەوەیی و هەستی ئاسایش:

بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان، چەمکی ئاسایش تەنیا لە ڕەهەندە جەستەیی و فیزیکییەکەیدا کورت نابێتەوە، بەڵکوو پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە ئاسایشی کلتوورییەوە هەیە. کاتێک زمانێک لە سیستمی پەروەردەدا پەراوێز بخرێت، یان دەرفەتەکان بۆ گەشەپێدانی دامەزراوە نیشتمانییەکان بەرتەسک بکرێنەوە، هەستی بێبەشبوونی سیاسی لە لایەن کۆمەڵگەوە دەبێتە هۆی دروستبوونی دۆخێکی نائارامیی دەستەجەمعی.

لە چوارچێوەیەکی ئاواییدا، ئەرکی سەرەکیی سەرکردایەتیی بریتییە لە چاندنی تۆوی متمانە لە ناخی خەڵکدا بەرامبەر بە داهاتوو. سەرکردایەتییەکی سەرکەوتوو دەبێت بتوانێت دیدگایەکی ڕوون بخاتە ڕوو، کە تێیدا تاکەکانی کۆمەڵگە هەست بە بەها و دانپێدانانی ڕاستەقینە بکەن.

هەستکردن بە ئاسایش، بەستراوەتەوە بە ئاستی متمانەی کۆمەڵایەتییەوە. لێکۆڵینەوەکانی زانستی سیاسی ئەوە دەسەلمێنن کە ئەو کۆمەڵگەیانەی خاوەن متمانەیەکی بەرزی نێوخۆیین، لە کاتی قەیرانە سیاسییەکاندا یەکگرتوویی و خۆڕاگریی زیاتر لە خۆیان نیشان دەدەن. بۆ کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، ئەمە بەو مانایەیە کە سەرکردایەتی دەبێت ببێتە داینەمۆی دامەزراندنی ڕێکخراوەگەلێکی باوەڕپێکراو کە خەڵک متمانەی تەواویان پێیان هەبێت.

شکۆی نەتەوەیی وەک سەرچاوەیەکی سیاسی:

چەمکی شکۆی نەتەوەیی زۆرجار بە هەڵە لێکدانەوەی بۆ دەکرێت. لە لێکۆڵینەوەکانی ناسیۆنالیزمی مۆدێرندا، شکۆی نەتەوەیی وەک دەربڕینێک بۆ باڵادەستی سەیر ناکرێت، بەڵکوو وەک هەستکردن بە کەرامەتی بەکۆمەڵ پێناسە دەکرێت.

چارڵز تایلۆر (فەیلەسووفی کەنەدی) جەخت لەوە دەکاتەوە کە «دانپێدانان» پێویستییەکی بنەڕەتیی مرۆڤە. کاتێک نەتەوەکان هەست دەکەن کلتوور و ناسنامەکەیان پشتگوێ دەخرێت، ئەمە مەترسیی نامۆبوون و بێزاریی سیاسی بونیات دەنێت. بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان، شکۆی نەتەوەیی لە مێژوودا هەمیشە بەستراوەتەوە بە زمانی کوردی, ئەدەب، هۆنراوە، موزیک، نەورۆز و یادەوەرییە مێژووییەکانی بەرخۆدان و مانەوە.

بۆ نموونە؛ نەورۆز لە جەژنێکی فەرهەنگیی سادە تێپەڕیوە و بۆ کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بووەتە هێمایەک بۆ بەردەوامی، خۆڕاگری و شوناسی نەتەوەیی.

گەڕاندنەوەی کەرامەتی نەتەوەیی:

پێویستە چەمکی کەرامەتی نەتەوەیی وەک بەهایەکی بەکۆمەڵ لێبکۆڵرێتەوە، نەک تێگەیشتنێکی نەریتیی کۆن. یورگن هابەرماس (فەیلەسووفی ئەڵمانی) ئاماژە بەوە دەکات کە کۆمەڵگە مۆدێرنەکان لەسەر بنەمای دانپێدانان و بەشداریی یەکسان لە ژیانی گشتیدا بونیات نراون. کاتێک نەتەوەکان بە شێوازێکی سیستماتیک لە بەشداریی سیاسی یان کلتووری بێبەش دەکرێن، کەرامەتی بەکۆمەڵیان زیانی پێدەگات.

بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان، گەڕاندنەوەی کەرامەتی نەتەوەیی لە چەند ڕەهەندێکدا خۆی دەبینێتەوە؛ لەوانە: بەهێزکردنی پێگەی کلتووری، فراهەمکردنی دەرفەتی خوێندن بە زمانی دایک، زیادکردنی نوێنەرایەتی لە دامەزراوە گشتییەکان، گەشەپێدانی ئابووریی هەرێمی و پاراستنی میراتی ڕۆشنبیری.

سەرکردایەتیی گۆڕانخواز:

جەیمس ماکگریگۆر بێرنز جیاکاری لە نێوان «سەرکردایەتیی مامەڵەیی» و «سەرکردایەتیی گۆڕانخواز»دا دەکات. سەرکردایەتیی مامەڵەیی تەنیا سەرنج دەخاتە سەر ئامانجە کورتخایەنەکان، بەڵام سەرکردایەتیی گۆڕانخواز ئامانجی گۆڕینی ڕیشەیی کۆمەڵگەیە لە ڕێگەی دیدگا، بەها و کۆکردنەوەی توانای بەکۆمەڵی خەڵکەوە. ئەگەر سەرکردایەتیی کوردستان بیەوێت بەرپرسیارێتیی مێژوویی خۆی بەجێ بگەیەنێت، دەبێ مۆدێلێکی گۆڕانخواز پێڕەو بکات، نەک تەنیا کورت بێتەوە لە کاردانەوەی کاتیدا.

کۆتایی:

سەرکردایەتیی کوردستان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، لەبەردەم ئەرکێکی مێژووییدایە کە زۆر لە سنووری سیاسەتی نەریتخوازی بەرفراوانترە. بەرپرسیارێتیی ئەوان تەنیا نوێنەرایەتیکردنێکی سادەی نەتەوە نییە، بەڵکوو بەشداریکردنە لە بونیاتنانی ئاسایش، کەرامەت و متمانە بۆ نەوەکانی داهاتوو.

پێویستە ئەو بەرپرسیارێتییە مێژووییەی دەخرێتە سەر شانی سەرکردایەتیی کوردستان، وەک دەرفەتێک بۆ هاوتەریبکردنی شوناس لەگەڵ گەشەپێدان، کلتوور لەگەڵ دامەزراوەکان و مێژوو لەگەڵ دیدگاکانی داهاتوودا لێی بڕوانرێت. تەنیا بە گرتنەبەری ئەم ستراتیژییەیە کە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەتوانێت ئاسایشی دەستەجەمعیی خۆی پتەوتر بکات و هەلومەرجی پێویست بۆ زیندوویی درێژخایەنی نەتەوەیی فەراهەم بکات.

١٨ی جۆزەردانی ٢٧٢٦

ئەو نەتەوەیەی هەرگیز کۆماری ئیسلامیی قبووڵ نەکرد

خەباتی کورد تەنیا ڕەهەندێکی سەربازی نییە، بەڵکوو لە بنەڕەتدا خەباتە بۆ مانەوە و سەلماندنی بوون؛ هەوڵێکە بۆ بەدەستهێنانی دانپێدانان و مسۆگەرکردنی نوێنەرایەتی لە سیستەمێکی نێونەتەوەییدا.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران کە لە ساڵی ١٩٤٥دا دامەزراوە، یەکێکە لە کۆنترین ڕێکخراوە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست. مێژووی ئەم حیزبە، نموونەیەکی زیندووی تێگەیشتنە لە جووڵانەوەی سیاسیی کورد. ئێستا پرسیاری سەرەکی بۆ داهاتوو ئەوەیە: کورد چۆن دەتوانێت لە جیهانێکی بێدەوڵەتدا، ئیرادەی سیاسیی خۆی بسەلمێنێت و ئەو پێکهاتە ستەمکارانەیە تێک بشکێنێت کە دەیان ساڵە مافی بوونیان لێ زەوت کردووە؟

هێرشە بەردەوامەکانی کۆماری ئیسلامی دەیسەلمێنن کە ململانێ لەگەڵ کورد هەرگیز کپ نەبووەتەوە. مێژووی هەشتا ساڵەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، ئەو تیۆرانەی هەڵەیە ڕەت دەکاتەوە کە دەڵێت نەتەوە بێدەوڵەتەکان مەحکوومن بە شکست؛ بە پێچەوانەوە نیشانی دەدات کە ئیرادەی سیاسی و ناسنامەی نەتەوەیی دەتوانن لەژێر توندترین فشاردا گەشە بکەن. بۆ نەتەوەیەکی بێدەوڵەت، خەبات تەنیا لە پێناو بەدەستهێنانی سەرچاوەکاندا نییە، بەڵکوو بۆ پاراستنی «بوون»ە. لێرەوە، مانەوەی حیزبێکی وەک حیزبی دێموکرات بۆ ماوەی هەشتا ساڵ و پاراستنی ناسنامەی نەتەوەیی، خۆی

لە خۆیدا جۆرێکە لە سەرکەوتن.

کاتێک ئیسرائیل هێرشی سەربازیی بەرفراوانی کردە سەر ئێران و بەهۆیەوە چەندین فەرماندەی پلەبەرزی سەربازیی کۆماری ئیسلامی کوژران، کاردانەوەی توندی لە نێوخۆ و دەرەوەی وڵاتدا لێکەوتەوە. بۆ زۆرێک لە چاودێران، ڕووماڵی هەواڵەکان تەنیا لە چوارچێوەی جوگرافیای سیاسی (جیۆپۆلەتیک)، ئاسایشی ناوچەکە و هاوسەنگیی هێز لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا کورت دەبووەوە، بەڵام بۆ زۆرێک لە کوردان، ئەم ڕووداوانە هەستی قووڵتریان ورووژاند؛ یادەوەریی مێژوویی نزیکەی نیوسەدە ستەم، سەرکوتی سەربازی و توندوتیژیی بێبەزەییانەی کۆماری ئیسلامی.

هەر لە یەکەم ڕۆژدا خامنەیی و فەرماندە پلەبەرزەکانی کۆماری ئیسلامی لەنێوچوون. ناوی ئەو فەرماندە پلەبەرزانەی کوژراون، بۆ ئێمەی کورد نامۆ نین. زۆرینەیان وەک فەرماندەی پلەبەرزی سەربازیی کۆماری ئیسلامی لە کوردستاندا دەستیان بە خوێنڕێژی کردووە. ئەوان کوردستانانیان کردە مەیدانی کۆمەڵکوژی. هەرکامەیان لە کارنامەی پڕ لە تاوان و دڕندەییییاندا، چەندین ئەشکەنجە و کوشکاریی نەگێڕدراویان بەرامبەر بە کورد هەیە. زۆرێکیان لە ڕێگەی خوێنڕێژییەوە دژی شار و گوندە کوردنشینەکان گەورە بوون. بۆ نەوەکانی کورد، ئەم فەرماندانەی کوژراون، یادگاریی لەسێدارەدانی بەکۆمەڵ، سزادانی بەکۆمەڵ، ئاوابوونی زۆرەملێ و میلیتاریزەکردنن.

لە ماوەی چل و حەوت ساڵی تەمەنی کۆماری ئیسلامیدا، تەنیا یەک مۆدێلی بەردەوام و بێ‌پچڕان، لە یەکەم ڕۆژی سەرهەڵدانەوە تا ئێستا، دژی شەرعییەتی ڕێژیم وەستاوەتەوە، ئەویش کوردە. دژایەتیی مێژوویی کورد لەگەڵ کۆماری ئیسلامی، بناغە سیاسی و ئایدۆلۆژییەکانی ئەم دژایەتییە و گرنگییەکەی بۆ تێگەیشتن لە مێژووی مۆدێرنی ئێران ڕوون دەکاتەوە. پێناسەی سەرکەوتن لای هەر لایەنێک جیاوازە؛ لای زلهێزەکان باڵادەستیی ستراتیژییە و لای ئێران مانەوەی ڕێژیمەکەیەتی، بەڵام بۆ کورد، سەرکەوتن فرەڕەهەندە.

شۆڕشی ١٩٧٩ و یەکەمین ڕووبەڕووبوونەوە:

کاتێک دەسەڵاتی پاشایەتیی محەممەد ڕەزا پەهلەوی لە ساڵی ١٩٧٩ ڕووخا، ساتێکی کورتی هیوا لە نێو زۆرێک لە نەتەوە و گرووپە سیاسییەکانی ئێراندا سەری هەڵدا. بۆ کورد، شۆڕش نوێنەرایەتیی دەرفەتێک بوو بۆ گەیشتن بە مافە دیموکراتیکەکان، خودموختاریی کولتووری و دیاریکردنی چارەنووسی سیاسی.

کوردان چالاکانە بەشدارییان لە خەبات دژی دیکتاتۆریەتی شادا کرد، بەڵام دیدگای ئەوان بۆ داهاتوو لە بنەڕەتدا جیاواز بوو لە پرۆژەکەی خومەینی. لە کاتێکدا بزووتنەوەی کورد بەدوای فرەیی، لامەرکەزی و مافی نەتەوەییاندا دەگەڕا، دەسەڵاتی نوێ شەرعییەتی خۆی لەسەر مەرکەزییەت، دەسەڵاتی ئایینی و یەکسانیی ئایدۆلۆژی بنیات نا. هەر بۆیە ململانێکان هەر زوو دەستیان پێ کرد.

هەر لە مانگەکانی یەکەمی شۆڕشدا، گرژی و ئاڵۆزی لە نێوان کۆماری ئیسلامیی تازەپێکهاتوو و ڕێکخراوە سیاسییە کوردییەکاندا سەری هەڵدا. ڕێژیم لەبری دیالۆگ، ڕووبەڕووبوونەوەی سەربازیی هەڵبژارد. خومەینی فەتوای بەدناوی خۆی لە دژی کورد دەرکرد؛ فەتوای خومەینی بزووتنەوەی کوردی بە هەڕەشە بۆ سەر شۆڕش وەسف کرد و مۆڵەتی ئۆپەراسیۆنی سەربازیی بەرفراوانی لە کوردستاندا دا. ئەمە سەرەتای شەڕێک بوو کە پەیوەندیی نێوان کوردستان و کۆماری ئیسلامیی بۆ دەیان ساڵی داهاتوو دیاری کرد.

کوردستان وەک یەکەمین سەنگەر:

بۆ ڕێژیمی تازەدامەزراو، کوردستان بوو بە یەکەم سەنگەری گەورەی نێوخۆیی. پێش ئەوەی کۆماری ئیسلامی دەسەڵاتی خۆی لە تەواوی وڵاتدا بچەسپێنێت، سپای پاسداران و هێزی سەربازیی ئاسایی ڕەوانەی کوردستان کران. شارەکانی وەک مەهاباد، سنە، پاوە و سەقز کەوتنە بەر گەمارۆ، تۆپباران و ئۆپەراسیۆنی ئەمنیی بەرفراوان.

لە ڕوانگەی زانستی سیاسییەوە ئەمە گرنگە؛ یەکەم ئەولەویەتی ئەمنیی ڕێژیم ئاسایشی دەرەکی نەبوو، بەڵکوو کۆنترۆڵکردنی نێوخۆیی بەسەر کوردستاندا بوو. داواکارییەکانی کورد بۆ دیاریکردنی چارەنووس، وەک هەڕەشەیەکی بوونی (وجوودی) هەستیان پێ دەکرا، چونکە ئاڵنگاریی ئەو بناغە ئایدۆلۆژییەی دەکرد کە کۆماری ئیسلامی لەسەری وەستابوو: چەمکی دەوڵەتی مەزهەبیی مەرکەزی، کە تێیدا شوناسە نەتەوەییە جێگرەوەکان دەبێت بخرێنە ژێر ئایدۆلۆژیای شۆڕشگێڕیی فەرمییەوە.

لە ئەنجامدا، کوردستان بوو بە تاقیگەیەک بۆ ئەو شێوازە سەرکوتگەرانەی کە دواتر لە دژی لایەنە ئۆپۆزیسیۆنەکانی دیکەش بەکار هاتن. دەستگیرکردنی بەکۆمەڵ، لەسێدارەدانی خێرا، سزای بەکۆمەڵ و میلیتاریزەکردن بوونە توخمە سەرەکییەکانی ستراتیژیی دەوڵەت.

یەکێک لە لایەنە هەرە جێی سەرنجەکانی مێژووی مۆدێرنی ئێران، دژایەتیی بەردەوامی کورد بەرامبەر بەو ڕێژیمەیە.

زۆرێک لە پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکانی دیکە لە سەردەمە جۆراوجۆرەکاندا هەوڵیان داوە لە نێوەوە چاکسازی لە سیستەمەکەدا بکەن؛ بۆ نموونە، چاکسازییەکانی سەردەمی محەمەد خاتەمی و حەسەن ڕۆحانی، جارجارە هیوایەکی لە نێو بەشێک لە دانیشتووانیدا دروست دەکرد.

کوردستان و کۆماری ئیسلامی؛ لە بەرخۆدانی مێژووییەوە بۆ ئاسۆی داهاتوو:

لە کوردستاندا دۆخەکە جیاواز بوو؛ ئەزموونی بەکۆمەڵی توندوتیژی لە ساڵانی یەکەمی شۆڕشدا، بێمتمانەییەکی قووڵی بەرامبەر بە دامودەزگاکانی کۆماری ئیسلامی دروست کرد. بۆ زۆرێک لە کوردان، کێشەکە تەنیا ڕەهەندی تاکەکەسی سیاسەتمەدارێک یان حکوومەتێکی دیاریکراو نەبوو، بەڵکوو خودی سروشتی سیستەمەکە وەک سەرچاوەی کێشەکە دەبینرا.

لە ئەنجامدا، کوردستان چەندین جار بووەتە مەیدانی نارەزایەتی، مانگرتن و بزووتنەوەکانی بەرگری. لە ململانێ چەکدارییەکانی هەشتاکانی سەدەی ڕابردووەوە تا نارەزایەتییە مەدەنییەکانی ئەمڕۆ، دەکرێت بەردەوامییەکی ڕوون دەستنیشان بکرێت؛ بەرگری شێوازی گۆڕیوە، بەڵام هەرگیز نەوەستاوە. ئەمەش کورد دەکاتە تاکە نەتەوە لە نێو ئێراندا کە لە سەرەتای دامەزراندنی کۆماری ئیسلامییەوە، بە بەردەوامی و بێپچڕان، شەرعییەتی ئەم دەسەڵاتەی خستبێتە ژێر پرسیارەوە.

چەوساندنەوەی پێکهاتەیی و پەراوێزخستنی نەتەوەیی:

بۆ تێگەیشتن لەم ململانێیە لەمێژینەیە، پێویستە ڕەهەندە پێکهاتەییەکانی دۆخی کورد شی بکرێتەوە. کۆماری ئیسلامی تەنیا ئازادییە سیاسییەکانی کوردستانی بەرتەسک نەکردووەتەوە، بەڵکوو سیاسەتێکی پەیڕەو کردووە کە زۆرێک لە توێژەران بە «پەراوێزخستنی کولتووری و ئابووری» ناوی دەبەن.

مافی زمانی کوردی بە توندی بەرتەسک کراوەتەوە و سیستەمی پەروەردە بە فارسی وەک تاکە زمانی فەرمیی فێرکاری، زاڵ کراوە. لە ئاستی ئابووریشدا، وەبەرهێنان لە ژێرخان و پیشەسازیدا لە کوردستاندا بەراورد بە ناوچەکانی ناوەڕاستی ئێران زۆر کەمتر بووە؛ بۆیە بێکاری لەم ناوچانەدا هەمیشە لە تێکڕای سەرانسەری زیاتر بووە. لە بەرامبەر ئەم پەراوێزخستنە ئابوورییەدا، بوونی ئەمنیی دەوڵەت بە شێوەیەکی نارێژەیی بەرفراوان بووە. ئەم ئاوێتەبوونەی هەژاری و سەرکوتی سیاسی، ئەو تێڕوانینە بەکۆمەڵەی بەهێزتر کردووە کە دەسەڵات لەگەڵ کوردستاندا وەک «پرسێکی ئەمنی» مامەڵە دەکات، نەک وەک بەشێکی یەکسان لە وڵات.

کاتێک ئەو سەرکردە سەربازییانەی لە ئۆپەراسیۆنەکانی دژی کوردستاندا دەستیان هەبووە لەنێو دەچن، هەست و سۆزێکی دژبەیەک دەورووژێت. لە کاتێکدا جیهانی دەرەوە ئەوان وەک فەرماندە یان ئەکتەری ستراتیژی دەبینێت، بۆ کوردستان و بنەماڵە کوردەکان، ئەوان سیمبولی یادەوەرییە تاڵەکانن؛ نوێنەری گۆڕە بەکۆمەڵەکان، لەسێدارەدانەکان و دەیان ساڵ ترس و تۆقین.

ژینا ئەمینی و ڕەهەندی کوردی:

ڕەنگە ڕوونترین وێناکردنی ڕۆڵی کورد لە ئێرانی ئەمڕۆدا لە ناڕەزایەتییەکانی دوای گیانلەدەستدانی «ژینا ئەمینی»دا دەربکەوێت. مردنی ئەو ئەو پریشکە بوو کە گەورەترین تەنگەژەی بۆ ڕژێم لە ساڵی ١٩٧٩ەوە دروست کرد. دروشمی «ژن، ژیان، ئازادی» کە ڕەگ و ڕیشەی لە بزووتنەوەی ئازادیخوازیی کورددا هەیە، بووە سەرمەشقی ناڕەزایەتییەکانی سەرانسەری ئێران. ئەمە نیشانەی ئەوەیە کە کوردستان نەک هەر شوێنی بەرخۆدان، بەڵکوو سەرچاوەی دیدگای سیاسیی جیاوازیشە کە لەسەر بنەمای دێموکراسی، یەکسانی و مافی مرۆڤ دامەزراون.

لە ڕوانگەی زانستی سیاسەتەوە، خۆڕاگریی کورد جێگای سەرنجە. زۆرێک لە بزووتنەوەکان بە تێپەڕبوونی کات و بەهۆی سەرکوت، توانەوەی کولتووری (ئاسیمیلەبوون) یاخود دابەشبوونی نێوخۆییەوە لاواز دەبن، بەڵام بەرخۆدانی کورد بە درێژایی نەوەکان نوێ دەبێتەوە. هۆکارەکەشی ئەوەیە کە یادەوەرییە بەکۆمەڵەکانی توندوتیژی لە نێوان نەوەکاندا گواستراوەتەوە؛ شوناسی کورد بە سەرکوتکردن لاواز نەبووە، بەڵکوو بەهێزتر بووە.

ئایا ئێران دەتوانێت ببێتە نەزمێکی سیاسی کە دان بە فرەچەشنیی نەتەوەیی، کولتووری و زمانەوانییەکەی خۆیدا بنێت؟ مێژوو نیشانی داوە کە سەقامگیری تەنیا لەسەر زۆرەملێ بنیات نانرێت؛ شەرعیەتی درێژخایەن تەنیا لە ڕێگەی گشتگیری، دادپەروەری و ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤەوە مسۆگەر دەبێت.

کۆتایی:

پەیوەندیی کورد لەگەڵ کۆماری ئیسلامیدا، یەکێکە لە بوارە هەرە بەرچاو و لە هەمان کاتدا زۆر پشتگوێخراوەکانی مێژووی نوێی ئێران.

لە ساڵی ١٩٧٩ەوە، کوردستان هەم وەک سەنگەری پێشەوەی سەرکوتی ڕژێم و هەم وەک یەکگرتووترین گۆڕەپانی بەرخۆدان

لە بەرامبەر دەسەڵاتەکەیدا کاری کردووە. لە کاتێکدا زۆرێک لە گرووپەکانی دیکەی ئێران جارجارە لە چوارچێوەی سیستەمەکەدا هەوڵی چاکسازییان داوە، کورد بەردەوام شەرعییەتی بنەڕەتیی سیستەمەکەیان خستووەتە ژێر پرسیارەوە.

ئەم بەرخۆدانە تەنیا سەربازی و سیاسی نەبووە، بەڵکوو کولتووری, کۆمەڵایەتی و بوونگەراییش بووە. خەباتەکە لە پێناوی پاراستنی زمان، شوناس، کەرامەت و مافی بڕیاردان لەسەر داهاتووی خۆیاندا بووە.

کاتێک ڕووداوەکانی ئەمڕۆی ئێران، یادەوەرییەکان بۆ کورد زیندوو دەکەنەوە، تەنیا پەیوەندی بە جوگرافیای سیاسی یان ململانێی سەربازییەوە نییە؛ بەڵکوو باس لە یادەوەرییەکی مێژوویی و بەکۆمەڵ دەکات کە بە ئەزموونی ستەم و بەرخۆدانی نەوەکان داڕێژراوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران و بزووتنەوە پێشکەوتوو و سەربەرزەکەی، سەرەڕای سازان و نەسازانی ئەمریکا و ئێران، هەر لە جێگەی خۆیانن. «ژن، ژیان، ئازادی» ئاوێتەی ڕۆح و ڕەوانی ئەو خەڵکەیە کە تینووی ئازادی و سەربەستین و بوون بە ئاوەڵدوانەی یەکتر. هەلومەرجی نوێ، شێوازی خەباتی نوێ دەخوازێت. زۆر جار گۆڕانکارییە گەورەکانی جیهان لە ئیرادەی خەڵکدا نین، بەڵام دەرفەت دەخوڵقێنن بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ ئەو ڕووداوانەی کە بەسەر کۆمەڵگەدا دەسەپێن.

ئەگەر مێژوونووسانی ئایندە بیانەوێت لە مێژووی کۆماری ئیسلامی تێبگەن، بەبێ تێگەیشتن لە کوردستان ناتوانن ئەو کارە بکەن. چل و حەوت ساڵە کورد یەکگرتووترین و بەردەوامترین دژایەتیی دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامییە؛ نەتەوەیەک کە هەرگیز ئەو نەزمە سیاسییەی لە ١٩٧٩دا دامەزرا، قبووڵی نەکردووە و بەردەوامە لە خەبات بۆ ئازادی، دانپێدانان و مافی چارەی خۆنووسین.

٣٠ی جۆزەردانی ٢٧٢٦

سەرچاوە: ڕۆژنامەی کوردستان و ماڵپەڕی کوردستان میدیا

دکتۆر قاسملوو: سیاسەت، ئابووری و خەباتی نەتەوەیی؛ دوای ٣٧ساڵ هێشتا بیرۆکەکانی دەژین

مێژوو تەنیا بە شەڕ، سنووربەندی و بڕیاری فەرمانڕەوایان ناخولقێت؛ بەڵکو بەرهەمی بیر و هزری ئەو کەسانەشە کە بیرۆکەکانیان کاریگەریی بەردەوامیان لەسەر نەوەکان هەیە. لە ڕیزی پێشەوەی بیرمەندانی مۆدێرن و سەرکردە سیاسییەکانی گەلی کورددا، دکتۆر قاسملوو پێگەیەکی تایبەتی هەیە. دوای ٣٧ ساڵ لە تیرۆرکردنی لە شاری ڤیەننا لە ١٣ی ژوئیە ١٩٨٩، ناوەکەی هێشتا هێمای دیموکراسی، زانست، دیالۆگ و کەرامەتی مرۆییە. ژیانی دکتۆر قاسملوو دەریدەخات کە ئایندەی نەتەوەیەک تەنیا لە بەرەکانی جەنگدا یەکلایی نابێتەوە، بەڵکو بەهەمان ئەندازە لە هۆڵەکانی زانکۆ، لە نووسینی کتێب، لە گوتاری سیاسی و لە ویژدانی مرۆڤەکاندا گەشە دەکات.

دوکتور قاسملوو زۆر لە سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران زیاتر بوو. ئابووریناس و مامۆستای زانکۆ و ڕۆشنبیرێکی ناسراوی نێودەوڵەتی و یەکێک لەو سەرکردە سیاسیانەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بوو کە بە بەردەوامی مافە نەتەوەییەکانیان لەگەڵ دیموکراسی و فرەیی و مافەکانی مرۆڤدا یەکخست. دیدگای سیاسی ئەو لەگەڵ زۆرێک لە بزووتنەوە هاوچەرخەکاندا جیاواز بوو، دوکتور قاسملوو ستراتیژەکەی لەسەر ڕق و کینە یان تۆڵەسەندنەوە نەبووە، بەڵکو لەسەر ئەو قەناعەتەی کە ئازادی تەنیا کاتێک دەتوانێت بەردەوام بێت کە لەسەر دامەزراوە دیموکراسیەکان و پەروەردە و ڕێزگرتن لە

کەرامەتی مرۆڤ بێت.

لە سەردەمێکدا کە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە کودەتای سەربازی و جەمسەرگیری ئایدیۆلۆژی و ڕژێمی پاوانخوازی تێدا بوو،دوکتور قاسملوو ڕێگایەکی دیکەی هەڵبژارد. ئەو قسەی لەسەر گفتوگۆ لەسەر دۆگماتیزم و ڕێکخستنی سیاسی لە بەرامبەر کولتووری کەسایەتی، و دیموکراسی لە بەرامبەر دیکتاتۆری دەکرد. بەناوبانگترین پرەنسیپی سیاسی حیزبەکەی"دیموکراسی بۆ ئێران، ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان"- سازشێکی تاکتیکی نەبوو بەڵکو دەربڕینی فەلسەفەیەکی دیموکراسی بیرکراوە بوو. دوکتور قاسملوو دانی بەوەدانا کە ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە بەبێ سەروەری یاسا و دامەزراوە ئازادەکان و کۆمەڵگایەکی دیموکراسی ناتوانێت بەردەوام بێت.

ئەوەی دوکتور قاسملوو تایبەت دەکات ئەوەیە کە چەندین ناسنامەی لە یەک کەسدا یەکخستووە. شۆڕشگێڕ بوو بەڵام تیرۆری ڕەتدەکردەوە. ناسیۆنالیست بوو بەڵام شۆڤێنیست نەبوو. سۆسیالیست بوو بەڵام بەرگری لە فرەیی سیاسی دەکرد. ئەو ئابووریناس بوو بەڵام مرۆڤی وەک ناوەندی گەشەسەندن دەبینی. سەرکردەیەکی سیاسی بوو کە لە هەمان کاتدا لێکۆڵەر و نووسەر و مرۆڤدۆست بوو.

وەک دکتۆرێکی ئابوری تەنها وەک کێشەی خاک یان دەسەڵاتی سیاسی تەماشای پرسی کوردی نەدەکرد. هەروەها میکانیزمە ئابوورییەکانی پشت پەراوێزخستن و هەژاری و کەم گەشەسەندنی ناوچەیی شیکردەوە. ئەو لەوە تێگەیشت کە هەڵاواردنی ئابووری و سنووردارکردنی خوێندن و لاوازی دامەزراوەکان و نەبوونی وەبەرهێنان ستەمکاری سیاسی بەهێزتر دەکەن. بۆیە جە ختی لە وە کردە وە کە دە بێت کۆمە ڵگە یە کی ئازاد لە ڕێگە ی زانست و زانیاری و گە شە پێدانی ئابووری و دامودە زگاکانی دیموکراسی بنیات بنرێت.

تێڕوانینی ئەو بۆ پەروەردە لە بیرکردنەوەیەکدا کورتکرایەوە کە تا ئێستاش گرنگییەکی زۆری هەیە:

میللەتێک ناتوانێ ڕاسان لەدژی زۆردار بکا هەتا فێری بیرکردنەوە و خوێندنەوە و دروستکردن نەبێ پێکەوە. بۆ دوکتور قاسملوو هەر خوێندکارێکی کورد، هەر مامۆستایەک و هەموو ڕۆشنبیرێک بەشێک بوو لە ڕزگاری نەتەوەیی. پەروەردەی وەک ئامرازێکی ستراتیژی بۆ شکاندنی پێکهاتەکانی ستەم دەبینی.

ئەو ویژدانە شۆڕشگێڕانەی کە دوکتور قاسملوو زۆرجار باسی دەکرد، بە ڕوونی لە وتە ناسراوەکانیدا دەربڕدراوە:

هەر ئەمەش وایکرد کە تیرۆرکردنی دوکتور قاسملوو زیاتر لە هێرشکردنە سەر سەرکردەیەکی تاکەکەسی بوو. هێرشێک بوو

بۆ سەر بیرۆکەی چارەسەری پرسی کورد.دوکتور قاسملوو لە کاتی دانوستانەکانی ئاشتی لە ڤیەننا لە لایەن نوێنەرانی کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە تیرۆر کرا، بەڵام نەتوانرا بیرۆکەکانی تیرۆر بکرێن. بە پێچەوانەوە زەمەن دەریخستووە کە زۆرێک لەو شیکاریانەی کە سەبارەت بە پەرەسەندنی سیاسی ئێران، گرنگی دیموکراسی و مافی کەمینەکان کردوویەتی، نزیکەی چوار دەیە دواتر هێشتا پەیوەندیدارە.

پرسی کورد؛ کێشەیەکی دامەزراوەیی و ئابووری:

زۆرجار پرسی کورد تەنیا وەک ململانێیەکی نەتەوەیی یان ئەمنی وەسف کراوە. بەڵام ڕوانگەیەکی شیکاریی قووڵتر ئەوەمان بۆ دەردەخات کە ناوەڕۆکی کێشەکە، زیاتر لەوەی پەیوەندیی بە تێڕوانینی ئەمنییەوە هەبێت، پەیوەستە بە دامەزراوەکانی دەوڵەت، شێوازی دابەشکردنی دەسەڵات و پێکهاتە ئابوورییەکانەوە.

سێ هۆکاری یەکتربەهێزکەر، لە مێژە تایبەتمەندیی ئەم دۆخەن:

١- **پەراوێزخستنی دامەزراوەیی:** لە ڕێگەی دەستتێوەردانی سیاسیی سنووردارکەر و نوێنەرایەتیی لاواز لە ناوەندەکانی بڕیاردا.
٢- **پەراوێزخستنی ئابووری:** لە ڕێگەی گەشەی نایەکسانی ناوچەیی و نەبوونی وەبەرهێنان لە ناوچە کوردییەکاندا.
٣- **جیاکاریی کولتووری و زمانەوانی:** لە ڕێگەی بەرتەسککردنەوەی دەرفەتەکان بۆ پاراستن و پەرەپێدانی ناسنامەی نەتەوەیی.
ئەم هۆکارانە پێکەوە، کەلێنێکی قووڵی متمانە لە نێوان دەوڵەت و هاووڵاتییانیدا دروست دەکەن. دامەزراوە لاوازەکان ڕێگری لە وەبەرهێنان و گەشەسەندنی ئابووری دەکەن، ئەمەش لە بەرامبەردا بێمتمانەیی سیاسی و پارچەپارچەبوونی کۆمەڵایەتی قووڵتر دەکاتەوە.

هەر ئەم کێشە دامەزراوەییە بوو کە دکتۆر قاسملوو هەوڵیدا بیخاتە بەرچاو. ئەو پێی وابوو ئاشتیی هەمیشەیی ناتوانرێت بە هەژموونی سەربازی یان دروشمی ئایدیۆلۆژی بنیات بنرێت؛ بەڵکو تەنیا لە ڕێگەی دامەزراوەی دیموکراسی، سەروەریی یاسا و گەشەپێدانی ئابووریی دادپەروەرانەوە دەستەبەر دەبێت.

کۆکراوەیەک لە دیموکراسی، دادپەروەریی کۆمەڵایەتی ئۆتۆنۆمی و فیدراڵیزم:

فەلسەفەی سیاسیی دوکتور قاسملوو، تێکەڵەیەک بوو لە نەریتە ئایدیۆلۆژییە جیاوازەکان. ئەو بنەما لیبراڵ-

دیموکراسییەکانی وەک سەروەریی یاسا، فرەیی و نوێنەرایەتیی سیاسیی لەگەڵ باوەڕێکی قووڵ بە دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و یەکسانیی ناوچەییدا ئاوێتە کرد. هاوکات، دیدگایەکی" ئۆتۆنۆمی فیدراڵیی" پەرە پێ دا کە تێیدا دەسەڵات لە نێوان حکوومەتی ناوەندی و ناوچەکاندا دابەش دەکرێت، تاوەکو هەم یەکگرتوویی نیشتمانی و هەم مافی بڕیاردانی ناوخۆیی مسۆگەر ببێت.

بیرکردنەوەی سیاسیی دوکتور قاسملوو نیشان دەدات کە دیموکراسی بریتی نییە لە دەسەڵاتی زۆرینە بەسەر کەمینەدا، بەڵکو دروستکردنی دامەزراوەیەکە کە تێیدا سەرجەم هاووڵاتیان بتوانن لەسەر بنەمای یەکسانی بەشداری بکەن.

دیموکراسی وەک دامەزراوە، نەک دروشم:

دوکتور قاسملوو هەرگیز دیموکراسیی بە سیمبولێکی ڕیتۆری یان دروشمێکی سیاسی نەزانیوە. دیموکراسی لە لای ئەو، سیستەمێکی دامەزراوەیی بوو کە لەسەر بنەمای ماف، بەرپرسیارێتی و جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان بنیات نرابوو.

فۆرمولاسیۆنە ناسراوەکەی: حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران «دیموکراسی بۆ ئێران، ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان»، دەربڕینی خواستی جودابوونەوە نییە، بەڵکو دیدگای دەوڵەتێکی دیموکراسییە کە تێیدا ئۆتۆنۆمیی ناوچەیی لەگەڵ یەکێتیی نەتەوەیی تێکەڵ دەکرێت. لە سیستەمێکی لەو چەشنەدا، پرسەکانی وەک سیاسەتی دەرەوە، بەرگری و سیاسەتی ئابووریی گشتی بە نیشتمانی دەمێننەوە، لە کاتێکدا کاروباری ناوچەیی لەلایەن دامەزراوە هەڵبژێردراوەکانی نزیک لە هاووڵاتیانەوە بەڕێوە دەبرێن.
ئەم ڕێبازە نزیکە لە تیۆرییە مۆدێرنەکانی لامەرکەزی و حوکمڕانیی فرەئاست، کە تێیدا خۆبەڕێوەبەریی ناوخۆیی وەک مەرجێکی پێشوەختە بۆ دیموکراسییەکی سەقامگیر و گشتگیر سەیر دەکرێت.

لە سیاسەتی شوناسەوە بۆ ئابووریی سیاسی:

دوکتور قاسملوو وەک ئابووریناسێک، ململانێکان لە دیدگایەکی فراوانتر لە کولتوور و شوناسەوە شیکار دەکرد. ئەو بە ڕوونی پەیوەندیی نێوان پەراوێزخستنی سیاسی و دواکەوتوویی ئابووریی دەبینی.

لە تێڕوانینی ئەو، پرسی کورد بریتی بوو لە:

– دابەشکردنی دادپەروەرانەی سەرچاوە گشتییەکان؛

– وەبەرهێنانی ناوچەیی؛

– پەروەردە و گەشەپێدانی سەرمایەی مرۆیی؛

– ڕەخساندنی دەرفەتی ئابووری و گەشەپێدانی بەردەوام.

شیکارییەکەی دوکتور قاسملوو ئاماژەی بە ڕاستییەکی سەرەکی دەکرد، بەبێ دامەزراوەی گشتگیر، هیچ گەشەیەکی ئابووریی درێژخایەن بەدەست نایەت. دیموکراسی و گەشەی ئابووری دژایەتیی یەکتر نین، بەڵکو تەواوکەری یەکترن.

میراتێک کە هەمیشە دەمێنێتەوە:

ویژدانی شۆڕشگێڕانە وەک بنەمای شەرعیەتی سیاسی:

یەکێک لە بیرۆکە هەرە گرنگەکانی دوکتور قاسملوو، پەیوەندی بە ویژدانی شۆڕشگێڕانەوە هەیە،مرۆڤی شۆڕشگێڕ هەرگیز شەرم لە ویژدانی خۆی ناکات»، تەنها لێدوانێکی ئەخلاقی نییە، بەڵکو تیۆرێکی قووڵی شەرعیەتی سیاسییە. دوکتور قاسملوو پێچەوانەی ئەو ئایدیۆلۆژیانەی کە دەسەڵات لە خۆیدا دەکەنە ئامانج، پێی وابوو شەرعیەتی سیاسیی ڕاستەقینە کاتێک دەستەبەر دەبێت کە کردار لەگەڵ بنەماکاندا بگونجێت. سیاسەت بەبێ ئەخلاق، متمانەی خۆی لەدەست دەدات؛ لە کاتێکدا دەسەڵات لەسەر بنەمای دادپەروەری، بەرپرسیارێتی و ڕێزگرتن لە کەرامەتی مرۆڤ، دەتوانێت شەرعیەتێکی هەمیشەیی بەدەست بهێنێت.

هەر ئەمەش وایکرد کە تیرۆرکردنی دوکتور قاسملوو زیاتر لە هێرشکردنە سەر سەرکردەیەکی تاکەکەسی بوو. هێرشێک بوو بۆ سەر بیرۆکەی چارەسەری پرسی کورد.دوکتور قاسملوو لە کاتی دانوستانەکانی ئاشتی لە ڤیەننا لە لایەن نوێنەرانی کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە تیرۆر کرا، بەڵام نەتوانرا بیرۆکەکانی تیرۆر بکرێن. بەپێچەوانەوە زەمەن دەریخستووە کە زۆرێک لەو شیکاریانەی کە سەبارەت بە پەرەسەندنی سیاسی ئێران، گرنگی دیموکراسی و مافی کەمینەکان کردوویەتی، نزیکەی چوار دەیە دواتر هێشتا پەیوەندیدارە.

پرسی کورد؛ کێشەیەکی دامەزراوەیی و ئابووری:

زۆرجار پرسی کورد تەنیا وەک ململانێیەکی نەتەوەیی یان ئەمنی وەسف کراوە. بەڵام ڕوانگەیەکی شیکاریی قووڵتر

ئەوەمان بۆ دەردەخات کە ناوەڕۆکی کێشەکە، زیاتر لەوەی پەیوەندیی بە تێڕوانینی ئەمنییەوە هەبێت، پەیوەستە بە دامەزراوەکانی دەوڵەت، شێوازی دابەشکردنی دەسەڵات و پێکهاتە ئابوورییەکانەوە.

سێ هۆکاری یەکتربەهێزکەر، لە مێژە تایبەتمەندیی ئەم دۆخەن:

١- **پەراوێزخستنی دامەزراوەیی:** لە ڕێگەی دەستتێوەردانی سیاسیی سنووردارکەر و نوێنەرایەتیی لاواز لە ناوەندەکانی بڕیاردا.
٢- **پەراوێزخستنی ئابووری:** لە ڕێگەی گەشەی نایەکسانی ناوچەیی و نەبوونی وەبەرهێنان لە ناوچە کوردییەکاندا.
٣- **جیاکاریی کولتووری و زمانەوانی:** لە ڕێگەی بەرتەسککردنەوەی دەرفەتەکان بۆ پاراستن و پەرەپێدانی ناسنامەی نەتەوەیی.

ئەم هۆکارانە پێکەوە، کەلێنێکی قووڵی متمانە لە نێوان دەوڵەت و هاووڵاتییاندا دروست دەکەن. دامەزراوە لاوازەکان ڕێگری لە وەبەرهێنان و گەشەسەندنی ئابووری دەکەن، ئەمەش لە بەرامبەردا بێمتمانەیی سیاسی و پارچەپارچەبوونی کۆمەڵایەتی قووڵتر دەکاتەوە.

هەر ئەم کێشە دامەزراوەییە بوو کە دکتۆر قاسملوو هەوڵیدا بیخاتە بەرچاو. ئەو پێی وابوو ئاشتیی هەمیشەیی ناتوانرێت بە هەژموونی سەربازی یان دروشمی ئایدیۆلۆژی بنیات بنرێت؛ بەڵکو تەنیا لە ڕێگەی دامەزراوەی دیموکراسی، سەروەریی یاسا و گەشەپێدانی ئابووریی دادپەروەرانەوە دەستەبەر دەبێت.

کۆکراوەیەک لە دیموکراسی، دادپەروەریی کۆمەڵایەتی ئۆتۆنۆمی و فیدراڵیزم:

فەلسەفەی سیاسیی دوکتور قاسملوو، تێکەڵەیەک بوو لە نەریتە ئایدیۆلۆژییە جیاوازەکان. ئەو بنەما لیبراڵ-دیموکراسییەکانی وەک سەروەریی یاسا، فرەیی و نوێنەرایەتیی سیاسیی لەگەڵ باوەڕێکی قووڵ بە دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و یەکسانیی ناوچەییدا ئاوێتە کرد. هاوکات، دیدگایەکی" ئۆتۆنۆمی فیدراڵیی" پەرە پێ دا کە تێیدا دەسەڵات لە نێوان حکوومەتی ناوەندی و ناوچەکاندا دابەش دەکرێت، تاوەکو هەم یەکگرتوویی نیشتمانی و هەم مافی بڕیاردانی ناوخۆیی مسۆگەر ببێت.

بیرکردنەوەی سیاسیی دوکتور قاسملوو نیشان دەدات کە دیموکراسی بریتی نییە لە دەسەڵاتی زۆرینە بەسەر کەمینەدا،

بەڵکو دروستکردنی دامەزراوەیەکە کە تێیدا سەرجەم هاووڵاتیان بتوانن لەسەر بنەمای یەکسانی بەشداری بکەن.

دیموکراسی وەک دامەزراوە، نەک دروشم:

دوکتور قاسملوو هەرگیز دیموکراسیی بە سیمبولێکی ڕیتۆری یان دروشمێکی سیاسی نەزانیوە. دیموکراسی لە لای ئەو، سیستەمێکی دامەزراوەیی بوو کە لەسەر بنەمای ماف، بەرپرسیارێتی و جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان بنیات نرابوو.

فۆرمولاسیۆنە ناسراوەکەی:حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران «دیموکراسی بۆ ئێران، ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان»، دەربڕینی خواستی جودابوونەوە نییە، بەڵکو دیدگای دەوڵەتێکی دیموکراسییە کە تێیدا ئۆتۆنۆمیی ناوچەیی لەگەڵ یەکێتیی نەتەوەیی تێکەڵ دەکرێت. لە سیستەمێکی لەو چەشنەدا، پرسەکانی وەک سیاسەتی دەرەوە، بەرگری و سیاسەتی ئابووریی گشتی بە نیشتمانی دەمێننەوە، لە کاتێکدا کاروباری ناوچەیی لەلایەن دامەزراوە هەڵبژێردراوەکانی نزیک لە هاووڵاتیانەوە بەڕێوە دەبرێن.

ئەم ڕێبازە نزیکە لە تیۆرییە مۆدێرنەکانی لامەرکەزی و حوکمڕانیی فرەئاست، کە تێیدا خۆبەڕێوەبەریی ناوخۆیی وەک مەرجێکی پێشوەختە بۆ دیموکراسییەکی سەقامگیر و گشتگیر سەیر دەکرێت.

لە سیاسەتی شوناسەوە بۆ ئابووریی سیاسی:

دوکتور قاسملوو وەک ئابووریناسێک، ململانێکان لە دیدگایەکی فراوانتر لە کولتوور و شوناسەوە شیکار دەکرد. ئەو بە ڕوونی پەیوەندیی نێوان پەراوێزخستنی سیاسی و دواکەوتووی ئابووریی دەبینی.

لە تێڕوانینی ئەو، پرسی کورد بریتی بوو لە:

– دابەشکردنی دادپەروەرانەی سەرچاوە گشتییەکان؛
– وەبەرهێنانی ناوچەیی؛
– پەروەردە و گەشەپێدانی سەرمایەی مرۆیی؛
– ڕەخساندنی دەرفەتی ئابووری و گەشەپێدانی بەردەوام.

شیکارییەکەی دوکتور قاسملوو ئاماژەی بە ڕاستییەکی سەرەکی دەکرد، بەبێ دامەزراوەی گشتگیر، هیچ گەشەیەکی ئابووریی

درێژخایەن بەدەست نایەت. دیموکراسی و گەشەی ئابووری دژایەتیی یەکتر نین، بەڵکو تەواوکەری یەکترن.

میراتێک کە هەمیشە دەمێنێتەوە:

٣٧ ساڵ بەسەر تیرۆرکردنی دوکتور عەبدولڕەحمان قاسملوودا تێپەڕ دەبێت، کەچی بیروباوەڕەکانی هەر زیندوون. ئەو بیرانە هێشتا ئیلهامبەخشی ئەو کەسانەن کە باوەڕیان بە دیموکراسی، پێکەوەژیانی ئاشتیانە، مافی مرۆڤ و پتەوکردنی دامەزراوەکان هەیە.

مێژوو چەندین جار سەلماندوویەتی کە فیشەک دەتوانێت مرۆڤ بێدەنگ بکات، بەڵام هەرگیز ناتوانێت پێش بەو بیرۆکەیە بگرێت کە کاتی هاتنی گەیشتووە. هەر بۆیە میراتی دوکتور قاسملوو تەنیا بەشێک نییە لە مێژووی کوردستان، بەڵکو پشکدارێکی بەرچاوە لە بزاڤی جیهانیی دیموکراسی، دادپەروەری و ئازادیی مرۆڤایەتیدا.

دوکتور قاسملوو؛ ئەندازیاری دیموکراسی، ئابووریناسی سیاسی و سەرکردەی ئەخلاقمەدار:

فەلسەفەی سیاسیی دوکتور قاسملوو تەنیا بریتی نەبوو لە خواستی چاکسازیی دیموکراسی، بەڵکو باوەڕێکی قووڵیش بوو بەوەی کە سیاسەت دەبێ لەسەر بناغەی بەرپرسیارێتیی ئەخلاقی دابمەزرێت. لەم ڕووەوە، بیرکردنەوەی ئەو نزیکە لە بیرکردنەوەی فەیلەسوفی سیاسی، «هانا ئارێنت»، کە جەختی لەوە دەکردەوە کردەی سیاسی تەنیا کاتێک دەتوانێت شەرعییەتی ڕاستەقینە بەدەست بهێنێت کە لەگەڵ بەرپرسیارێتی، ڕەنگدانەوەی ئەخلاقی و ڕێزگرتن لە کەرامەتی مرۆڤدا یەک بگرێتەوە.

لەم ڕوانگەیەوە، دوکتور قاسملوو نەک هەر وەک ڕێبەرێکی سیاسی لە ململانێیەکی نەتەوەییدا، بەڵکو وەک ڕۆشنبیرێک دەردەکەوێت کە بیرۆکەکانی دیموکراسی، ئابووریی سیاسی و مافی مرۆڤی لە مۆدێلێکی یەکگرتووی کۆمەڵگادا ئاوێتە کردووە. دیدگای سیاسیی ئەو لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە ئاشتیی پایەدار و گەشەسەندنی بەردەوام، تەنیا لە ڕێگەی دامەزراوەی گشتگیر، سەروەریی یاسا و دادپەروەریی ئابوورییەوە دەستەبەر دەبێت.

بۆیە نابێت میراتەکەی تەنیا وەک یادەوەرییەکی مێژوویی سەیر بکرێت، بەڵکو دەبێ وەک بەشدارییەکی بەرچاو لە لێکۆڵینەوە هاوچەرخەکاندا لەسەر ئەم تەوەرانە ببینرێت:

- ڕێکخستنی دەوڵەت لە کۆمەڵگا فرەنەتەوەییەکاندا؛

- گەشەپێدانی ئابووریی ناوچەیی و گشتگیر؛
- بارودۆخی دامەزراوەییی دیموکراسی؛
- پەیوەندیی نێوان ئەخلاق، شەرعییەت و سەرکردایەتیی سیاسی.

دوکتور قاسملوو وەک ئابووریناس؛ ڕەهەندی ئابووریی سیاسەت:

یەکێک لەو لایەنانەی لە کارە فیکرییەکانی دوکتور قاسملوودا زۆر جار چاوپۆشیی لێ دەکرێت، پێشینەی ئەو وەک ئابووریناسێکە. ئەم پەروەردەیە ڕوانگەیەکی شیکاریی پێ بەخشی کە بە ڕوونی لە زۆرێک لە سەرکردە سیاسییە هاوچەرخەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست جیای دەکاتەوە.

لە کاتێکدا زۆر بزووتنەوە، پرسی کوردییان تەنیا وەک ململانێیەکی نەتەوەیی، فەرهەنگی یان ئەمنی لێک دەدایەوە، دوکتور قاسملوو وەک دەرئەنجامی کارلێکی نێوان دامەزراوە سیاسییەکان و پێکهاتە ئابوورییەکان تەماشای دەکرد. دوکتور قاسملوو ئاماژەی بەوە دەکرد کە چەوسانەوەی سیاسی و گەشەنەکردنی ئابووری، دیاردەی لێکجیا نین، بەڵکو دوو ڕووخساری یەک نەزمی دامەزراوەیین.

ئەم بۆچوونە لەگەڵ تیۆریی گەشەپێدانی دامەزراوەییی مۆدێرن یەک دەگرێتەوە؛ کە پێی وایە دامەزراوە لاوازەکان یان سیستەمە گەندەڵەکان، هاندەرە ئابوورییەکان بە ئاڕاستەیەک دروست دەکەن کە نایەکسانی بەرهەم دەهێنێتەوە و ڕێگرە لە گەشەسەندنی درێژخایەن.

نایەکسانیی ناوچەیی وەک میکانیزمێکی پێکهاتەیی:

شیکاریی دکتۆر قاسملوو بۆ کێشەکانی گەشەسەندنی کوردستان، لە ڕێگەی سێ میکانیزمی ئابووریی ناوەندگەراییدا دەستەبەر دەبێت:

١- دابەشکردنی نایەکسانی سەرچاوەکان:

وەبەرهێنانی گشتی و سەرچاوە ئابوورییەکان لە ناوەندە سیاسی و ئابوورییەکانی دەوڵەتدا چڕ بوونەتەوە، لە کاتێکدا ناوچە پەراوێزخراوەکان دەرفەتی گەشەسەندنی سنوورداریان بۆ دەمێنێتەوە. ئەنجامەکەی، کەمیی پێکهاتنی سەرمایە، لاوازیی پیشەسازی و بۆشایی بەردەوامی گەشەپێدانە.

سەرچاوە Serchawe

٢- کۆچی سەرمایەی مرۆیی:

کاتێک کەسانی خوێندەوار لە ناوچەکانی خۆیاندا دەرفەتی کارکردن و گەشەپێدانی پیشەییان بۆ نەرەخسێت، ڕوو لە شارە گەورەکان یان دەرەوەی وڵات دەکەن. ئەم «کۆچی سەرمایەی مێشکە»، بەرهەمهێنان، توانای داهێنان و گەشەی داهاتووی ناوچەکە لاواز دەکات.

٣- پەراوێزخستنی دامەزراوەیی:

کاریگەریی سیاسیی سنووردار لەسەر پلاندانانی ناوچەیی و بڕیارە ئابوورییەکان، توانای دامەزراوە ناوخۆییەکان بۆ پەیڕەوکردنی ئەو سیاسەتانەی گەشەپێدان کە لەگەڵ پێداویستی و بارودۆخی ناوچەکەدا دەگونجێن، لاواز دەکات.

ئەم سێ میکانیزمە پێکەوە «تەڵەیەکی گەشەسەندن»ی خۆبەهێزکەر پێک دەهێنن کە تێیدا چەقبەستوویی ئابووری و پەراوێزخستنی سیاسی یەکتر بەرهەم دەهێننەوە. پێکهاتەیەکی لەم چەشنە بەتەنیا لە ڕێگەی هێزەکانی بازاڕەوە ناشکێنرێت، بەڵکو پێویستی بە چاکسازیی دامەزراوەیی و نەزمێکی سیاسیی گشتگیرتر هەیە.

لەم ڕووەوە شیکاریی دکتۆر قاسملوو نزیکە لە لێکۆڵینەوەکانی ئەم دواییەی «ئابووریی دامەزراوەیی» کە زانایانی وەک دۆگلاس نۆرس و دارۆن ئاجەمئۆغڵوو نیشانی دەدەن؛ دامەزراوە گشتگیرەکان بناغەی گەشەسەندنی ئابووریی درێژخایەنن.

گەشەسەندنی ئابووری هەمیشە پرسێکی سیاسییە:

یەکێک لە تێڕوانینە هەرە بەرچاوەکانی دکتۆر قاسملوو ئەوە بوو کە گەشەسەندنی ئابووری هەرگیز لە ڕووی سیاسییەوە بێلایەن نییە.

شوێنی وەبەرهێنان، چۆنیەتیی تەرخانکردنی بودجەی پەروەردە، پێشینەدان بە وەبەرهێنانی ژێرخان و دابەشکردنی سامانە سروشتییەکان، تەنیا بڕیاری تەکنیکی یان کارگێڕی نین. ئەوان لە بنەڕەتدا هەڵبژاردنی سیاسین کە پەیوەندییەکانی دەسەڵات، گەشەسەندنی ناوچەیی و دادپەروەریی کۆمەڵایەتی لە قاڵب دەدەن.
لەم ڕوانگەیەوە، پرسی کورد نەک هەر دەبێتە پرسی مافە ڕۆشنبیری و زمانەوانییەکان، بەڵکو دەبێتە پرسی دادپەروەریی ئابووری، هاوسەنگیی ناوچەیی و دابەشکردنی دادپەروەرانەی سەرچاوەکانی دەوڵەت.

سەرچاوە
Serchawe

گرنگیی ئابووریی دیموکراسی:

دکتۆر قاسملوو بە پێچەوانەی زۆرێک لە ئایدۆلۆژیا شۆڕشگێڕییەکان کە ئابووری و سیاسەت وەک دوو کایەی جیاواز سەیر دەکەن، دیموکراسیی وەک پێشمەرجێکی بنەڕەتی بۆ گەشەسەندنی ئابووری دەبینی.

ئەخلاقی سیاسی، سەرکردایەتی و پرۆژەی دیموکراسیی تەواونەکراو:

کارە سیاسییەکانی دوکتۆر قاسملوو تەنیا لە ڕێگەی شیکارییە ستراتیژییەکان، هاوسەنگیی هێز، یان نەخشەی دامەزراوەییەوە ناکرێت تێبگەین. ناوەکی فەلسەفەی سیاسیی ئەو لەسەر قەناعەتێکی قووڵی ئەخلاقی وەستابوو، کە سیاسەت لە کۆتاییدا بەرپرسیارێتییەکی ئەخلاقییە. بۆ ئەو، سەرکردایەتیکردن بە پلەی یەکەم مەسەلەی داگیرکردن یان پاراستنی دەسەڵات نەبوو، بەڵکو مەسەلەی مامەڵەکردن بوو بەگوێرەی ویژدان، دادپەروەری و کەرامەتی مرۆڤ.

لەم ڕووەوە، بیرکردنەوەی بەشێکە لە نەریتێکی فراوانی مرۆڤدۆستانە لە فەلسەفەی سیاسیدا. ئەویش وەک «هانا ئارێنت» جەختی لەوە کردەوە کە دەسەڵاتی سیاسیی ڕاستەقینە لەسەر بنەمای زۆرەملێ نییە، بەڵکو لەسەر بنەمای بەرپرسیارێتی، حوکمدان و دانپێدانانی خۆبەخشانەی خەڵک بە شەرعیەتی دامەزراوەکان دامەزراوە. بۆیە ئەرکی سیاسەت تەنیا ڕێکخستنی دەوڵەت نییە، بەڵکو دروستکردنی ئەو هەلومەرجە ئەخلاقی و دامەزراوەییەیە کە کۆمەڵگایەکی ئازاد و دادپەروەر دەخوڵقێنێت.

دیالۆگ وەک ستراتیژێکی سیاسی:

یەکێک لە سیفەتە جیاوازەکانی دوکتۆر قاسملوو وەک سەرکردەیەکی سیاسی، باوەڕی بەردەوامی بە وتووێژ و دانوستان بوو. لە ناوچەیەکدا کە زۆرجار ململانێکان بە لۆژیکی سەربازی و ڕووبەڕووبوونەوەی چەکداری پێناسە دەکران، بانگەشەی بۆ سیاسەتێک دەکرد کە لەسەر بنەمای گفتوگۆ، سازان و چارەسەری دامەزراوەیی بێت.

ستراتیژیی ئەو لەسەر بنەمای ئایدیالیزم یان گەشبینیی بێهەڵوێست نەبوو، بەڵکو لەسەر تێگەیشتنێکی واقیعیانە لە ئاڵۆزیی ململانێکان بوو. ئەو تێگەیشت کە ئاشتییەکی بەردەوام تەنیا کاتێک بەدەست دێت کە هەموو ئەکتەرە سیاسییەکان دان بە بوون، ماف و شەرعیەتی یەکتردا بنێن. بۆیە دانوستان دەربڕینی لاوازی نەبوو، بەڵکو ئامرازێک بوو بۆ گۆڕینی

دژایەتییەکان بۆ چارەسەری سیاسی.

ئەم هەڵوێستە پراگماتیکییە لە بەناوبانگترین دروشمی سیاسیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە ڕوونی دەربڕدراوە:

"دیموکراسی بۆ ئێران – ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان"

ئەم فۆرمولەکردنە نە داواکاریی جیابوونەوە بوو و نە دوورکەوتنەوە لە دەوڵەتی ئێران. بە پێچەوانەوە، دیدگای ئێرانێکی دێموکراتی دەربڕی کە تێیدا یەکگرتوویی نەتەوەیی لەگەڵ ئۆتۆنۆمیی ناوچەیی، دابەشکردنی دەسەڵاتی دامەزراوەیی و ڕێزگرتن لە فرەچەشنیی کولتووری تێکەڵ بکرێت. دوکتۆر قاسملوو ئۆتۆنۆمی وفیدراڵیزمی وەک میکانیزمێک بۆ پتەوکردنی شەرعیەتی دەوڵەت لە ڕێگەی گشتگیرییەوە دەبینی، نەک وەک هەڕەشەیەک بۆ سەر یەکگرتوویی دەوڵەت.

ڤیەنا ١٩٨٩ – تیرۆرکردنی دوکتۆر قاسملوولایەنگرێکی دیالۆگ:

تیرۆرکردنی دوکتۆر قاسملوو لە ڤیەنا لە ساڵی ١٩٨٩دا، تەنیا هێرشێک نەبووە بۆ سەر سەرکردەیەکی تاکەکەسی، بەڵکو هێرشێک بوو بۆ سەر ئەو بیرۆکە سیاسییەی کە نوێنەرایەتیی کورد دەکرد؛ باوەڕبوون بە گفتوگۆ، دانوستانی ئاشتیانە و چارەسەری دامەزراوەیی.

ئەم ڕووداوە وەرچەرخانێکی چارەنووسساز بوو لە مێژووی سیاسیی مۆدێرنی کورددا. دەریخست کە چۆن دەنگە میانڕەو و چاکسازیخوازەکان لەو ململانێیانەدا کە توندوتیژی تیایاندا زاڵ دەبێت، زۆرترین زیانیان بەردەکەوێت. کاتێک دانوستاندن بە سەرکوتکردن تیرۆرجێگەی دەگرێتەوە، ئاسۆی ئاشتی لاواز دەبێت، لە کاتێکدا ململانێ بنەڕەتییەکان قووڵتر دەبنەوە.

لەم ڕوانگەیەوە، تیرۆرکردن بە مانای کۆتاییهاتنی ئەو قەیرانە نەبوو کە دوکتۆر قاسملوو هەوڵی چارەسەرکردنی دەدا؛ بە پێچەوانەوە، بەشداریی کرد لە درێژکردنەوە و قووڵکردنەوەی ئەو دژایەتییە سیاسییانەی کە پرۆژە دیموکراسییەکەی ئامانجی تێپەڕاندنی بوو.

میراتێک لە بیرۆکە کە بەردەوامە:

سەرەڕای تیرۆر کارەساتبار، بیرۆکەکانی دوکتۆر قاسملوو لە زانستە سیاسییەکان، ئابووریی سیاسی و لێکۆڵینەوەکانی

ئاشتی و ململانێدا بەردەوامن. شیکارییەکانی لە باسە هاوچەرخەکانی فیدراڵیزم لە دەوڵەتە فرەنەتەوەییەکان، مافی کەمینەکان، دیموکراتیزەکردنی ڕژێمە تاکڕەوەکان و پەیوەندیی نێوان کوالیتیی دامەزراوەیی و گەشەسەندنی ئابووریدا دووبارە دەبنەوە.

بە تایبەتی گرنگ ئەو تێڕوانینەیە کە گەشەسەندنی ئابووری و گشتگیریی سیاسی وابەستەی یەکترن. کۆمەڵگا ناتوانێت سەقامگیریی درێژخایەن بەدەستبهێنێت ئەگەر نەتەوە گەورەکان بە شێوەیەکی سیستماتیک لە کاریگەریی سیاسی یان دەرفەتی ئابووری دوور بخرێنەوە. ئەم تێگەیشتنە نزیکە لە توێژینەوەی مۆدێرن لە بواری ئابووریی دامەزراوەیی، کە دامەزراوە گشتگیرەکان بە پێشمەرجێکی بنەڕەتی بۆ گەشەسەندنی بەردەوام و یەکگرتوویی کۆمەڵایەتی دادەنێت.

هەر ئەمەشە وایکردووە بیرۆکەکانی دوکتۆر قاسملوو زۆر لەودیو کایەی سیاسیی کوردەوە تاوتوێ بکرێن؛ چونکە دەست دەخەنە سەر پرسە گشتگیرەکانی دیموکراسی، دادپەروەری و شەرعیەتی دەوڵەت.

لە تاکەوە بۆ بیرۆکە؛ میراتێکی سیاسیی بەردەوام:

قووڵترین گرنگیی میراتی دکتۆر قاسملوو، تەنیا لە کار و ژیانی تایبەتیی ئەودا نییە، بەڵکو لەو چوارچێوە فیکرییەیە کە بۆ بیری سیاسی پەرەی پێ داوە.

دەتوانین فەلسەفەی سیاسیی ئەو لە سێ بنەمای سەرەکیدا کورت بکەینەوە:

١- سیاسەت دەبێت لەسەر بنەمای ویژدان، ئەخلاق و بەرپرسیارێتیی مرۆیی بێت.
٢- دیموکراسی پێویستییەکی دامەزراوەییە، نەک ئیمتیازێکی کولتووری یان جوگرافی.
٣- گەشەسەندنی ئابووریی بەردەوام، پێشمەرجی گشتگیریی سیاسی، سەروەریی یاسا و دامەزراوەی یەکسانە.

ئەم پرەنسیپانە پێکەوە دیدگایەک دەخوڵقێنن بۆ ئەوەی چۆن ململانێکان لە کۆمەڵگا فرەنەتەوەییەکاندا، لە ڕێگەی دامەزراوە دیموکراتییەکان، دیالۆگ و دادپەروەرییەوە بەڕێوە بچن، نەک لە ڕێگەی توندوتیژی و پەراوێزخستنەوە.

پڕۆژەیەکی تەواونەکراو، بەڵام زیندوو!

دوایدوای ٣٧ ساڵبەسەر تیرۆرکردنی دوکتور قاسملوودا، پڕۆژە سیاسییەکەی هێشتا وەک دەقێکی تەواونەکراو دەردەکەوێت،

بەڵام هەرگیز لە پەککەوتن نەکەوتووە. هەر بۆیە ناوی ئەو تا ئێستاش لە مێژووی هاوچەرخی کوردستاندا خاوەن پێگەیەکی تایبەتە. ئەو تەنیا یادەوەرییەکی مێژوویی یان هێمای نەوەیەکی ڕابردوو نییە، بەڵکو خاڵێکی وەرچەرخانی فیکریی زیندووە کە بیرۆکەکانی بەردەوام سەرچاوەی ئیلهامن بۆ گفتوگۆکان سەبارەت بە دیموکراسی، ئاشتی، فیدراڵیزم و مافی مرۆڤ.

دوکتور قاسملوو پێی وابوو گەلێک تەنیا کاتێک دەتوانێت سەرهەڵبدات کە فێری بیرکردنەوە و خوێندنەوە بووبێت پێکەوە؛ بۆیە لە هەر گەنجێکی کورددا پریشکی هێزی ڕزگارکەری میللەتی دەبینی.

ژیانی دوکتور قاسملوو بە تیرۆرێکی سیاسی لە ڤیێنا کۆتایی هات، بەڵام بیرۆکەکانی بەردەوامن. ئەو تیرۆرە ئەوەمان بیر دەخاتەوە کە دەکرێت مرۆڤەکان بێدەنگ بکرێن، بەڵام بیرۆکەیەک لەسەر بنەمای دادپەروەری، ئازادی و دیموکراسی، توانای مانەوەی لە سەردەمی خۆی زیاترە و بەردەوام دەبێت لە داڕشتنی ئاسۆی سیاسیی داهاتوو. ناوی دوکتور قاسملوو تەنیا بەشێک نییە لە مێژووی کورد، بەڵکو بەشێکە لە داهاتووی؛ ئەو دەنگەی کە هێشتا قسە لەگەڵ کوردستان دەکات. فەلسەفەی سیاسیی دوکتور قاسملوو لەسەر بناغەیەکی ئەخلاقیی بەهێز وەستاوە؛ لای ئەو، ویژدان، دیالۆگ و کەرامەتی مرۆڤایەتی لە هەر پێشمەرجێکی سەرکردایەتیی سیاسی شەرعیتر بوون.

ژیانی دوکتور قاسملوو دیالۆگێک بوو لە نێوان فیکر و کرداردا، لە نێوان ڕیالیزم و ئایدیالیزمدا. بەم شێوەیە دوکتور قاسملوو دەژی و ناوەکەی دەدرەوشێتەوە؛ وەک ئەستێرەیەک بەسەر شاخەکاندا کە تا ئێستاش گۆرانیی ئازادیی تێدا دەگوترێتەوە، وەک لێدانی دڵی هەر کەسێک کە بە زانست، بوێری و دڵسۆزییەوە، وڵاتەکەی کوردستانی خۆش دەوێت.

"سەرچاوە سەرەتاییەکان"

- کوردستان و کورد: گرنگترین کتێبی ئەو لەسەر پرسی کورد.
- چاوپێکەوتنی «کۆماری» (١٩٨٩): ئەو دەقەی کە تیایدادکتۆر قاسملوو بۆچوونەکانی خۆی سەبارەت بە دیموکراسی، ئۆتۆنۆمی و ئێران ڕوون دەکاتەوە.
- وتار، چاوپێکەوتن و بەڵگەنامە سیاسییەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران.
- دانوستانەکانی ئاشتی لە ڤیەنا.
- تیرۆرکردنی لە ساڵی ١٩٨٩ و کاردانەوە نێودەوڵەتییەکان.

تێبینیی گرنگ:

– ئابووری و ئابووریی دامەزراوەیی:

بیرۆکەکانی دکتۆر قاسملوو لە ژێر ڕۆشنایی ئەم تیۆریانەدا شایەنی شیکردنەوەن یان خاڵی هاوبەشیان لەگەڵدا هەیە: دۆگلاس نۆرس و دارۆن ئاجەمئۆغڵوو

– دۆگلاس نۆرس:

«دامەزراوەکان، گۆڕانی دامەزراوەیی و ئەدای ئابووری.

- دارۆن ئاجەمئۆغڵوو و جەیمس ئەی. ڕۆبنسن:** «بۆچی گەلان شکست دەهێنن نۆبڵی ئابووریی ٢٠٢٤ بەخشرایە دارۆن عەجەمئۆغڵو.

لێرەشدا تیۆرییەکان وەک ئامرازێکی شیکاری بۆ لێکدانەوەی ڕێبازی ئابووریی دکتۆر قاسملوو بەکار هاتوون.

بیروڕا

بە شێوەی ئانلاین لە لایەن ناوەندی لێکۆڵینەوەی کوردستان - تیشک لە بلاگی ژیانەوە بڵاو کراوەتەوە: ٨ی پووشپەڕی ٢٧٢٦ی کوردی

سەرچاوە: گۆڤاری تیشک - ڕێکەوتی: ٨ی پووشپەڕی ٢٧٢٦ی کوردی

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

پووشپەڕی ٢٧٢٦ی کوردی = جووڵای ٢٠٢٦ی زایینی

سەرچاوە
Serchawe

سپاس و پێزانین

بۆ هاوڕێ حەسەن قارەمانی بۆ نووسین و ئامادەکردنی وتار، لێدوان و هەڵسەنگاندکان.

دەستتان خۆش و هەروا قەڵەم ڕەنگین بن بۆ گەل و نیشتمان.

ڕەحمان نەقشی